

PETŐFIRŐL

TANULMÁNYOK

ÍRTA

CSERNÁTONI GYULA

KOLOZSVÁR

AJTAI K. ALBERT MAGYAR POLGÁR KÖNYVNYOMDÁJA

1900.

TARTALOM.

	Oldal
I. Petőfi egyénisége.....	1
II. A prófétizmus Petőfi műveiben	7
III. Petőfi hatásának főbb eszközei	16
IV. Petőfi és az 50-es évek költői.....	34
V. Petőfi vallásos- és erkölcsi nézetei	93
VI. Petőfi a népregében.....	110

I.

Petőfi egyénisége.

Milyen volt Petőfi, mint ember? Melyek azok a lényeges külső és belső, vagy lelki sajátságok, a melyek együttvéve jellemét, egyéniségét alkotják? Oly kérdés, a mely eddig még nincs megoldva. Hiszen még azt sem tudjuk biztosan, hogy melyik a legjobb arczképe, holott a kortársak emlékezete és följegyzései segítségünkre vannak.

Egyéniségére nézve még nagyobb sötétségben vagyunk, jóllehet kortársai egy egész könyvtárt írtak róla. De talán éppen ez a baj; mert annyi egymásnak ellentmondó ítélet, jellemzés, adat, tény és sokszor bizony költemény is van összehalmozva bennök, hogy a költő ugyanazon időben Proteusként változtatja előttünk természetét és alakját. Innen van, hogy míg életének külső körülményei majdnem teljesen tisztába vannak hozva és a Ferenczi Zoltán művében¹ oly gondossággal összeállítva és feldolgozva, hogy ennél ebben a nemben tökéletesebbet adni már alig lehet: addig pszichológiai egyéniségéről, tehát azon jellemző lelki sajátságokról, a melyek az embert alkotják, még napjainkban is a legellentétebb fölfogások uralkodnak.

Tény, hogy a kortársak közül a Petőfi legközelebbi környezetéhez tartozókat ebben a tekintetben bizonyos

¹ *Petőfi életrajza.* Írta Ferenczi Zoltán. Kiadja a Kisfaludy Társaság. Bpest. Franklin Társulat 1896. 8' I. II. III. kötet.

mulasztás és felületesség vádja látszik terhelni. De másfelől vannak körülmények, a melyek mentségökül szolgálhatnak; mert Petőfi oly váratlanul lepte meg és hagyta oda ismét őket, hogy alig tértek valamennyire magukhoz megjele- nése-okozta zavarukból, már is emlékeik közt kellett tallóznok, ha róla volt szó.

A Vajda János gyönyörű essay-je »Petőfi«-ről fogal- mat nyújthat róla, hogy Petőfinak az irodalomban való tüneményeszerű megjelenése, páratlanul álló termékeny- sége és rendkívüli egyéniségének »bűvöletes« varázsa mily megdöbbentő hatással volt a kortársakra és kör- nyezetére.

Egyrészőkben, a Honderúvel élükön, az irigységgel párosult féltékenység érzete támadt föl az őket eltiprás- sal fenyegető hatalmas tehetséggel szemben. Közlebbi környezete, illetve »pajtásai« ismét más oldalról estek túlságba és iránta érzett csodálatuktól indítatva: idő- folytán annyi sajátossággal, regényes vonással és sallang - gal ruházták föl egyéniségét, hogy a kritika még napjaink- ban is alig tudja a valót a költeménytől teljesen szétvá- lasztani.

Ez irányzat terjedését kétségkívül nagyon elősegítette rejtélyes halála és az 50-es évek apróbb költőinek ú. n. Petőfieskedése is, akik mintaképök költői- és magánegyé- niségének feltűnőbb sajátosságait úgy akarván utánozni, hogy azért maguk is eredetieknek látszassanak: túlzásba estek és ezáltal a mestert, a kinek nevére esküdtek, még bizarrabb színben tüntették föl. De főleg azon kortársai adnak legtöbb tápot ez irányzat terjedésének, a kik őt olykor csupán egy pár pillanatra terjedő, futólagos talál- kozásból ismerték s mégis kötelességöknek tartották, hogy az utókor előtt nyilatkozzanak róla. A dolog ter- mészetében rejlik, hogy nem sok írni valójuk akadt. Azzal segítettek hát magukon, hogy a helyzet regényességét, valamint a költő alakját és viselkedését legtöbbnyire túlságosan kiszínezték. Ha a sok személyes reminiscencia között mégis találkozunk följegyzéseikben valami, az is csak

a külsőségekre vonatkozhatik és rendszerint azon céllal van elmondva, hogy Petőfi minél érdekesebb alakban és minél eredetibb modorral szerepeljen az olvasó előtt.

Természetes, hogy az ilyes följegyzéseknek sem Petőfi-re, sem a tudományra nézve sok hasznuk nem volt; sőt ellenkezőleg: nagy részök van azon tartózkodó magatartás előidézésében, a melylyel a hivatalos kritika és az iskolák Petőfi iránt a legutóbbi időkig, évtizedeken át viseltettek.

E mellett a Petőfi lelki világát a visszaemlékezéseit följegyző legtöbb kortárs rendszerint figyelmen kívül hagyja s gondolkodásmódjáról, világnézetéről, olvasmányairól és ezekkel kapcsolatos reflexióiról vagy éppen nem, vagy csak alig tájékoztat. Hányszor jutott eszembe Petőfi-tanulmányaim közben a Goethe hűséges Eckermannja!

Igaz, hogy amint már említve is volt, a Petőfi működése, sőt egész élete is sokkal rövidebbre terjedt, hogyszem annak súlyát és jelentőségét életében még a legközelebbi környezete is teljesen fölfoghatta és minden irányban méltányolhatta volna. A mily váratlanul jelent meg, épp úgy tűnt el ismét s még azon kevesek is, a kiket a »barát« névre méltatott, inkább egy fejlődőben lévő tehetségnek tekintették, a ki csak ezután fogja remekeivel bevésni nevét a minden idők táblájára, mintsem egy bevégzett egyéniségnek, a kinek nyilatkozataiban és ténykedéseiben az »örök-emberi« egy-egy megőrzésre méltó vonása nyilvánul. A gondviselés időnapelőtt »véggé« változtatta azt, ami tulajdonképpen még igazán csak »kezdet« volt, — és mire a szívéhez legközelebb állóknak idejük lett volna külső egyénisége varázsától megszabadulva, lelki világába is komolyabban bepillantani: ő már örökre eltűnt közülök.

Kétségkívül ez az egyik oka annak, hogy a Petőfi benső életéről és azon jelekről, a melyekből jövő fejlődésére lehetett volna következtetni, oly kevés följegyzés

maradt fönn. Pedig minden szava, beszéde, magánéletének minden mozzanata csupa költészet volt, mondja róla Vajda János, a kinél alig volt Petőfinek a kortársak közt élesebb, őszintébb és szerényebb megfigyelője.

Úgy hiszem, nem tévedek, ha a másik lényeges okot abban keresem, hogy csalódásai következtében utóbb Petőfi maga is zárkózottabbá lett környezetével és általában az emberekkel szemben, a kihez csak egy bizonyos pontig lehetett közeledni, de azontúl mindenkit távol tudott tartani magától. Viszont környezete is önként elismerte fölnyét és bizonyos tiszteletteljes tartózkodással viseltetett iránta.

Erre nézve ismét Vajda Jánost idézem, mint megbízhatóság tekintetében a legjobb források egyikét, a ki rövid essayjében többet nyújt a Petőfi jellemzéséhez a Vahot-féle memoir-írók egész tömegénél.

»Nem dicsekedhetem barátságával, — írja Vajda — csupán annyit mondhatok, hogy ismeretségben voltam vele. Huzamos időn át jártam oly körbe, a hol ő is gyakran jelen volt s a hol az ő szemléletébe, az ő hasonlíthatlan, rám egészen a bűvöletes hatását gyakorló sajátos egyéniségének megfigyelésébe merültem. Később ismerős, beszédes is lettem vele, miután ő megszólított, de iránta érzett tiszteletem, csodálatom, sőt mondhatnám, babonás kegyelemem oly elfogulttá tett, hogy ez talán őt magát is feszélyezte s tartózkodóvá tette. És a szemlélyiségéről, a vele való érintkezés és szemlélődés által nyert benyomás csak megerősített abbéli föltevésemben, melyet túltelt költői erének vulkáni kitöréseivel keltett. Minden újabb verse mintegy kétségbeejtette a vele egy pályára törekvőt. Ezt nem lehet fölülmulni!

E gondolat volt mindig a hatás seprője, melyet az olvasás által benne előidézett forrongás maga után hátrahagyott«.

Többé-kevésbé ilyenformán érezhetett iránta környezetében mindenki. Szerették, rajongtak érte — de némi tekintetben félték is. Vajda például megvallja, hogy

mindazon egyének közt, a kiket nyilvános szereplésük után ismert, csupán Petőfi volt az, aki »csaknem az emberfölttinek, a magasabb lénynek« benyomását tette reá.

Társaságban »önkéntelen, anélkül, hogy akarta volna, örökké sziporkázott, mint a kárbunkulus. Élcei, ítéletei nehezek és sulyokszerűek voltak, melyek egyszerre leütötték, a kit értek, mint a mészáros taglója a remekbe vágott bikát. Egy észrevételével rendesen befejezte a szóban forgó tárgyat, ahhoz nem lehetett, mert nem volt mit adni többé«.

Ekkora fölány kizárja a teljes bizalmat és — mintegy szórakozásképen — inkább csak az időnkénti pajtáskodást tűri, mintsem a meghitt, mély barátságot.

Ez utóbbira nézve különben figyelmünkre kell méltatnunk egy harmadik körülményt is. Petőfi rövid élete és irodalmi szereplése alatt annyit és annyifelé utazott, hogy már csak abból az okból sem lehetett alkalma igazi benső viszonyok kötésére, mert az ilyenek első feltételének, a huzamos együttlétnek lehetősége is ki volt zárva.

Mindazokra nézve tehát, a mi a Petőfi lelki világára tartozó megfigyelésekből a kortársak följegyzéseiben hiányzik: kizárólag műveire vagyunk útalva. Szerencsére ezekből éppúgy nyomon lehet kísérni lelki fejlődését és megrajzolni pszichológiai egyéniségét, mint életrajzi adataiból külső életének folyását. Mert Petőfinek nemcsak nagy önérzete, hanem nagy önismerete is volt és munkáiban lelki emótióiról is hasonló őszinteséggel ad számot, mint külső körülményeiről.¹ Mily szép föladat lenne ezen önvalomásokból, a lélek ezen önkéntelen megnyilatkozásai-ból megfigyelni az eszméket, a melyek e nagy szellemet foglalkoztatták; a reflexiódat, a melyeket lelkében a külvilág szemlélete és ennek kapcsán a különböző benyomások szültek; a hangulatok, érzések sokszínű árnyala-

¹ Ő maga buzdítja lantját:

Légy tükkör, melyből reám néz
Egész, egész életem . . .

év végén.}

taít; a szenvedélyek viharát; bánatának és örömének megnyilatkozásait; a jövőbe látó sejtelmeket; szóval összes jellemző sajátságait e mélységes léleknek, a mely mintegy önmagát rajzolja le e költeményekben, örök tanuságul mindazoknak, a kik az emberi lélek titkait kutatják.

Ezekből domborodnék ki igazán a költő valódi egyénisége; a belső, az örök-emberi, a mely — bár sokszor elrejtve marad az emberi külső alatt, — mégis a fogalom lényegéhez tartozik, mert egyoldalú és igazságtalan lenne éppen egy költővel szemben, az egyéniség fogalmát csupán a külső ténykedésből és körülményekből meghatározni.

Tudásunk csak így lehet teljes Petőfiről, és alakja csak ekkor fog minden sallangtól megtisztulva, a maga egész tökéletességében előttünk állani, mint egyéniség.

II.

A prófétizmus Petőfi műveiben.

... a szív nem rossz tanácsadó,
Higgyétek el.
Az ésnél gyakran messzebb lát
Sejtelmivel.

Petőfi (Ifjúság.)

Bármennyit kutasson is a szaktudós: soha sem fog többet elérni a részletek ismereténél, s ezért sok tekintetben kicsinyessé, elfogulttá és egyoldalúvá lesz.

A ki például nyelvészettel foglalkozik, az előtt egy időn túl meglehetősen közönyöské válnak a természet más tünetei, mert ő úgyszólván a »gyök«-ök és »származék«-ok világában él s ha egy szép virágot lel, úgy lehet, hogy nem a szín, vagy az illat köti le figyelmét, hanem első sorban is a *vér, virúl, virít, veres, véres* gyökök jutnak eszébe, a melyekkel a virág nevét is kapcsolatba hozhatja.

így a többi szakok képviselői is. A geológust mindenek előtt a talaj ilyen, vagy amolyan volta; a fűvészt a vidék flórája, a zoológust egyik, vagy másik állatfaj elterjedése, vagy életmódja érdekli; sőt ma már ez sem egészen, mivel a munkafelosztás következtében gyakran megcsúszik, hogy csak egy-egy osztály, vagy egyed vizsgálatára is egész emberélet szükséges. Ilyenformán bizony nem sokban különbözünk az anekdotabeli órától, a ki — noha egész életét egy óragyárban tölté — mégsem tudott egy órát összeállítani, mert örökké csak rugókat

készített. A mi elménk is a részletekben vész el, s lassanként elszokik attól, hogy a természetet mint egészei fogja föl s azt minden jelenségével együtt *egyenlő arányban* igyekezzék méltányolni. Ennek következtében ingerlékenyekké és szakmánkkal szemben elfogultakká leszünk, mert nem ismervén a többit, azt hisszük, hogy csak a miénk az igazi; a többi pedig ámitás, vagy ábránd, mely nem is illik a valódi tudomány körébe.

Mi más a költő, kinek szeme — mint Shakspeare mondja — »Szent örületben földről az égre, égből földre villan!« (Szentivánéji álm). A részlet nem köti s egy pillanattal úgy fogja föl a világot, mint egy *kompozíciót*, melyet isteni szerzője utólérhetlen tökélyvel alkotott meg, hogy millió meg millió éveken át tanulmányozhassa és utánozhassa az ember, a nélkül, hogy legvégső titkait tudná. Mert bár a modern tudomány megelégszik az előttünk fekvő pozitív tények ismeretével, az ember mindig tovább tör; s ha egy második paradicsom nyílnék meg számára: habozás nélkül rabolná meg ismét a mindentudás fáját, hogy ezáltal részesévé legyen az istenségnek. Igen, mert abból a falatból, melyet Éva anyánk nyelt le, csak a prófétáknak, költőknek és filozófusoknak jutott valami, a kik az u. n. »új platonizmus« elvei szerint amúgy is csak »kiinduló pontjukban különböznek egymástól«. Ezért a költőre, ki — ha *valódi* — egyesíti magában a más kettőt is: mindig szükség lesz. () öröklé Apolló bűbajos lantját, melynek hangja mellett szúnyadnak az Árgusként virrasztó gondok; ő a kor szíve, mely hangot ad kortársai örömének és bújának; — s ő a kor prófétája, ki haragjának rettentő villámaival sújtja a tévelygőket s egy-egy pillanatra meglebbenti a jövőt elborító fátylat is, hogy feltárja előttünk annak titkait.

Különösen ez utóbbi tulajdon az, melyet a nagy költőknél és nagy gondolkodóknál mindenha tapasztaltak, s a mely éppen ezért a legrégebb idők óta lekötve tartja a lélekbúvárok figyelmét. Nem kevésre becsülték ezt már Pythagoras és Platon s újabban Darwin, sőt a

pozitivizmus megalapítója: Comte is, a kik mindannyian foglalkoztak a költészettel. S említsem-e az újkornak világszerte elismert egyik legnagyobb matematikusát: Bólyay Farkast, a ki szintén költő volt? Mindezek a mellett bizonyítanak, hogy sohasem hatolhat be az ember a természetnek egy-egy nagy titkába, s bármely szakban sem létesíthet egy igazi nagy, korszakalkotó művet a nélkül, hogy a költői ihlethez hasonló lelkiállapot szükségét ne érezné. Mert egyedül ez képesítheti az embert arra, hogy méltán kiálthasson föl Petőfivel: »Én értem a patak csörgését, a folyam zúgását, a szellő suhogását és a fergek üvöltését . . . megtanított rá a világ mystériumának gramaticája, a költészet.¹

Az emberi lélek e csodás állapotát bizonyosan már régebben is sokan érezték, de a bölcselők közül Socrates jelöli meg először határozottabban a *daimon* szóval. Ezalatt ő a lélek sejtelemszerű előrelátását érti, a melyre mindig nagyon hallgatott. Midőn ártatlanul vádolták sem védte magát, noha tudta, hogy halálra ítélik, mivel a »daimon« azt súgta, hogy úgy is hasztalanul tenné.’

Utána híres tanítványa: Platón foglalkozott e kérdéssel, s az úgynevezett *visszaemlékezés* tanában még bővebben kifejté. Szerinte az emberi lélek egykor az istenek társaságban élt, s valahányszor valamely tettében ezeket megközelíti, ez sohasem egyéb, mint ama dolgokra való visszaemlékezés, melyeket azelőtt, még az ők társaságában látott. Azért szabadúl föl a fidozofus lelkének szárnya a test nyűgeitől hamarább, mint másoké, mivel folytonosan iparkodik visszaemlékezni ama dolgokra, melyeket az istenek szemlélnek s a melyeknek egyszersmind isteni voltakata is köszönhetik. És mert e törekvés a gondolkodót minden emberi hiúság és érdek fölé emeli: a tömeg szemében eszelősnek tűnik fel, holott a mi elfogja nem más, mint ihlett lelkesedés.

¹ Petőfi vegyes művei.

² Platón ‚Apológiá’-ja. Magyarul: Télyftől és Hunfalvytól.

Az alexándriai iskola is elfogadja az isteni ihletést, de Plotinos szerint ez már nemcsak hevíti és fölemeli a szívet, hanem oly igazságokat is fedez föl, melyeket az ész magára sem meg nem különböztethet, sem föl nem foghat. Az a tehetség, melynek segítségével ezt eléri: a *rajongás*. Ilyenkor a lélek megszabadul mindentől, a mi csak anyagi, s önmagánkívülségében a végeden szellemmel érintkezik. E pillanatok azonban rövidek s egy emberi életén át alig néhányszor fordulnak elő.¹ Így vélekednek az arab bölcselők közül is Abubacer és Al-Gazati s a Plotinos tanaival csodálatosan megegyeznek újabban a Schellingéi is, a ki azonban a »rajongás«-! »lelki szemlélet«-tel helyettesíti.

Daimon, visszaemlékezés, rajongás és lelki szemlélet mind nem »gyebek ama sajátságos lélekállapot megjelölésénél, melyet a költőkre vonatkozólag *prófétizmusnak* nevezhetnénk a legtalálóbban. A magasfokú ihlet következtében — spiritisztikus kifejezéssel élve — »clairvoyant* lesz ilyenkor a költő, s azonkívül, hogy a ködös múltban s a zavaros jelenben egyenlő tisztasággal lát, megsejt a természetben oly törvényeket és vonatkozásokat is, melyek a tudomány előtt még ismeretlenek s áttörvén a késő századok homályát: a jövőt is megjósolja és .sokszor, évszázakkal előzi meg a kort, a melyben él. Így sejté meg Shakspere Newton előtt egy egész évszázaddal a nehézkedés törvényét (*Troilus és Keress/dá-ban*). Sőt már a vérkeringést is hirdeti, még mielőtt Harvey művei megjelentek volna (*IV ik Henrik* második felében.) Ezenkívül ösmeretesekek még előtte az anyagcsere törvényei; egyéni tulajdonságok öröklése, stb.

Természetes, hogy mint hasonló rangú szellem: Petőfi is bírt ily sejtelmekkel, s hogyha ma élne, bizonyára sok-

* Lényegére nézve különben már Platon is hasonlót állít a következőkben: „A lélek akkor gondolkodik a legsikeresebben, mikor semmi testi érzés, sem hallás, sem látás, sem fájdalom, sem gyönyör nem zavarja meg, hanem lehetőleg magában van, békét hagyván a testnek, s a mennyire csak teheti, társasága nélkül törekszik a valóságra.“ (Phaidon.)

szór kiálthatna fel ő is Hamlettel: »Oh, az én próféta lelkem!« . . .

Petőfi előtt jövője majdnem világosan állt s márjévekkel korábban megjósolta élete végét, oly híven és oly igazán, hogy az ember megdöbben, mikor a beteljesedés után olvassa e jóslatokat. Midőn még minden hír-és név nélküli »novicius diák« volt Pápán, 1842 nov. 2-dikán írja Szeberényi Lajos barátjának: »Mondjam-e, hogy nemcsak a mindennapi kenyér keresése czélom, (mert úgy kocsiszá vagy béressé lennék, s bizonyosabb kenyeret eendném,) hanem, hogy magasabbra törekszem, s a czélt szemem elől soha elveszteni nem fogom Már rég meg van mondva, hogy én *középszerű ember nem leszek: aut Caesar, aut nihil**. Az 1845-ből származó *Úti jegyzetek* ben még világosabban és még szenvedélyesebben kiált fel: »Mikor még nyomva sem láttam nevemet, csak magamnak firkáltam; még mikor statiszta voltam a pesti nemzeti színháznál s hordtam a színpadra a székeket és pamlagokat s a színészek parancsára a kocsmába szaladtam sörért, borért, tormás kolbászsért; mikor még strázsáltam vagy főztem a kukorica gombócokat közlegény társaim számára, s mosogattam a vasedényt oly téli hidegben, hogy a mosogató ruha ujjaimhoz fagyott, s mikor a káplár »menjen kend«-je lehajtott a havat kihordani a kaszárnya udvarából: *mindenkor már világos sejtelmeim voltak arról, mi velem egykor történni lóg, s mi meg is történt. Megálmodtam az őrszoba meztelen faágyán, hol — mint de Manx báró — az egyik oldalamat alátem derekaljnak s a másikkal betakaróztam, megálmodtam itt, hogy nevet szerzek két országban, melyet az egész világ kritikusaianak ordító csordája sem lesz képes megsemmisíteni**. Ugyanily szellemben nyilatkozik a *Jövendölés* című 1843-ban írt költeményében is. A *Merengés* címűben pedig féltréfásan, félkomolyan kimondja az ellenségeitől sokszor szemére vetett szavakat:

Hisz Petrarca és Petőfi
 Félig-meddig már rokon;
 Annál inkább osztozhatnak
 A borostyán lombokon.

Saját nagyságának és becsének ilyes érzete azonban a legtöbb nagy szellemmel közös tulajdon. Horatius sorai például, melyekben örök életet jósol műveinek, általánosan ismereteseek. Schopenhauer is megmondta anyjának, midőn ez *Ueber die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde* című legelső művét gúnyosan »szakácsok számára készült«-nek mondá, hogy: »ezt még akkor is olvasni fogják, midőn a tiedből (t. i. regényeidből) alig fog lappangani valamelyik lomtárban egy példány«.¹

Sok hasonló nyilatkozat közül ezúttal még csak a Klopstockét említem, ki jénai diák korában egy sejtelészerű indulat befolyása alatt egész önérettel írta föl egy falra: »Mich schreibt die Nachwelt einst in ihre Bücher ein!«

Petőfi azonban nemcsak jövődöbéli nagyságát érzi és jósolja meg, hanem megdöbbenő bizonyossággal szól élete lefolyásáról is. Ki ne rendülne meg a *Boldogtalan voltam* című, 1844-ből eredő kis költemény olvasásakor, midőn mély fájdalommal rezdül át szíveinken a második versszak:

Boldogtalan leszek
 Koporsóm zártáig;
 Csak az vigasztal, hogy
Nincs messze odáig.

Bizony nincs, s ezt az ihlet égi perczeiben érzi is már, s többször egész határozottan kimondja. Így *Ha az Isten* című költeménye utolsó három versszakában halála előtt majdnem négy évvel, foglalkozik azzal az eszmével, hogy ott haljon meg, »hol rózsák teremnek,

¹ L. Julius Frauenstädt „Ein Lebensbild“ című közleményét.

véres rózsák férfi kebleken«. A trombiták, a »harczok csalogányai« zengjenek dalt fölötté; s midőn elhull: ajkait a »szabadság csókja« zárja le. Hasonló sejtelem nyilallik át a *Csárda, romjai-n* is,⁷ a mi még inkább fokozódik az 1846-ban írt *Egy gondolat bánt engemet* kezdetű híres költeményében. Ez egyik legfényesebb bizonyítéka lesz mindenha a költői szellemben nyilvánuló prófétizmusnak. Mintha csak egy szellemkép rajzolta volna eléje halála képét: oly híven, oly szóról-szóra ír le mindent. Ifjú vére a harczmezőn ömlött el; végszavát elnyelték a »trombita hangja, s az ágyúdörej«; holttestén »fújó paripák« szágúldottak keresztül s elszórt csontjait egy közös sírnak adták, melyben azokkal nyugszik, kik »érted haltak, szent világszabadság«!^a Sőt a *Minden virágnak* címűben kifejezett óhaja is teljesült, mert senki se tudja, hol nyugszik, s »testvéri búját« csak az égi fergeteg zúgja el fölötté . . .

De halála körülményein kívül művei sorsával s az utókornak iránta való viselkedésével is tisztában van. Tudja, hogy ellenségei nagy részét »az idő gyilkolja meg«, mert munkálkodások nem oly értékes, hogy nevüket fenntarthatná. Ő azonban büszke önérzettel és bizalommal mondja, hogy:

A melyet a szennyes világ dobott rám,
Megtisztítod te majd a s&rtúl orc&am!

Határozottabban és világosabban ugyanezt az eszmét fejezi ki a *Jókai Mór*hoz írt költeményében is: »Melyet elébb megkövezének, babérral földik homlokom«.

¹ Szabadság, Istenem, még csak azért élek,

Csak azért, *hogy egykor érted haljak én meg* ...

² Ugyanily sejtelem nyilvánul az *Arany Jánosról* utolsó versszakában: Oda való vagyok én a csatatérre. Dobják le testemmel együtt majd nevemet A sírba, de addig ne bántsa senkisem, Véglehelletemig nem hagyom a helyet, Ott essem el bármily sárosán, véresen. Élete legutolsó Sylvesterétől is így búcsúzik: És ki tudja? tán utósó, Legutósó lesz e dal . . . (Az év végén.)

S valóban azok, kik életében álnév alatt, vagy névtelenül kritizálták, később legnagyobb tisztelőinek mutatkoztak, s egyetlen alkalmat sem mulasztanak el, hogy jóvá tegyék akkori hibáikat. Részemről a prófétizmusnak egy nemét látom — végűi — abban is, ha valaki a saját korában tisztán lát. A tapasztalat szerint csak az igazi nagyok voltak képesek rá, hogy koruk előítéletein fölül-emelkedve, oly józan ítéletet mondjanak kortársaik és viszonyaik felől, mintha ők nem is az árral úsznának, hanem biztos távoból szemlélnék az eseményeket. Petőfiről azt szokás mondani, hogy élete végén a politika egészen magával sodorta, holott ő csak honfiúi kötelességét teljesíté, de sohasem sülyedt a viszonyok bábjává. Ellenkezőleg, fölül emelkedett a mindennapi élet kicsinyes körülményein, s míg lelke az ihlet szárnyain csapongóit: prófétához illő szigorral állítá meg az események szele által magasra emelt, s magokat »honalapítónak« képzelő politikusokat, hogy kérlelhetetlenül dörög-hesse füleikbe:

Ti, kik úgy felfuvalkodatok,
Tudjátok-e, mik vagytok ti?
Az apró napi események
Múlándó pásztortüzei.

Hozzátok képest, mikor égtek
A költők kicsiny csillagok,
E messze csillámló szikráknál
Százszor nagyobbak lángitok;
De hamvatokat is midőn már
A szellők régen elvivék,
A távolságban a kis csillag
Még akkoron is egyre ég.

Ki vonná kétségbe ezek után, hogy Petőfi igazi »vates«, s ezt ő tudta és érezte a nélkül, hogy könyvekből lanúlta volna. Úgy hivatkozik rá, mint egy tapasztalatra, a mit nem fejt meg semmi tudomány, mivel: »Isten beszél a rezgő húrok énekében«! . . . (*Vahot Sándor*)

hoz.) Igen, a költő az újkor prófétája; ő sejt meg mindenben a helyes irányt, s ő adja meg rá a jelszót, mely aztán öntudatlanul is mindig lelkünkben cseng, valahányszor munkához fogunk. S árva a kor, melynek egy nagy költője sincs, mert e hiány meglátszik összes működésén. Csak a találgatás, kísérletezés és tapogatódzás kora ez; mert bármily szorgalommal kutassa az élet közönséges és jól megtaposott útain járó ember a *részleteket*, nem képes felfogni azt az *egészet*, melyben a világszellem nyilvánul. Ezért nagy jelentősége van a Petőfi intésének:

Tanúljátok meg, mi a költő
 És bánjatok szépen vele;
 Tanúljátok meg, hogy a *költő*
Az istenség szent levele,
Melyet leküld magas kegyében
Hozzátok gyarló emberek,
A melybe örök igazságait
Saját kezével írta meg.

III.

Petőfi hatásának főbb eszközei.

Dalold el mind, mivel szived teli,
S minden hang, mely ajkadon kijő,
Lelked darabja légyen! . . .

Petőfi (Adorján Boldizsárhoz).

Szokásos panasz, hogy a nagy közönség újabban elfordult a költésztől s egészen rendén valónak találja, hogy a vers idejét múlta s helyét a próza foglalta el. Az újabb francia drámák hatása alatt a színpadon sem kíván költészetet és rendszerint nagyobb hatást tesz egy ügyesen scenirozott s előre kiszámított csattanós helyzetekben bővülködő színdarab, mint egy oly költői mű, melyben a hideg számítás helyett a szív örök törvényei döntenek, s az egyszínű próza helyében lendületes versek kölcsönöznek szárnyat a szóknak.

A költő megszűnt korának *vates-e* lenni; a közönség megelégszik hírlapi cikkekkkel. E cikkek irálya pedig, vagy mondjuk, a prózai styl általában, napról-napra hanyatlik, mert a közönség a próza és a költészet fejlődése közt levő szoros összefüggésre nem gondolván: ünnepli a pongyola-nyelvű tárczák szerzőit, s bizonyos eredetiséget lát benne, ha valaki túlteszi magát a múgonddal járó fáradságokon s hétköznapi nyelven adja elő — sokszor szegényes — mondandóját. Ez irány bizonyára nem helyeselhető s ha léterjövételének okát kutatjuk, nem annyira a közönségben, mint inkább a költőkben találjuk meg. Ezek tévedtek le az igaz útról s az

olvasó csak a természet törvényeinek hódol, midőn visszariad műveiktől, mint az egészségtelen tápláléktól, s inkább a kevesebb igényű prózához fordul, a mely — legalább tartalmilag — kielégíti. De kérdés: melyik ez az »igazi út«, s mi módon lehet feltalálni? A feleletet mindkettőre megtaláljuk egy valódi nagy költő műveiben. Be kell pillantani egy ilyennek titkos műhelyébe, hol a gondolatok születnek és nyernek megfelelő alakot; meg kell figyelni a teremtés pillanatában és rámutatni azon körülményekre, melyek közre játszanak, hogy művei bevégezettek és tökéletesek legyenek. Ezzel ugyan még nem lesz valaki nagy költővé, de a tehetségre nézve épp oly szükséges ezek ösmerete, mint a természet törvényeie, a melyek életünkben sok veszélytől óvnak meg és tetteinket sokszor, irányítják.

Újabb költők olvasása és sikertelensége ösztönöz, hogy megkísértem bepillantani a Petőfi titkos műhelyébe, kinél ép oly öntudatlanul nyilvánulnak az örök-szép szabályai, mint a természetben a törvények. És ezúttal különösen azon közvetlenség titka érdekel, melylyel rögtön eltalálja az utat sziveinkhez, s melylyel életében annyira el tudta ragadni kortársait. Talán nem tévedek, ha e titkol első sorban nála is, mint minden nagy szellemnél, az *egyszerűségben* keresem. Erre ő — a természettől sugallt benső ösztönön kívül — hosszas kísérletezés¹ és remekírók tanulmányozása után jött rá, úgyannyira,

¹ Zsengéiben és korábbi költeményeiben ugyanis még számos elvont és mesterkéltn kifejezés fordul elő annak bizonyítékául, hogy sokáig küzdött, míg érzelmeit és gondolatait keresetlenül tudta kifejezni. Ilyenek péld: Esküszegte lányka. (A *hirtelenhez*); Adáz koporsó zordon éjjele . . . {*Lenke sirj&ri*}. A kellem-gazdag ifjúságnak Elhulla báj virulata. {*Tűnődés*}; s a néptömeg varázslatánál Kéjtengerré leszen . . . {*Szín és való*}; s a porba tipratott kebel Fojtott dühérményivel A hős előbbre lépett , . . {*Lehel*}; Vagy ha van szív, mely kéjben Föllobogva érzene. Mért reám e jégtekintet? Boldogságnak istene! . . . {*Hal&lv&gy*}; Ki vagy nyomornak embere! Kit sujtoló istenharag, Ily könyörtelen megvere? (*Az utolsó alamizsna*) stb.

hogy ez elv később egészen *öntudatos*sá válik nála. Bizonyítja ezt Kerényihez intézett úti leveleinek azon helye, hol a többek közt így kiált föl: »Mily 'egyszerű a puszta, s mégis mily fönséges! De lehet-e fönséges az, a mi nem egyszerű?« Hasonló szellemben nyilatkozik akkor is, midőn Kazinczy Gáborról és Kuthy Lajosról mondván el véleményét, e szavakkal végzi: »Föl nem érem észszel, hogy vannak a nem mindennapi emberek közt is olyanok, kik nem tudják, vagy nem hiszik, hogy az egyszerűség az első és mindenekfölötti szabály; s hogy a kiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs«.

Ezeket, mint Petőfi érett esztétikai felfogásának példáit, különösen Toldy azon vádja ellenében szükséges fölhozni, hogy Petőfi »kifejletlen értelmiséggel« bírt, — s hogy »a művelt világ behatásaitól érintetlen primitív magyar költő« volt.¹

Azonban visszatérve az egyszerűségre, legelőször is a fogalommal kell tisztába jönnünk. Meghatározások helyett világosabbak lesznek a példák. Sokszor hallottam az egyszerűség mintáiként az Arany János műveit emlegetni, de részemről úgy találok, hogy *Toldit* s még egy pár kisebb költeményét leszámítva: ebben a tekintetben az ő művei sem tartoznak a legjobb példák közé. Tagadhatatlan, hogy a *felfogást* tekintve még egy oly homályos és bonyolult tárgyú műben is, mint a *Buda halála*: egyszerű és természetes. Azonban a *kivített* illetőleg másként áll a dolog. A *Buda halála* egyes helyei magyarázat nélkül már nem érthetők, s balladáik közül a *Szondi két apródja*, s a legutóbbiak némelyike a szerkezetben is annyira bonyolult, hogy a beszélőket sem könnyű megkülönböztetni bennök. Ezenkívül általánosan ismeretes, hogy mily előszeretettel vegyít régies és tájszavakat költeményeibe, a melyek többé-kevésbé az érthetőség rovására esnek, holott tudjuk, hogy az egyszerűség első és leglényegesebb föltétele éppen az *érthetőségben* áll.

¹ A magyar nemzeti Írod. tört. rövid előadásban. Harmadik javított kiadás. Bpest. Athenaeum. 1873. 154. és 156. 1.

Petőfi nem mesterkélte sem a nyelvben, sem a verselésben, sem a szerkezetben; — s éppen ezért annyira világos és közvetlen, hogy a legigénytelenebb ember is megértheti. S úgy lehet, hogy műveinek éppen e könnyen-érthetősége, valódi egyszerűsége okozza, hogy az egykorú kritika általában kicsinyelte, s a későbbi is csak sok fentartással volt hajlandó elösmerni érdemeit; mert emberi természetünkben rejlik, hogy a sok utánjárást igénylő dolgokat nagyobbra becsüljük a kezünk ügyében lévőknel.

Hogy mit tartottak Petőfiről némely korabeli irodalmi körökben, a legjobban kitűnik a *Hiadorról* szóló azon két bírálatból, melyek eredetileg a *Honderü-ben* és *BudapestiHiradó-ban* adattak közre, de lenyomatva olvashatók az 1848-ban megjelent *Hattyúdalok*¹ című verscycclus előtt is. Ezek míg egyfelől igen jelentékeny célzásokat tartalmaznak Petőfire, másfelől érdekes világításban tüntetik föl azon körök műizlését, a melyek a szó roszabb értelmében vett árisztokrátikus érzelmeket az esztétikába is át akarván ültetni, ilyen tanácsokat osztogatnak: »Hagyja tehát Hiador az apró szellemeket, kik óriás tálentomán foltot kutatva erőlködnek felkapaszkodni, lábaik alatt nyugton dongani. Vannak költők, kik a néphez leszállanak és mint Kotzebue, Bürger Németországban, hamar népszerűekké lesznek; de azért a nemes költér-király Goethének is megvan a maga esztetikai becse, ámbár a népnek előbb föl kellene hozzá emelkedni. Azért, hogy Vörösmarty dalait minden kocsis és pórcseléd ajkairól nem halljuk, azért Vörösmartytól senki sem fogja elvitázni a költér nevet. Mi szívesen megadjuk kinek-kinek a maga helyét kritikai pantheonában irodalmunknak, csakhogy a szolga ne tolakodjék az úr elé, a csárdák fia a szőnyegfedte szalonokba. Kinek szitok ül ajkán, az csak maradjon az erdőben, ott künn megadjuk neki az illető tiszteletet, s odaítéljük a díjt a

¹ Hattyúdalok. Írta Hiador. Pest. 1848. Heckenast Gusztáv sajátja. 8 80 l.

veszekedés terén; de ha lelkesült dalnokok babérkoszorúért zengetnek »föllengő éneket«: ott valódi dalokat várunk, ott ne sértsen bennünket az aljasság hangja, ... ott az elvontan szép fogalmai szerint ítélünk, és mindent kárhoztatunk, a mi a *valódi műszéppel* ellenkezik«.

De később is meglepő volt, midőn Gyulai Pál *Arany János emlékezeté*-ben párhuzamot vonván közöttük, úgy nyilatkozik, hogy »*Petőfi ízlése és szívnemessége nem mindig egy erejű képzelme szárnyalásával*; Arany képzelme ha talán lankad is. ízlése és érzelmi nemessége ugyanaz marad«; — továbbá, hogy »*Petőfi csak a népköltészetre támaszkodott*, Arany a régi költőkre is, egész a középkori maradványokig« stb.

E vádakkal szemben azonban önként kínálozik ugyancsak Gyulai Pálnak az 1854-iki *Új Magyar Museum*-ban¹ megjelent *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* című értekezéséből két erre vonatkozó hely, hol azt mondja Petőfiről, hogy »*kikelhettek szenvedélyessége ellen, de becsülniök kellett nemes szívét*** (36. 1.) — később pedig, hogy: »A költői tanulmány: az élet, önmaga a költő, s a világirodalom nagy szellemei Nem volt nagy költő, ki e három iskolából ne került volna ki, s *Petőfi is, mikép élete és művei bizonyítják, járta mind a hármat**. (U. o. 112.)

E kitérés után vizsgáljuk egy kissé közelebbről: miben nyilatkozik Petőfinél más költőkkel összehasonlítva az egyszerűség, a melyből remélhetőleg ezek csekélyebb sikereinek oka is ki fog tűnni

Úgy találom, hogy mindenekelőtt a *képletek* (tropi) és elvont kifejezések aránylag csekély számában. Számos költeményt lehet felhozni Petőfitől, még pedig a szebbek és népszerűbbek közüi, melyekben csak itt-ott fordul elő

¹ Új Magyar Museum 1854. I. füz.

² Toldy is elősmeri róla, hogy: „Teremtő képzetemmel s *mély erkölcsi érzés* mellett szilaj daczczal“ stb bírt. (Magy. nemz, irod. tört. Harmadik kiad. 154. 1.)

egy-egy trópus vagy metaphorikus kifejezés.¹ Nyelve és kifejezési módja is ép oly tiszták, mint érzései, s valamint ezeknél nincs szükség erőltetésre, úgy kifejezéseit sem kell mesterkéltnie, mert a valódi érzés könnyen megtalálja a hozzáillő hangot. Költeményei oly tisztán fakadnak leikéből, mint a havasi forrásból a patak, melynek mélyén a legkisebb homokszem is tisztán kivehető. Ellenben ha kedve jön képekben beszélni, akkor annyira beleéli magát ezek világába, hogy ép oly egyszerűnek és természetesnek tűnik fel akkor is, mintha azok nélkül beszélne. Bármelyiket vegyük is ilyen költeményei közül,³ egyikben sem találunk távolról vett hasonlatot, homályos vagy éppen elképzelhetetlen, s a természetről való ösmereinknek ellentmondó képet. A jó költőnek ugyanis minden természetből vett képe vagy hasonlata épp oly közvetlen tapasztalaton alapúit s épp oly igaz is, mint érzése. Innen van, hogy az ilyenek műveiben nem akadhatunk fönn egy-egy elhibázott képen vagy hasonlaton, és midőn valamely érzésöknek adnak kifejezést, soha sem jut eszünkbe azok igazsága fölött kételkedni. A gyengébb költő azonban éppen abban különbözik a valóditól, hogy érzései, valamint képei sem alapúinak mindig közvetlen, hanem leggyakrabban csak kölcsönzött tapasztalatokon, s így másod- vagy harmad kézből lévén átvéve: nem is hathatnak olyan közvetlenül.³ Ez a fő hibájok — Aranyt nem értve ide — mindjárt a Petőfi után következő költőknek is, a kikkel, mint-hogy tőlünk távolabb, de Petőfihez közelebb esnek, ez

¹ Pál mester, Két sóhaj, Katona élet, Megy a juhász, Húll a levél a virágról, A jó öreg korcsfűáros, Halvány katona, Mi nagyobb a Szent-Gellért hegyénél? Pusztán születtem, Hej Büngözsdi Bandi, Csokonai, Paripámnak az ő színe fakó, Zöld leveles fehér, Három fű, Bírom végre Juliskámat, Anyám tyúkja, Szülőföldemen, stb.

² Az én torkom álló malom, Szerelem vándorai, Verseim, Szerelmem zúgó tenger, Esik, esik, esik, Kéket mutatnak még, Mint a felhők a nyári égen, Ki a szabadba, stb.

³ L. erre nézve Taine *A művészet philosophiája* II. fejezetét.

alkalommal kizárólag foglalkozom. A gondolatok, képek és érzések mesterkélése mesterkéltté teszi nyelvöket is, mert nem akarván elárulni az őszinteség és igazság hiányát: kénytelenek homályos kifejezésekkel élni. Innen az az elvontság kifejezéseikben, a mely majdnem stereotíppá tévé költői nyelvöket, úgyannyira, hogy egy kis gyakorlattal bárki is hangzatos versecskét írhatott közülök, mert minden gyakrabban előforduló érzésre, képre vagy ötletre megvolt az állandó formula. Egy-egy ilyen kép, vagy hasonlat aztán egész vándorútat tett az egykorú költőknél vagy verselőknél, s némelyik oly kedvelt, hogy akkor is alkalmazzák, mikor semmi szükség reá.¹ De ennél is kárhözatosabb, midőn a gondolatbeli szegénység trópusok hajhászatában nyilvánul.

Akkor tűnik ki valóban a költő és költő, s igazság és igazság közti különbség, ha Petőfi mesterkéletlen, s egy jó ismerősöm szerint: sem a chemia, sem a physika ellen nem vétő képeit az 50-es évek egyik-másik költő-

I Mint a harmat a virágos ágon:

Úgy cstígg rajtad egész életem.

(Sxtltstty L. Tündérvilág. B/est. 1856. Müller Gy. 21. II)

Egyetlen kincsem a köny még e világon.

Reszket, mint harmat az elhervadt ágon.

(U. o. Bár öröminkehez. kSt.)

Arany hullám voltál a szép rózságon,
De mosolygó képed elenyészett, miként
Harmat a virágon...

(U. o. pár sorral alább.)

Ne reszkersz úgy gyönyörű galambom.

Mint a harmat a rengő falombon.

(Tóth Endre: Zengő bokor. Pest, 183. Müller Gy. I.k. 33)

Elhullottál ----

Mint a harmat a leveles fáról,

Ha a szellő sebesen megfújja.

(U. o. . II. k. 33. I.)

jenek igazán képtelen képeivel hasonlítjuk össze.¹ Mi minden van ezeknél összehalmozva csak egy pár sorban is! Sírvirág, czimbalomdal, márványtenger, rózsaaág felett, meghalt szív könnye, délibábos róna, szárnyrakelt tenger, az álmok piros rózsáin kelt gyöngy, fájó, meleg sugár, éneklő madár és mezítelen lábón pengő sarkantyú. . . . Hogy higgyen neki, vagy hogy érezhessen együtt az olvasó egy-egy ilyen költővel!

1-----bárhova tekintek,
Múltamnak setét sírja domborúl,
S fölötte a fekete sírvirág
Szakgatott lelkem c z i m b a l o m < l a l a.

(Tóth Endre Zengő bokor. II. p.)

Bokkrétámat, e fehér virágot,
Azt a kis lányt ott rejtettem el én . . .
Értté nyílnak fekete virágok
Szenvedésem márvány-tengerén.

(U. o. I. 87.)

Kikelet a te kebeled,
Az én lelkem ki h fiit sóhaj:
Félek reád lehelleni,
Hogy elborúlsz hideg hóval.

(U- I- 77.)

Sugáros szellő, szép emlékezet:
Meghalt szív könnye rózsaaág felett...

(Szelestey L. Tündér-világ. 2. I.)

Az én gondolatom délibábos róna
Végigragyogja az emlékezet napja.
Virágok nyílnak benne messzi-távol,
Csillagok esnek rá az éj homályából.
Szárnyra kelt tenger, mely gyöngyeit hullatja.

(Tündérvilág. Az én gondolatom ez. költ.)

És ... oh szerelem! te ifjúságom lenge
Álmainak piros rózsán kelt gyöngye!
Mit szóljak te rólad? f á j ó meleg sugár,
Szívem levegője... légy majd sírom felett
Kis éneklő madár...

(17. o. Bár örömhöz ez. költ.)

Legérdekesebb azonban a következő:

Mezítláb sétálgatsz, mint a kevély páva,
S örülsz sarkantyúid vidám pengésének . . .

(Ó7. o. A könnyelműséghez.)

Másik nagy eszköze a Petőfi hatásának a költeményeiben nyilvánuló keresetlen *őszinteség*. Csak akkor ír, ha belső ösztön hajtja rá, s csak azt, a mit igazán átértzett, vagy átélt. Nem énekel mástól kölcsönzött fájdalmat, s nem újjong más által érzett örömen. Nem kölcsönzi a *helyzeteket*, hanem maga teremti saját élményeiből, s ezért mindig *magát* adván költeményeiben, egész világosan áll előttünk, s nem áltatja az olvasót álúttal, homálylyal, titkolódzással. Ezért nem is található nála egyetlen ilyes című költemény sem, mint: >A titok« vagy >a sötétség dalaiból* stb. a milyenekkel később gyakran találkozunk. E keresetlen őszinteség míg egyfelől érdeket kelt a költő iránt, másfelől bizalmas viszonyt eredményez költő és olvasó között s okozza, hogy az olvasó őszinte jó barátta válik s egyenlően osztozik költője érzelmeiben.¹ Mit tesznek azonban mindjárt Petőfi után az 50-es évek ünneplőbb költői is? Oly titokzatos homályba burkolóznak, hogy az olvasó elveszti őket szemei előtt s oly dolgokról is írnak, a melyeket aligha átéltek, vagy átértettek valaha. Lépten-nyomon ajkaikon lebeg az olyan eskü, a melyről előre tudjuk, hogy eszökbe sem jut megtartani, s minden kis dologért Ígérnek, hogy meghalnak, szívek megreped vagy megőrülnek. Szenvedélyök nincs, csak panaszuk Nem elragadni, magukkal röpíteni igyekeznek, hanem csak szánalmat akarnak gerjeszteni maguk iránt. E végből a végletekig megalázzák magukat s oly torzalakokat rajzolnak saját személyeikből, hogy inkább visszatetszést, mint szánalmat keltenek.² Az ily modorba

¹ Petőfi őszinteségére minden költeményében találunk példát, itt hát csak a szembetűnőbbek közül legyen felsorolva egy pár: *Egy estén otthon . . . A jó öreg korcsmáros ... Az volt a nagy munka .... Kinn a kertben voltunk . . . Állj meg feleségem* stb.

² Elöttem áll a jövő
Irtóztató képe:
Szétszórt hajjal bújdosom
Örökké egy végbe!
Nevetni fog, a ki lát...
Csak te sírsz majd értem...

(Tóth Kálmán *Sortunk ez. költ.*)

aztán annyira beleélik magukat, hogy ott sem tudnak menekülni a hihetetlen mondásoktól, a hol nincs okunk kételkedni őszinteségökben.¹ De legkényelmesebben érzik magukat akkor, ha átláthatlan fátyollal takarják el az olvasó szemei elől azt, a miről írnak. E tárgy nélküli szavak — különben kifogástalanéi szépen csengő — hal-mazából aztán az olvasó megsejti, hogy egy nőről is van szó, kit a költő *álmai virágá-nak* (Szelestey), *dalai elepedett vágyá-nak*. vagy ha »népiesen* akar szólani: *arany füstös rozmarin szálnak* (Tóth Endre) nevez; — meg egy csalódott költőről is, kit a kötet végén vádolni kezdvén a lelkiösmeret, hogy mind abból, a mit írt, az olvasó mit sem ért, így kiált föl a legutolsó versben:

Ne kérdezzétek titkát bánatomnak . . .

(Szelestey.)

Ezek azonban talán mind túrhetőbbek annál az őszinteségnél, a mely Lisznyaynál már-már tolakodássá fajújí. Ő éppen abban a hibában szenved, mint a modern realisták, t. i. a *valót* magát akarja elének állítani egész ridegségében, nem pedig annak *égi másá-t*. (Arany.) Ilyenformán ha elbeszél, költészete alig egyéb az események krónikaszerű felsorolásánál,² a melyekben még az is megvan, hogy midőn valakit meglátogatott, a cseléddel mit beszélt; s a Komlóban a kellnerek mit csináltak, s a szárdelli hogy esett, stb. Ha a népeletből vesz tárgyat: tele van provinciálismussal, mert azt hiszi, hogy úgy jellemzi legjobban a népet, ha különös kifejezéseit

1 Van egy-két czimborám, el-el iszom velők,
Hanem minő kedv ez! . . . Mint az elítélté,
Az is tánczol Sokszor, mikor halni viszik.
Hej csak ott tudtam én igazán mulatni,
Hol egy czigány húzta, a z is csak féllábon stb.

{Tóth K. Honvagy cg. költ.}

¹ *Degré arczképe, Egy költő barátom szerelme, Komlókerti czimbora dalok, Látogatás, stb. (Dalzongora. Pest, 1858. Heckenast.)*

hajhászsa és tanulja el,¹ vagy tetteiket a magok pongyolaságokban foglalja versbe,² Ha Petőfinél fordul elő egy pár különösebb költői nagyítás, mint pl. Ha a föld isten kalapja . . . stb. ő még tovább megy, s az *Isten pipájának* mondja; s Mátyás királyt olyan »hetedhét országra szóló legény«-nek festi, ki előtt a szivárvány letérdepelt:

Hogy vegye fel, ha másnak nem
Hát csak nyakravalónak . . .

(*Palóczdalok LXI.*)

Sőt, ha Homérosz »Rózsa újjú hajnal«-t merészelt mondani, Lisznyay egyenesen »rózsa csecsű«-t mond. (*U. o. XXIX.*)*

I A ribizli pirosogyik,
A galambom házasogyik.
Zsindely alatt berácázva,
Faluvégén lesz a háza. stb.

{*Palócidalok. Pest, 1831. Különben az egész Palóczdalok-nak ez a tendenciája.*}

Tóth Endrénél is:

Egy szem vasra vannak verve,
Al i g s é g, hogy mozoghatnak.

{*Zengő bokor I. jp.*}

Madarai az erdőnek
Csittatok egy' keveset.

(*ÍZ. o. II. 134.*)

Eredetiség hajhászatra sok példa található Székely Józsefnél is:

Van nekem egy rongyos könyvem,
Csak úgy gatyába van kötve.

{*Szeszélydalok. Pest. 1853. Müller Gy. 37, I*}

Nem megyek én sehova se,
Elég vas a halál keze.
Gyuijon össze a markába,
Bagó leszek a szájába.

(*ÍZ. o. 214. stb.*)

¹ Palóczdalok XLII. dal. (*A kappancsinálás költészete.*)

² Ilyes nagyításokra érdekes példák a következők is:

De hogy ezt a szép virágot eldobtam.
Még a föld is megreszketett alattam;
Az égtől meg oly nagyon messze estem,
Hogy boltját egy pipa kupaknak néztem.

{*Székely J. Szeszélydalok. 24.*}

Az ilyenekből természetesen következik, hogy az olvasót nem érdekli az olyan költő, ki a természetet és tüneményeit nem képes mint *egész* fölfogni, hanem még a részletek közül is *egyoldalúan* csak a legközöségebbeket s a még csak nem is együvé illőket kapja ki. Világos tehát, hogy méltán sorozhatjuk Petőfi hatásának főbb eszközei közé harmadszor a *sokoldalúságot* is, mely egyszersmind a valódi nagyságnak egyik fő jellemvonása. Maga Petőfi is érezte ezt és szól róla a *Vegyes művek* 180-ik lapján. E tulajdon nála egész teljességében nyilvánul. Ő nem »dolgozza belé« magát egy eszme- vagy érzés-körbe, s nincs kötve semmi chablonhoz. Érdekli i minden s szíve nemcsak egy kis körért, hanem az egész emberiségért dobog. — Ezért költészetét nem is lehet egyetlen szócskával jellemezni, mert valamint a bibliában vagy Shaksperében találhat magának jeligét az istenhívő és istentagadó, idealista vagy materialista is; — úgy Petőfiben is megtalálja a lelki állapotához illő hangot mindenki, ő *ember*, mint a hogy Napóleon mondá Goethéről; még pedig egész ember, ki, mint a faj egyik legtökéletesebbje, egyesíti magában az ebben foglaltató egyedek jellemző sajátosságait.

Nem *szakember* azonban a költészet terén, s éppen azért, helytelen felfogás őt akár egyszerűen uéjoesz-nek,

Na csillagok, fényes, hideg csillagok l
 Jó lesz, ha előre lemasiroztok,
 És pediglen kettőztetett lépéssel —
 Szörnyűség lesz, a mit haragom mivel.
 Mert megrántom azt a hosszú kötelet,
 Mít az égen tejút néven ismerem,
 Nyakamra kötöm végét, úgy rántom meg:
 Hogy a világ velem együtt füljön meg.

(U. o. 36-ik l.)

Olyan nagy az én szerelmeim.
 Mint egy négyemeletes ház.

(U. o. 39. l.)

Énekek rólatok
 Fehér, piros virágok
 Szőke, barna leányok!
 Nagy, tüzes szerelmet,
 Mint egy pékkemencze.

(U o. 79. l.)

akár g'enrc-költőnek stb. nevezni.¹ Innen van, hogy bárki fogjon olvasásához: talál benne magának valót, s hogy soha sem válik unalmassá. Képeiben, hasonlataiban, tárgyában, nyelvében, formáiban egyaránt változatos; úgy, hogy neki nincs megszokott *modor a*, s így legfeljebb csak trávestálható, de az ő modorában úgy tréfából, mint komolyan egyaránt lehetetlen versel írni. Tőle csak *tanulni* lehet, mint minden nagy költőtől, de a ki *utánozni* próbálja: épp oly ízetlenné válik, mint a Shakspeare- vagy Werther utánzók.

Ezekkel szemben a rákövetkező korszak költői nemzedékének látköre aránylag nagyon szűk. Rendszerint mindenik választ magának egy-egy eszmekört, a melyben mozog, s tovább nem igen gondol. Beleéli magát egy bizonyos chablonba, s egy időn túl aztán nyelve, kifejezései, érzései, gondolatai egyaránt megállapodnak. A szenvedély megrázó hangja helyett finoman kicsiszolt, gördülékeny, szépen csengő, de erőtelen és sokszor vajmi keveset magokban foglaló sorokkal kell megelégednünk. E szintelen, egyhangú, versek természetesen kevés érdekel bírnak az olvasó előtt, a ki közönyös marad a burkolt szavakban elébe adott burkolt viszonyok, s az ezekkel kapcsolatos tárgyaltalan érzelmek iránt. Ilyenformán a várt hatás is elmarad, s a közönség olvasó része a prózához, vagy az idegen és régibb költőkhöz fordul.

E kérdéssel szoros kapcsolatban áll negyedszer Petőfi hatásának egy másik és igen fontos eszköze, hogy t. i. ő le tudta bilincselni saját korának figyelmét *korát visszautákröző* költeményei által is. És ezekben épp oly sokoldalú, mint egyebekben. Ilyes költeményei sem közönséges alkalmi versek, hanem a lényegét mindenben kiérző lélek mély reflexiói Sasszemeivel áttekinti korát; szívével átérzi szenvedéseit; felfogja, s ha kell kigúnyolja félszegségét és hibáját; — de a magasba szárnyal nemes lelkesültségében, ha valami szépet és nagyot fedez föl benne.

¹ Salamon Ferencz *Petőfi újabb költeményei*. Budapest. Szemle. Szerk. Csengery Antal. 1859.

Anélkül, hogy kicsinyességekbe bocsátkoznék: annyira hű képét adja kora társadalmi, szellemi és részben politikai életének is, hogy a történész ilyes költeményeiből fogja legjobban kiérezhetni az akkori kor valódi szellemét és hangulatát.¹ Különben is »a költészet fidozófusabb és igazabb, mint a történelem« — mondja Aristoteles. Mily messze maradnak mögötte e tekintetben is mindjárt az utána következő költők. Az 50-es évek reményvesztett zsibbadtságát, elfojtott fájdalmát, látszólagos közönyét Aranyon és Tompán kívül egyik sem tudja kifejezni. A nemzet fejlődésére nézve oly nagy jelentőségű korszaknak jóformán csak egy oldalára fordítanak figyelmet: a sírva vigadásra. Csupán a felületen lebegnek s külsőségekben vélik feltalálhatni mindazt, a mi korukra nézve jellemző; de a nemzet szívébe temetett fájdalmára, kínzó kételyére, fel-fel lobbanó, s megint kialvó reményére nincs hang húrjaikon. Az olvasó lelkét sivárrá teszik a magok pongyolaságukban elbeszélte dáridók, s a *Húzd rá hé' Patikárus!* kezdetű muzsikáltató dalok, a melyeknek — mint-hogy költészet nem nyilvánul bennök, s nagyon is helyhez és időhöz kötött alkalmi darabok: maradandó beesők úgy sincs. E körülmény mig egyfelől azt bizonyítja, hogy nem volt érzékek koruk valódi hangulata iránt, s nem tudtak a kicsinyes külsőségek fölébe emelkedni: eszmékben és gondolatokban való szegénységökről is tanúskodik. Mig Petőfi még gyengébb költeményeiben is szintúgy játszik a gondolatokkal, szebbnél szebb képekkel és hasonlatokkal:» addig utódai elhasznált képeket és hasonlatokat próbálnak újból kifestegetni s gondolatok helyett

¹ *Pinty úrfi, Magyar nemes, Külföld magyarjai, Gyors a madár, A magyar nemzet, Deredre húzták a gazembert, Magy. ifjakhoz, A XIX. az. költőihez, A nép nevében, Szájhősök, Katona élet, Pató Pál úr, Olaszország, Vasúton, Okatootáia, 1848, stb.*

² A búbanat szivetragó ürgefí . . . Halál, te nagy kérdésjel, Az álom ablak, melyen által Lelkünk szeme jövőbe néz . . . Fürdik a holdvilág az éj tengerében. Nyugodt a táj, mint arcz, mely küzdött A halállal s már kiszenvede. stb.

ötleteket adnak költeményeikben. Sőt még ezekkel is fősvénykednek, mert ha valakinek egy ötlete, újszerű képe, vagy hasonlata támad, azonnal hangulatot keres hozzá, s aztán egy kis bevezetés, festés, pár szép jelző és ügyes rím: s készen van a költemény. E módszer annyira általánossá lett, hogy némely költemény-füzetben a hány költemény, annyi ötlet, s megfordítva. — Hát még ha a *kompozícióra* tekintünk, mely a valódi költőt a legközelebb hozza a teremtőhöz! Ez is egyik hatalmas eszköze a Petőfi hatásának, mert az olvasó bármily igénytelen legyen is, azonnal felismeri a teljest és bevégzettet, habár indokolni nem mindig tudja.

A jó kompozíció olyan, mint egy arányosan nőtt fa, vagy szépen kinyílt virág s lelkünkre nézve kellemes megnyugvásban és teljes összhangban nyilvánul. Petőfi az ilyenekben is mester, s költeményeit forgatva, léptenyomon találkozunk egy-egy ily remekkel;¹ sőt arra is van eset, hogy compositió tekintetében az egyébként gyengébb költemény is sikerült. Erre azonban elkerülhetlenül szükséges az oly' gondolat, mely a költő lelkét is teljesen betölti, hogy miután itt kellőleg megérelődött: tökélyesen jőjön a világra. A későbbi költők gondolatbeli szegénységéről már előbb volt szó, s mi ezzel hozzuk kapcsolatba a jó kompozíció hiányát is. Műveikből gyakran az tetszik ki, hogy midőn írni kezdenek, még nincsenek tisztában tárgyukkal, hanem csak homályosan zsong lelkökben valami. így tehát nem azon czél lebeg előttök, hogy a lelkökben már élő egészet még jobban kidomborítsák, hanem, hogy az érzett bizonytalan hangulatból valami *egészet* hozzanak ki. Természetes, hogy így nagy munkával, sorról-sorra kell kieszelniök

¹ Hortobágyi kocsmárosné, Halálvágy, Én, Szeget szeggel, A virágnak megtiltani nem lehet, Egre hangok, Vizen, Ivás közben, Csokonai, Volnék bár, Az én szerelmem, Szívem, te árva rabmadár, *P&l mester, Hatalmas orvos az idő, Képzetem, Búcsú Kun-Szt-Miklóstól*, Az utolsó ember, stb.

² Est.

verseiket és sem kompozícióról, sem az egészet átlengő és egybekapcsoló hangulatról nem lehet szó.

Föl lehetne itt még említeni a *leírásokat* is, a melyek Petőfinél soha sem vesznek el a részletekbe, vagy lapulnak el puszta deskripczióvá, hanem egészen a Lessing követelménye szerint¹ tiszteletben tartván a festészet határait: *cselekvény* van öntve beléjük.' Ezúttal azonban még csak egy eszközéről legyen szó Petőfi határsának: a *nyelvről*. Már az előbb elmondottak is sok tekintetben vonatkoznak erre, de most különösen azt értem, midőn a nyelv az érzésekhez és gondolatokhoz simulva úgy tűnik fel, mint egy búbajos zenekíséret, melynek accordjai még sokáig viszhangoznak lelkünkben.

Petőfi nyelvéről olykor még ma is keveset tartanak, s néha még föl-föl hangzik a vád, hogy a pongyolaságot ő honosította meg költészetünkben. Nem tudom, hogy a kik ezt állítják: olvasták-e valaha figyelemmel Petőfit, de részemről a nyelvben is épp oly sokoldalúnak és választékosnak találom, mint a milyenek egyebekben bizonyult. Azt hozzák fel különösen ellene, hogy fölötte erőteljes és *pórias*,* s nem tudja magát elég gyöngéden, vagy a mint egyik régibb ösmeretetője kifejezé; a *finomabb ízlés* követelményei szerint kifejezni.⁴ Erre nézve legyen elég csak annyit megjegyezni, hogy Petőfi mindenütt olyan nyelvet használ, a melyet *a tárgy természetete megkövetel*.

Ő ezt könnyen is teheti, mivel birtokában van a magyar nyelv legfinomabb árnyalatának is. Ha akart volna, írhatott volna tájnyelven, vagy akár a Tinódi nyelvén,

¹ Laokoon VI—XVI-ik fejezet.

² *Alföld*, (5-ik és 6-ik sír.) *Est, Ki a szabadba, Az erdei lak, Falun*, (5-ik str.) *Kutyakaparó* (Asztal, kemencze, minden él és cselekszik. Még a harangzó is csak meghalni jár ide.) *Tisza, Téli estvék, A puszta télen*, stb.

³ Toldy *Magy. nemz. irod. tört.* III-ik javított kiad. 154.

⁴ „Főleg a *finomabb ízlés követel* levonásokat (a P.) érdemeiből. *Salamon F. Budapesti Szemle. V. k. 1859.*)

a mint meg is kísérte kecskeméti tájszólás szerint és a Gvadányi nyelvén verselni, még pedig oly sikerültén, hogy bármelyik is bátran magáénak vallhatná.

A mi pedig a gyöngédséget és zengzetességet illeti: akárhány oly példát hozhatni fel költeményeiből, a melyek őt minden költők közt egyik leggyöngédebbé és zengzesebbé avatják.¹

A felsoroltakon kívül még igen-igen sok olyan eszköze van Petőfinek, a melyekről szintén feladatom köréhez tartozó lenne megemlékezni, mint péld. hogy mást ne említsek: a hangulathoz simuló, azt zeneileg is kifejező mesterkéletlen és mégis változatos *versalakok*. Sőt az itt felsoroltak is oly természetűek, hogy minden egyes pont egyszersmind egy-egy külön értekezés tárgya is, de ezúttal csak a lehetően rövidre vont *alapelvekre szorítkoztam*, s az 50-es évek költészetének Petőfihez való viszonyát külön tárgyalom. Úgy hiszem azonban, hogy

1 Hervadt rózsaszála tizenöt tavasznak . . . mondja Eleikéről.

Csak úgy lézengek, mint az ős virága,
Mely minden szellő érkezésével
Egy-egy megszáradt szirmot hullat el.

(Beh szomorú ez az élet én nekem. . .)

De a halál majd szemeinket
Szelíd, lágy csókkal zárja be,
S virág kötéllel selyem párnán
Bocsát le a föld mélyibe . . .

(A XIX. sz. költői.)

Ha én kedvesemről gondolkodom,
Egy-egy virág minden gondolatom . . .

{Ha e'n kedvesemről . . .}

Mint szelíd tavaszi
Eső a rózsára,
Úgy hulldogál csókod
Ajkamra, orcámra:
M i n d e n l k c s e p p j é b ő l
Egy-egy virág terem...
CsókHzáporos tavasz,
Virágos szerelem . . .

Továbbá a *Virágok, Szeptember végén, Búcsú*, stb. című költemények.

az itt elmodottakból is eléggé kitűntek azon okok, a melyek szerint már a közvetlenül Petőfi után következő költőkre sem illettek azon szép szavak, hogy:

Újabb időben isten . . .
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kanaán felé . . .

Ezért feledték el őket oly hamar és lön napoként több és több híve a prózának, úgy annyira, hogy ma már egészen megszoktuk azt olvasni egyik kitűnő *próza-írónról*, hogy ő az ország első »koszorús költője, pedig tehetség volt és van elég, s a közönség is hálás szokott lenni a legkisebb szívből fakadt hang iránt is, ha úgy van mondva, hogy *megértheti*. Bizonyítja ezt a Tóth Kálmán példája, a ki öt-hat kedves dalának, s néhány általánosan kedvelt jelzőjének köszönhető sírjáig tartó népszerűségét.¹

¹ *Hegedűinek, vígan muzsikálnak... Befűtta az utat a hó.. Búza közé száll a dalos pacsirta... Benyújtottam a kalapom ... Lemondani, lemondani, Könnyű nektek azt mondani... Minek is van szív, s a szívben szerelem? .... stb. Jelzői közül pedig különösen szépek Búzavirágzemű kis lány; Meny asszony koszorús fejed stb.*

IV.

Petőfi és az 50-es évek költői.

I.

Minél inkább távolodunk egy korszaktól, annál tisztábban válnak ki a körülmények tömkelegéből a korszakot jellemző tulajdonságok. Sok olyan dolog, a melyet a kortársak nevezetesség gyanánt ünnepeltek, nyomtalanul enyészik el az idők tengerében; — és megfordítva: sok, egykor jelentéktelennek vélt körülmény korszakot alkotó nevezetességgé növekszik az utódok szemei előtt. Ez azonban nem annyit jelent, mintha a kutatónak szabad lenne válogatni a korszakra tartozó tényekben. Az események, tények és körülmények ugyanis az egyénre való hatásukban hangulat, általánosságban pedig korszellem gyanánt jelentkeznek — s bizony, ha ezt elemeire bonthatnák: az előidéző okok között ezer és ezer olyan apróságra találnának, a melyeket nem tartott érdemeseknek megőrizni az idő; de a melyeknek a korszellem alakulására sokszor döntő befolyásuk volt. A világosi nagy katasztrófától kezdve a volt honvédek erőszakos besoroztatásáig; az olaszországi gárnizon-élet keserű humorától és az olműtzi meg kufsteini börtönök lakóinak örülésre vezető kontemplációitól a komlókerti »dalidó«-kig: mennyi aprólékos körülmény folyt be arra, hogy az 50-es évek szelleme és az irodalmi élet olyanná fejlődjék, mint a milyennek az akkori művek olvasása nyomán ma tűnik föl előttünk! Valódi kaleidoszkop-szerű változatos-

ságban cserélődnek az egyes költőknél a legmagasztosabb gondolatok a legköznapiasabb tréfákkal s a leggondosabb műformák a leghanyagabb pongyolasággal. Egy geniális összeviasszaság az egész irodalom, a melyben czélt és irányt nem tudtak fölfedezni a korszak nagynevű kritikusi és elítélték egyenként és összesen a költőket, mint a kik lerántották a költészetet azon magas talapzatról, a hová Vörösmarty és Petőfi helyezték.

Tény, hogy ez utóbbira nézve kétségbevonhatlanul igazuk van, mert a különbség az 50-es évek költésze és az említett nagy példák között megdöbentően szembeötlő. Feltűnik azonban, hogy úgy Gyulai Pál,¹ mint Erdélyi János² a költészet ez elfajulásának okát abban keresik és találják meg, hogy a költők Petőfi modorát utánozzák. »Petőfit halljuk ezer változatban« — írja Gyulai. »Öntudatlan vagy öntudatosan kibányászzák érzéseit, eszméit, eltanulják szavait, hangját, s oly költészet áll elő, mely nagy igényi tart az eredetiséghez, de sem az irodalmat, sem a szívet új kincsesei nem gazdagítja«.

Nem akarom kizsákmányolni ezt a tételt, mert jól tudom, hogy Gyulai nem úgy értette, mint a hogy leírta. Hisz éppen abból, hogy elítéli a Petőfi-utánozókat, világosan kitűnik, hogy ezek bizony sem érzéseit, sem eszméit nem tudták kibányászni; — s annyival kevésbé tanulták el hangját, vagy szavait. Gyulai tehát csak annyit akar kifejezni a fentidézett szavakkal, hogy az 50-es évek ifjú költői nemzedéke *akarta* ugyan Petőfit utánozni, de ez csak egyes túlhajtott külsőségekben sikerült, anélkül, hogy a Petőfi nagyságának valódi lényegéből bármit is elsajátíthattak volna. És ebből az eredmény nélküli vergődésből magyarázza ki aztán a költészet hanyatlását, a melyhez pár évvel utóbb, babár több metafizikai magyarázattal bővítve, lényegileg hozzájárul Erdélyi János is.

Távol vagyok attól, hogy e két kiváló műbölcselővel

¹ *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk*. Új Múz. 1854. I. k.

² *A legújabb magyar lyra*. Budapesti Szemle. Szerk. és kiadja Csengery Antal. Pest. V-ik és VI-ik kötet.

vitatkozni akarjak, Tanulmányaik és ítéleteik abban a korban születtek, a melyben a bírálatak tárgyát tevő irodalom még virágzott; a szerzők — leikökben egy új irány megalapításának ábrándjaival — még éltek és működtek, Nagybecsű tanulmányaikban meglepi az olvasót az ítéletek tisztasága, a művek értékének csalhatatlanul való felismerése és azok a világos, majdnem jóslatszerű kijelentések, a melyekben a jövő szemével nézve már akkor határozottan kinyilatkoztatták, hogy az irány téves és virágozni soha sem fog. Ámde a kor szellemét akarva nem akarva ők is belehelvén — jóllehet annak túlzásaitól mentek maradtak — a sokféle hatás közüirmégsem választhatók ki a kellő távolság hiánya miatt épen azokat, a melyek a szellemet alkották és produktumait befolyásolták. Innen van, hogy *oknak* tüntetik föl azt, a mi tulajdonkép csak *okozat* volt — s a Petőfi-utánzásban keresik a költészet hanyatlását, a mi pedig azon körülményekben rejlik, a melyek az akkori költők figyelmét kizárólagosan Petőfire fordították és oly befolyással és átalakító hatással voltak az egyes individuumokra, hogy még a vajlágyságú érzelmeket lehetségesen nyelven zengő szalon-poétából is — igaz, hogy csak a külsőségekre nézve — Petőfi híve lett.

Példa reá az 50-es évek költészetének jóban-rosszban egyik legjellemzőbb képviselője: Szelestey László.

Ez átalakító körülmények között kétségtelenül a legfontosabb szabadságharcunk tragikus befejezése volt.

Elhasznált kép a forradalmakat viharhoz hasonlítani, a mely megtisztítja a levegőt s a mely után kétszeres erővel működik a természet. A mi szabadságharcunkra ez a hasonlat nem talál. Vihar volt ez is, de a mely után még sokáig mély csend lön s nem lehet tudni, hogy vájjon nem tart-e örökre? . . . Költészet, tudomány, napi sajtó elnémult; a közélet kihalt; a családok gyászaikkal voltak elfoglalva; a csatatéren ott nem maradt ifjúságunk besoroztatolt vagy bujdokolt s legjobbaink gyalázatos halállal múltak ki, vagy külföldi börtönökben sínylették.

Csak félve és tapogatózva szólítja meg fiait Tompa gyönyörű allegóriájában a madár, — de hol vannak azok? . . . Vörösmarty és Bajza megtört lélekkel, elboruló elmével szemlélik az iszonyú csapást és lantjok húrja megszakad. Garay már irányánál fogva is lejárta magát, de különben is élőhalott volt. Petőfi nyomlalanul tűnt el; Arany mint nevelő s később mint professor csak csöndben kontemplál és magának dolgozik; — a fiatalok pedig vagy elhulltak, vagy rejtőznek, vagy pedig külföldi kaszárnyákban eszik a keserű profontot .... De azért a madár szava nem hangzik el éppen nyomtalanul. Lassanként egy eszme érlelődik meg a nemzetben, a mely láthatatlan szárnyain elrepül a börtönökbe és a messzi Olaszország kaszárnyáiba: nyelvében, irodalmában él a nemzet! A Bessenyeiek, Báróczyék kora megújul. Magamnak is számos adatom van reá, hogy az osztrák kormány által a pápának bérbe adott és a brigantik üldözésére fölhasznált besorozott magyar honvédtisztek a fáradtságos guerrilla-harczok után laktanyáikban és az őrhelyeken Ariostot, Tassot és Boccacciot fordítják. Az irodalommal foglalkozni és azt pártolni ismét a hazafiság legkétségbevonhatatlanabb bizonyítéka lesz — és elég, hogy valaki egy túrhető verset, sőt egy-egy hosszabb vidéki levelet írjon: már bizonyos nymbus környékezi. A nemzet egész tette-reje az irodalomban nyer kifejezést, a mely a gazdálkodás mellett jóformán az egyetlen tér volt, a hol még működni lehetett Államférfiak, politikusok, jogászok az irodalomhoz fordulnak, mert hiányzik a magyar politikai közélet, a hol érvényesíthetnék magukat. A nagy Széchenyi egykori titkára és később a magyar számvevőszék legelső elnöke falusi magányában színdarabokat és történelmi elbeszéléseket ír. A legfelsőbb igazságszolgáltatás későbbi díszjei — mint Ócsvay, Dózsa — elszakítva pályájuktól, szerény professori kathedrán, vagy csöndes falusi magányban vonóinak meg, szintén a múzsáknak áldozva. A kinek a költészetre épen semmi adománya sincs, az régéskedik, vagy levéltári kutatásokra szánja

magát; — s a legrosszabb esetben előfizet minden magyar könyvre és hírlapra, a míg csak módja engedi. Ezeréves történelmünknek nincs korszaka, a melyből annyi memoire maradt volna fön, mint ebből. Mindenkinek volt ideje bőven, hogy a múltak fölött elmélkedhessék — és csak magam is hány kiadatlan »napló«-ról tudok, a melyekben volt honvédek a szabadságharcz alatti viszontagságait, vagy olaszországi életüket írták meg.

A fölserdülő ifjúság az öregek példáját követi és hasonlókép az irodalomhoz fordul, különös előszeretettel írván gyöngébbnél gyöngébb verseket. Ilyenformán alig pár év alatt egy egész dilettáns-irodalom fejlődik ki Magyarországon, a mely lassanként közéletet teremt és a nemzeti áspirációk leghatalmasabb élesztője és föntartója lesz. Érdekes végig nézni az akkori szépirodalmi lapokat, hogy az egyes vidéki levelezők mily árgus szemekkel örködnek helységük, vagy vidékek társadalma fölött. Ha valamelyik helységbe véletlenül nem jár senkinek a *Hölgyfutár*, az már bűn és az illető község nyilvánosan megrovatik. Ha valamely úri ház asztaláról hiányoznak a kiválóbb magyar költők művei: valamelyik újság legközelebbi számának kék, vagy rózsaszín borítékán bizonyosan megkapja a magáét. A »vidéki levelező* mindennütt jelen van; mindent lát — és jaj annak a bálnak vagy házi mulatságnak, a melyben csárdáson és körmagyaron kívül más tánczot is merészelték járn!

Csak annak bizonyítékául hoztam föl ezeket, hogy a politikai közélet hiánya egy egészen új és sajátos irodalom megteremtőjévé lett, a melyet *hazafias — dilettáns-tizmusnak* nevezhetnénk, mivel prózában úgy, mint versben egyaránt a hazafias érzés istápolása a főczél és ezzel a tendenciával íratnak a vidéki levelek; napi hírek — sőt még a szerkesztői üzenetek is.

Ez írók túlnyomó nagy részénél hivatásról szó sincs, írnak, mivel tetterejüknek és munkakedvöknek valahol érvényesülni kell. A legtöbben, mihelyt a közélet sorompói újból megnyíltak, örökre elbúcsúztak az irodalomtól.

Addig azonban sokszor kihívták magok ellen a komoly kritikát, a mely méltán félté tőlük az irodalmi niveaut. Mindemellett el kell ösmernünk, hogy ők hozták be az 50-es évek irodalmába a kizárólagos Petőfi-kultust, mert Petőfi egyénisége és költészete leginkább megfelelt céljaiknak és úgy hitték, hogy hozzájuk is a legjobban illik. Összes költőink közül Petőfi volt a leghatározottabban népies és az ő műveiben jutottak legtisztábban érvényre a nemzet áspirációi, önérzete, büszkesége, jelleme; — tehát éppen azon sajátságok, a melyeknek élesztését és ápolását az idők szükségessé, a nagy részben dilettáns írók pedig irodalmi működésök terén a magok egyetlen és legfőbb kötelességökké tevék. Alig is van elbeszélés, napi hír, értekezés, vidéki levél, vagy szerkesztői üzenet ezekből az időkből, hogy Petőfitől valami idézet ne forduljon elő bennök.¹ Csak rá esküdtek, csak őt idézték, csak műveire hivatkoztak. Bizonyos, hogy naivak, gyengék — sőt nem egyszer nevetségesek is voltak, de sokszor elgondolom, hogy vajon akadémiai értekezésekkel, vagy kifogástalan szabályosságú és fenségesen hideg költeményekkel lehetett volna-e csak annyi eredményt és csak olyan közhangulatot is elérni és megteremteni, mint a mennyire és a milyenre e dilettánsok a magok naiv merészségével és önbizalmokkal képesek valának?

Így vezették rá az irodalom munkásait akkor magok a körülmények a Petőfi imadására, dicsőítésére, a melyben különösen a Hölgyfutár — az ifjú és kezdő írók közlönye — tűnik ki. A már említett és a viszonyokban rejlő okokon kívül bizonyosan befolyással volt még erre a Petőfi titokteljes eltűnése, kalandos élete — és talán a kezdő íróknál azon székes körben elterjedt hit is, hogy Petőfi minden komolyabb tanulmány nélkül lett a világ egyik legnagyobb költőjévé s ha ő utána indulnak: kevés fáradsággal még belőlök is lehet valami.

¹ L. a *Czélzások és vonatkozások Petőfire az 50-es évek lapjaiban* című rovatot a Pel.-Múzeumban.

II.

A körülményekben rejtett tehát az 50-es évek Petőfi-kultusának oka és a nemzeti törekvések szempontjából valóban helyes ösztön és nemes törekvés volt az ifjú irodalom akkori vezetőitől, ha az ő csapásán kívántak tovább fejlődni és haladni. Csakhogy ez a törekvés irodalmilag nem vált be és újra ismétlődött a véletlen gúnyos játéka, hogy míg kicsi dolgok gyakran lesznek előidézői a nagyoknak, addig a nagyok csak ritkán eredményeznek magukhoz hasonló nagyot.

Így történt ez Petőfi költeményeivel is az 50-es években. A keresetlen egyszerűség, a könnyedén gördülő sorok, a világos kompozíció, a sokszor meglepően nyilvánuló őszinteség és természetesség s a még mesterkéletlen és az irodalmi műveltséggel nem bírók előtt is könnyen érthető nyelv azt a tévhitet költötték föl a nagyszámú ifjú dilettánsban, hogy Petőfi-módra írni a világon a legkönnyebb dolog; — az idősebb és sok tekintetben vezérszerepet játszó költők pedig abba a hibába estek, hogy úgy vélték a költészetet előbbre vihetni, ha a nagy költő e mindenestre feltűnő sajátosságait túlozzák.

A dilettánsok, a mint már említve volt, nem hagytak mélyebb nyomot magok után és nagy részük teljesen szakított a költészettel, mihelyt a politikai viszonyok javúlvával kenyér után láthattak. Verseik ott vannak a *Hölgyfutár* első évfolyamaiban és annak idején sok éles vitára és csípős megjegyzésre ingerelték a »Lapszemléik komoly íróit. Ma azonban már alig emlékszik valaki reájok és így — ők magok sem tartván igényt a »költő« nevezetre — nincs ok reá, hogy bővebben foglalkozzunk műveikkel. Különben is ezeknek első sorban *társadalmi* céljuk és hatásuk volt, a melyet fönnebb kellően méltányoltunk.

Az irány legjellemzőbb képviselői azonban, mint *Lisznyay* Kálmán és *Szelestey* László, a költészet iránt táplált több idealizmussal, komolyabb ámbícióval és —

a mi különösen Lisznyayt illeti: határozott tehetséggel kezdtek hozzá működésükhöz. Az ők költészete is a *hazafiasságon* alapult, de ez érzést mintegy meg akarták rögzíteni a látszólag elbukott nemzetben az által, hogy feladatukul tűzték ki a tósgyökeres magyar nép szokásainak, sajátságainak, szólásformáinak vidékenként, mondhatnám: ethnográfiaiilag való feldolgozását, hogy ilyenformán a nemzet megösmékedjék maga magával s önérzete annál aczélosabb legyen. így keletkeztek a *Hegyháti dalok* Csermelyitől, a *Palócz dalok* Lisznyaytól, a *Kemenesi czimbalom* Szelesteytől stb. Bizonyos komolyságot és jóhiszemúséget tehát semmi esetre sem lehet elvitatni ez íróktól. Ők czéltudatosan elmélkedtek azon irány fölött, a melyet irodalmi tekintetben maguk elé tűztek és ennyiben minden tévedéseik mellett műveik ilyen- vagy amolyan voltának egyéb oka is van a pusztá szeszélyeskedésnél.

Evégből nem lesz fölösleges legelőször is elméle-tökből megismerni valamit. Alapú erre a Petőfi költeményei szolgálnak, noha elméletüket tárgyaló czikkeikben ritkán hivatkoznak reá. Ez az ők szempontjukból természetes is, mivel ők Petőfit nem *utánozni*, hanem *tovább fejleszteni* akarták. A Petőfi költészetének különösen három sajátsága az, a melyen elméletek és ezzel kapcsolatosan költői gyakorlatuk is alapszik: a *hazafiasság*, *népiesség* és a *fesztelen előadási modor*.

Az elsőről, a mennyiben műveikre esztétikai szempontból is befoly, később lesz szó. A két utóbbi értelmezése azonban Lisznyaynál és Szelesteynél egészen sajátos és megérdemli, hogy bővebben foglalkozzunk vele.

Lisznyay a *Palóczdalokai* az előszó szerint egyenesen azért írja, hogy e »legeredetibb magyar faj« kedélyvilágának kincseit úgy tükröztesse vissza költeményeiben, miként »a harmatcsepp visszatükrözi a nap ragyogását«. Más szavakkal: azt tűzi ki feladatul, hogy az, a mit ír, kívül-belől palócz legyen, mert ő kihallgatta, kitanúlta »sajátságos beszéd- s gondolkozásmódjukat, kedélyük,

benső életök egyszerű gyöngypatakfolyását, költészetét, meséit, babonáit, s szájról-szájra hagyott őshagyományait, legendáikat, apró manóikat, kis bűvös szellemecskéiket, minő például Babszemjankó, melyekhez ők keleti zománczú ábrádozásaik tündérszárait kötik . . .«

A Szelestey *Kemenesi czimbalom*. ez. kötetében¹ összegyűjtött költemények szintén »nem mások, mint egyes sugárcák nagy részt azon nép életéből, mely Vas megyének »Kemenes« nevezet alatt ismert részét lakja«. (Előszó.) »Eredeti fajtánk' megérdemli, — folytatja tovább a szerző — hogy költészetére figyelmet fordítsunk: ismerjük kedélyes gondolatait, becsületes szívét szilajságában úgy, mint a szerelem enyelgő örömeinél, hogy egyet ölel a barnán, baklós csizmaszárára csap tenyerével, harmadfelet ugrik s nagyot rikkant jó kedvében ..... A nép élete hasonlít azon mezőhöz, mely keblében a régi kor kincseit öntudatlanul ápolgatja. *Új világot kell adnunk e kincseknek, átültetvén azokat e nemzetiralom kertjébe. Általánosítanunk a jól gondolt tájszavakat, életet adnunk a nép jellemző kifejezéseinek, hangot örömeinek, nyomatékot, jelentőséget gondolatainak a népköltészet által.* S pedig nem azért, mert a népköltészet napjainkban divat, hanem: mert a nép eredeti jelleme, kedélye, lelkülete, nyelvének sajátos szépsége, kifejezéseinek tájszerűsége leginkább dalaiban s legtöbbször jó kedve vagy legalább a lélek oly hangulata által mutatkoznak, midőn a cselekvés körül a szív érzelmeinek is kijut a maguk szerepe s ez az oka, hogy e szavak, e kifejezések visszaadására is legalkalmasabb a *népköltészet: hű és népszerű leírása azon jeleneteknek, melyekben az érintetem szavak, vagy a táj szokásaival kapcsolatban lévő jellemző kifejezések* leginkább használatni szoktak. E nézetektől vezérelve fogtam én a »Kemenesi czimbalom« írásához — végzi szavait a költő — melyben *Vas-*

¹ *Kemenesi czimbalom*. Irtta Szelestey László. Pesten. 1854. Müller Emil sajátja.

megye e szép része tisztán magyar lakosságának ajkáról lelesett nyelven nyújtok a közönségnek egy igénytelen, de talán nem éppen érdek nélküli gyűjteményt«.

A *Falu Pacsirtája*¹ előszavában a főnnebb idézett elvek még világosabb kifejezésre jutnak. »Úgy látszik, — írja ebben Szelestey — hogy általánosolni kezd irodalmunkban a hit, miszerint leginkább a *népköltészet alapján* fejlődhetik nálunk egy *tisztán eredeti nemzeti költészet*, mely bírván a magyar gondolkozásmód, jellem, szokások és nyelv eredeti kellékeivel — menten minden idegen zománczoktól, a magyar élet *hű kisugárzása és tüköre leend*. Részemről teljesen át vagyok hatva e hit igazságától s kérdésen túlnak tartom, mikép a nép leginkább megvan ős eredetiségében, s azért nyelvünk sajátosságainak, nemzeti szokásaink s érzületeinek ő a leghívebb antiquáriusa. Pielással kell tehát beszállanunk hozzá, hogy házi életének szekrényeiből az általa megőrzött kincseket kiszemelhessük s legalább néhány morzsával pótolhassuk azon hiányt is, melyet a nép családi erkölcsseivel vajmi keveset bibelődő történet a régibb időben betölteni elmulasztott. De midőn a magyar élet ezen erekyéit vizsgáljuk: ne legyünk túlszigorúak a nyersebb eredeti tételek megítélésénél. Hagyjuk az ántik gyűrű darabos foglaltványát, csak a kő ne legyen hamis, mely benne ragyog. A foglaltvány eltűri a módosításokat; de *idő kell hozzá, hogy a költészet e végtelen tengere, melyet a tevékeny nemzeti élet most kezd úgyszólván felzavarni: önmaga megtisztíthassa magát*. Részemről ellensége vagyok a nemesebb érzést sértő nyegleségeknek, s tudom, mikép a vadrózsába is bele lehet oltani a nélkül, hogy a gyököt megsértsük; de mégis azt hiszem: mikép vigyázatosoknak kell lennünk a vadrózsza *töréseinek lenyeseésénél*, mert könnyen veszélyeztethetjük a

¹ *Falu pacsirtája*. Írta és kemenesi barátjainak ajánlja Szelestey László. Kiadta Friebeisz István. Pest. 1854. Müller Gyula bizománya.

gyököt s a gyök életét is. *Ne gyengítsük tehát az alapot*, melyre építeni akarunk, *túlszigorú ízléstani fogalmaink által*, mert könnyen kivetköztethetjük *eredetiségéből*; minek aztán az lesz az eredménye, hogy meg lévén *hamisítva az alap*, torz sarjak fakadnak belőle. Én úgy vélekedem, mikép a *költészetet* nem kell elszakasztani az *élettől*, legyen az zománcza *ennek*, s mint ilyen: *a természetiesség alapján fejlődjék s tökéletesebbüljön*. Ne álljon ugyan ellentétben a kor fejlődéséből kinőtt ízléstani fogalmakkal: igyekezzék *eredetisége megtartása mellett* lassanként simúlni ezekhez; de legyen meg benne *eltorzítlanul* jelleme, zománcza, lelke is azon életnek, melyet feltűntetni hivatása lön.«

Az ezen és ezekhez hasonló elvek fejtegetése aztán átmeny a Szelestey által szerkesztett *Szépirodalmi Lapokba*, a mely esztétikai orgánumává lesz ez iránynak.

Látható ezekből, hogy a Lisznyay-Szelestey-féle költői iskolának sokkal magasabb céljai voltak a Petőfi közönséges utánzásánál. Az ő költészetét elméleteikben csak alapjául és irányául fogadják el egy oly »tisztán eredeti nemzeti költészet«-nek, a mely »menten minden idegen zománczoktól, a magyar élet hű kisugárzása és tüköre« legyen. A Petőfi költészete az ő szemökben még nem érte el azt a magaslatot, hogy az általok kitűzött célnak megfelelhett volna. Ők ugyanis nem elégedtek meg azzal, hogy költészetükhöz erőt merítsenek a nép *szelleméből*; a népet magukhoz emeljék s az ő érzéseivel, eszményeivel tegyék tartalmasabbá és tágabb körűvé műveiket, hanem a *népies* fogalmát a szó szoros értelmében magyarázták. Ebből természetesen következik, hogy tágítani is kellett a fogalom körén — s valóban Szelestey, a mint már idézve volt, a népköltészet körébe az egyes *tájak* szokásaival kapcsolatos szavak és kifejezések visszaadását is fölveszi, sőt tovább menve: a költésztől azt is megkívánja, hogy ethnográfiai és művelődéstörténelmi szempontból is tükre legyen a nép házi életének, mintegy pótolandó »a régibb időben a nép családi erkölccseivel vajmi keveset bíbelődő« történelmünk hiányait.

Hogy mi lett a sorsa e merész vállalkozásnak? Mindnyájan tudjuk. Lisznyay Kálmán, az ifjú írók vezére, midőn mint »besorozott exhuszár« újból hazajön az idegen országokban való »bakkancsoskodásból« (L. a *Palócz-dalok* előszavát), úgy jelenik meg társai és a nagy közönség előtt, mint Petőfi szellemi örököse és legalább is vele egy színvonalon álló génié. A *Palócz-dalok* valóságos lázba hozzák az országot s a közönség teljesen elkényezteti a költőt s az ő kedvéért a verseket író, különben nem költőket is; mert e szomorú időkben bennük látja a nemzeti érzés főtartóit. Ez ifjú írók egy része pedig még iskolai tanulmányait sem fejezte be, midőn végig küzdötte a forradalmat s azután bujdosni kényszerűit, még pedig műveltségéhez egyáltalában nem illő társak között.

Az erre következő »sírva-vígadás« itthon és a Lisznyayék köré csoportosult ifjabb írók bohéme-élete a »Komló«ban, továbbá a Lisznyay és Vachot Imre által *dalidóknak* nevezett irodalmi kirándulások a vidéken, vagyis ezeknek a szellemi életre való visszahatása: mind oly körülmények, a melyeket mindenesetre tekintetbe kell vennünk, ha e költői irány, vagy iskola ízlésének megítéléséről van szó. Mert e szakadatlan dínom-dánom és túlzott dicséretnek mi egyebet eredményezhettek volna felületességnél és önhittségnél? Az eredetiség örve alatt — a mint a Szelestey elméletéből is kitetszik — »a túlszigorú ízléstani fogalmak« nyűge alól is szabadulni törekedtek és irányukat néha a szertelenséggel határos szabadosság jellemzi. A tanulásra idejük nem jut, s talán kitűzött irodalmi céljokkal sem tartották megegyeztethetőnek egyik-másik kiválóbb külföldi író tanulmányozását. Legalább erre következtethetünk abból, hogy sem Lisznyaynál, sem Szelesteynél nem akadunk fordításokra, így történhetik meg, hogy a hazafiasság nem egy költeményekben szilaj henczegés, vagy duhajkodás alakjában nyilvánul; a népiességből tájkköltészet és a természetes, fesztelen előadási modorból pongyolaság, sőt nem ritkán

lapos próza lesz, a mint ezt úgy Gyulai, mint Erdélyi részletesen és alaposan kimutatják tanulmányaikban. Ily módon sekélyesedik el lassanként a Petőfi alapján nagy czélokkal tovább fejlődni indult költészet s Erdélyi méltán rója meg, hogy kiveszett belőle az általános emberi — sőt a nemzeti eszméig való fölemelkedés is, mivel az írók a folytonos vidékieskedéssel mintegy aprópénzre váltották föl a nemzet egyetemét. Ez elsekélyesedéshez azonban Petőfinek semmi köze, mert ismétlem, hogy e költők műveiben a Petőfi lényegéből semmi sincs; sőt még az sem vehető ki belőlök, hogy a nagy költőt mélyebben, komolyabban tanulmányozták volna. Az, a mit ők teremtettek, egy elhibázott elmélet következménye volt, a mely csak egyes jelentéktelen külsőségekben emlékeztet Petőfire, úgyannyira, hogy még utánzásnak sem nevezhető — s hogy illőbb elnevezést találjunk reá: szükséges lesz egy kissé a részletekbe bocsátkozni és tartalmilag úgy, mint formailag vizsgálat alá venni mindazt, a mi műveikben csak távolról is Petőfire vall.

III.

Kezdjük tehát *Lisznyayval*, a kiről már mondva volt, hogy »isten kegyelméből« poéta, de a kiről Erdélyi úgyszólván sorról-sorra kimutatja, hogy nála a költészetnek inkább »erős ösztöne dolgozik, mint művésziessége« és éppen ezért a »kiművelés«-t, meg a »pallérozottság«-ot nélkülözzük műveiben.¹ Költeményei között egyre sem találunk, a melynek menete, hangulata, vagy kifejezései Petőfire emlékeztetnének. Tárgyai, nyelvezete és versalakjai is különböznek, mintha csak öntudatosan kerülte volna a hasonlóságot azzal, a kit titokban mesterének vallott s a kinek műveit és irányát nem utánozni, hanem túlszár-

¹ *A legifjabb magyar lyra* Bpsti Szemle. Szerk. és kiadja Csen-gery Antal. XVIII. és XIX. füz. Pest, Herz János nyomdája. 1850. 111-ik lap.

nyalni akarta. Tagadhatatlan, hogy képzelőtehetsége, verselési könnyedsége és találékonysága megvoltak hozzá, de hiányzott még három fontos kellék, a mire pedig a legnagyobb tehetségnek is szüksége van: a hangulat, a tanulmány és az ízlés, ő túl akart tenni a Petőfi költészetének hazafias irányán; nemkülönben népiességén és fesztelenségén is; azt gondolva, hogy ha mindhárom irányban a Petőfitől mondottak superlátívusát használja: okvetlenül övé lesz a diadal. Oly álmom volt ez, a mely a politikai és társadalmi zúr-zavar szülte általános tájékozatlanság korában megvalósulással kecsegteté őt és társait, a kik bámulattal csüngtek rajta.

Kitűnik ez azon önérzetes hangból is, a melylyel *Fieskorimek* című költeményében¹ Gyulai kritikáját ellensúlyozandó, maga-magát jellemzi:

Sokszor úgy játszom versemmel,
Mint laptával, nem mint gyöngyszemmel.
Mint elpattanó buborékkal,
S könnyen szórom a dalt marókkal,
Míntha virágokat szórnék,
Melyek közt szarkaláb, csanál,
Laboda s tán maszlag is van,
S kuszáit lapu, gyom és fűszál,
Ilyen az egész természet,
Felhő mellett van a sugár,
A legragyogóbb csermelyhab,
Silány kavicsok fölött jár,
Sőt még azok törik szebbé,
Az egyes sima habokat,
Így csinállok én a kritikának,
Nem tetsző kevert dalokat, (is)
Nem mindig duzzadt rendbe szedve,
Mert úgy sok eszme megdermedne,
Míg így oly könnyen, szabadon
Lubiczkol, mint hab közt a hal,
Melynek, ha lábai volnának
A folyó hullámaival,

¹ *Dalzungora*. Írta Lisznyay Kálmán. Pest. Kiadja Heckenast Gusztáv. 1858. 311. s köv. lap.

Nem játszhatnék oly szépen, könnyedén.
Költészetem hullámzó tengerén,
Éppen így játszom én.

A figyelmes olvasó bizonyára rögtön észreveszi, hogy az itt versben elmondottak tulajdonképpen csak a Szelestey-féle elméletnek egy kissé ékeesebb váriációi; — úgyszintén azt is, hogy mindketten Petőfi *Rongyos vitézek*, *Az én képzeletem* s *Az én pegazusom* ez. költeményeire alapítják elméletüket. De hogy mennyire nem értették meg Petőfit: éppen ez elméletnek alkalmazása mutatja. Petőfi sem valami nagyon szerette a kritikusokat, de jó ízlése még legélesebb kifakadásaiban is megóvta az oly kifejezések használatától, a melyek az irodalmi nyelvhez méltatlanok és a költőt tehetetlen dühöngővé alacsonyítva, nevetségessé teszik. Olvassa el bárki az *Egy kritikushoz* vagy a *Honderűhöz* ez. költeményeket, a melyeknek hangja a legkíméletlenebb hírben áll — és azt fogja találni, hogy mint satyrák élesek ugyan, de mint költemények akár a kompozíciót, akár egyéb tulajdonságot tekintve is: méltán beillenek a többi közé. Hová súlyed ezek mellett a Lisznyay verse, a melyben szegény Gyulai Pál: bitang, iczi-piczi fülelő Gnom, mérges irodalmi hörcsög, irodalmi Asztarot, irodalmi epemirigy, irodalmi békanyúzó, irodalmi szeméthordó, spenátlyrikus stb. dísznevekkel van fölruházva! Valóban, csak az ízléstelenségig való elbizakodás vihet egy költőt annyira, hogy effélékhez hasonló kifejezéseket nemcsak komolyan, hanem bizonyos pretenzióval versekbe foglaljon Ez már többé nem eredetiség; nem »lábban, képben túlfeszített szeszélylyel ejtett hiba« vagy »porba hullatott gyöngy«, mint a hogy Lisznyay szeretné elhíttetni költészetéről, hanem a »bakkancsosnak besorozott ex-huszár« kaszányastylusa.

Azonban tartsuk szem előtt az elméletet és kövessük nyomon a gyakorlatot.

A szabadság, fesztelenség és őszinteség a lyrában egyik hangzatos jelszó, a mely Petőfi példájára hódít és

Lisznyayék által szintén a tovább fejlesztendő erények sorába vétetett föl. A jellemzőbbnél jellemzőbb példák egész koszorúja kínálkozik, de lehetőleg mindig olyanokat választok, a melyekben alkalom van a Petőfivel való összehasonlításra. Így pl. Petőfi is megtette olykor, hogy költeményeivel ismeretleneket keresett föl (*Toldi írójához elküldöm lelkemet, Tompa, Mihályhoz, A leánykákhoz*) — és ilyen alkalommal rendszerint valami kedves humor ömlik el kedélyén. Mi természetesebb, mint hogy Lisznyay is megragadja az alkalmat és *Szerelmes level-el* intéz Ivánfy Málvinához, a ki az *Életképekben Három íérj özvegye* című beszélyével — úgy látszik—általános föltűnést keltett. Minthogy azonban nőről van szó, tehát a szerelemvalláson kell kezdeni — s ezt meg is teszi költőnk rögtön az első pár versszakban s aztán így humorizál:

Hidd el, nem csalatkozol,
Tűzparázként égek én,
S özvegyeknek, jól tudom,
Tetszik a tüzes legény,
Ha meghallgatsz, üdv-düvel,
Vágok hozzád verseket,
Pottyánásig érteket,
Nem pediglen nyerseket stb.

E hangot azonban végül egy kissé maga is furcsának találván, az utolsó előtti versszakban jónak látja megjegyezni, hogy:

Ily furcsán azért írok,
Félek, *álarcz* csak, neved,
S megjárnam, ha valami
Pukhas férfit rejteget.

Annyi bizonyos, hogy Iváffy Málvin — már akár férfi, akár nő lett légyen is — nem sokat ostromolta ez üdvözlet után a Parnassust és e tényével minden esetre jó ízléséről tett tanúságot. De lássunk az *őszinteségből* is egy kis kóstolót. Igaz, hogy ezt is Petőfi honosítja meg irodalmunkban s minden költeménye, de különösen csa-

ládias versei. (*Egy estém otthon, A jó öreg korcsmáros, Az volt a nagy-nagy munka, Kinn a kertben voltunk, Állj meg feleségem*) tanúskodnak róla, hogy másképp nem is tudott írni; azonban a Lisznyay szemében ezek mégis igen diskréteknek tűnnek föl. Nem hiába szól oda kritikusan: »Akárhogy üt: Engem kaptafájára nem üt«, mert nehezen is lehetne olyan kaptafát találni, a melyre a *Degré arczképéhez* (Dalzongora 89. 1.), *Emlékváltozatok az Ilkey fiúk szüretjére* (u. o. 108.), *Komlókerti czimboradalok* (u. o. 206.) vagy a *Látogatás* (u. o. 232.) című versekhez hasonlókat húztak volna föl.

Az elsöben e gri borral köszönti fel Degrél s hosszan elnézi arczát, »ezt a szenvedélyek hangyazsombját«. Azután visszaemlékezik az elmúlt időkre, midön megismerkedtek. Ha az olvasó netalán kíváncsi reá, hogy ez miképpen történt, költönk azt is elmondja. Ö t. i. midön meglátta Degrét, így szólt: »szervusz pajtás Degré!« — mire Degré így felelt vissza: »szervusz te verszacskó, te kis Lisznyay!« Erre következik egy históriai és fdologiai fejtegetés a »szervusz« szóról, a mit azonban csakhamar elfeledtet a régi idők ismét felújuló emléke, midön Degré »lecsapta« a cenzurát s összeültek egy nagy diplomaszentelő »zúgó tivornya«-ra. Ittak akkor »sámpánert, rumot« Degrével a Borz-utczában s ettek egész éjjel »Inyenczi kéjjel Özet, disznót, bárányt, Ex kakast és fączánt, Komáromi kenyérfiát, Az ételek táblabiráját: Tekintetes töltött káposztát« stb. Egressy Béni húzta, ök meg tánczra kerekedtek előbb az »ifiasszonnyal, a gömbölyű házmesternével«, azután meg »vadon-tréfából« beesiptek egy hárfásleányt, a ki ott ivott velük — s végre »a kedv rohamában« Lisznyay felolvasta *Fa-kard* című balladáját, a melyet éppen az nap végzett be »erre a dözs-hős-ünnepre«. Ez úgy megtetszett, hogy a Privorszki-kávéház ifjúsága »küldöttséget rugtatott Lendvay Marczihoz« s elszavaltatta vele a színpadon, stb.

Az *Emlékváltozatokban* költönk szabadulni akar a házi gondoktól és útra kél, hogy Pilisre menjen az

Ilkey-fiúkhoz. Útközben Szász Károly ül be hozzá, a ki Kecskemétre megy professornak s a kivel az éppen akkor elhalt Idunáról beszélve, meleg barátságot kötnek és »összeforrt lélekkel« válnak el, midőn feltűnik a Beleznyakastély. Itt laknak Sangyi, Laczi, Mór. Csak Laczi van otthon, a ki »Miláresz«-t szí, midőn költőnk »csengő-pengő szóval« megszólítja. Éppen Jókai *Török világát* olvassa, a mi alkalmat ad egy hosszas elmélkedésre a magyar irodalom iránti közönyről, midőn »agárnyösör-gés« hallszik és »itt vannak ők habzó paripákon«, t. i. Sándor és Móricz pajtás, a kik úgy fogadják költőnk, »mint egy énekes madarat« és rögtön nótát kérnek tőle. Költőnk nem is vonakodik, hanem azonnal dúdol nekik »érettet és nyerszet« ebédig, a mikor is mindnyájan »gyilkosok«-ká lesznek, a »bú gyilkosai«, t. i. ittak s közbe-közbe megemlékeztek, hogy be kár azokért, a kik hiányoznak. Így pl. »be kár, hogy nincs köztünk *Halász Oszkár*« — s erre következik egy tiz soros jellemzés az illetőről. »El-el emlegették« még *Erdélyi Pippet*, «ki oly nagy inyencz, hogy megenné a griffet»; *Talián Berczit*, *Podmaniczky Frigvest* »ezt a Champanerkedélyű lova-got« (vagy 40 sor jellemzés); továbbá a »nóta-imádó« *Komáromy Gyurit*, *Pap Laczit*, *Rádai Palit*, *Kovács Illést*, *Latkóczi* pajtást, *Degré Luit*, »ezt a tüzes kedv-hevenyész«; »örök« *Bernát Gazsit* »s a páratlan *Erőst*, eztet a koszorús vad kétéji dőzhőst« stb. stb. Azonban természetes, hogy ennyi név és ennyi emlék végre is elérzékenyít egy költőt — s a Lisznyai szíve is »mint szökőkút végre« egy meglehetősen lapos dalt »szökkente e szüret emlékére«, a melylyel végződik is a kirándulás, meg a vers.

Az *Egy negyedrészt Epicur* a saját maga arczképe akar lenni 48 strófában ilyenforma költői nyelven:

Néha elfiakkerzem
Kalandért az ingemet is;
Keztyüért Antiquariushoz
Csúszi még a könyvtáram is:

Hogy csak vizitbe mehessek
 Akkurátus czifferblattal,
 Vadregényes szépet tenni
 Splendid szalon tapintattal,

Onnan a Liciniusba
 Gyenge spiccet aquirálni;
 Szerelembe fült lelkemet
 Mámorral mágnétizálni.

Iszom, mint a kanálogém,
 Vagy pedig mint a szivárvány,
 Kedvében elnyitjlozkodván
 Az égen, e szép kék párnán ....

De úgy hiszem, hogy elég ebből az »őszinteség«-ből ennyi mutató, s a Komlókért »fesztelen« leírását mellőzhetjük is, mert az ilyes költemények nem is superlatívusai már az őszinteségnek, hanem tartalmukra nézve bántó indiskréciók; formájukat illetőleg pedig sokszor Hazafi Verái Jánosra emlékeztetnek. Ha azonban az olvasó előtt különösnek tűnik föl ez a modor és e prózával határos részletezés indokait keresi: ismét csak a Szelestey-féle elméletre utalunk, a mely óva int, hogy »tulszigorú ízléstani fogalmaink által ne gyengítsük az alapot« s figyelmeztet, hogy őrizzük meg az utókor számára népünk szokásait, életmódját és erkölcsseit. Nos hát Lisznyay ezért tartja szükségesnek mindent versbe szedni, a mi csak vele úton-útfélen történik.

A Petőfi *bordalai* nemcsak világhírűek, hanem, mint ilyenek a világirodalomban páratlanul is állanak. Lisznyay nem írt ugyan bordalokat, de a bor dicsőítése azért ok költeményének főtárgya *Rohamdal Sárossy Gyulának »Utravaló Graefenbergbe« című költeménye ellen; Komlókerti czimboradalok, Fátyolos dal,* stb.). Hogy fönnebb vázolt modorán ezekben sem változtat: hadd bizonyítsák a *Rohamdal* befejező sorai:

S majd, ha a goromba halál
 Ez életből kitaszít;
 Légyen sírod fölött teli
 Hordókból dicsopyramid.
 S álljon ott bár ezer évig,
 Semmi, majd lesz valaki,
 A napfény, a szivárvány, vagy
 Majd a vihar issza ki.
 S hogyha *eszményileg* boldog
 Lehet egykor még e hon.
 A szellem véggyőzelmével,
 Szent békében, szabadon,
 Legyen e borból a *leghős*
Hősnek dicső dalidó:
 A *föld* kerekén szent kedvvel
 Végig zengő, harsogó.
 Koponyád legyen billikom,
 S áldomás közt, dalaid
 Megjelennek, mint tündérek
 . . . S a hőst évig emelik!

Azonban a dalidónak a gyakorlatban is következetesen keresztülvitt superlátívusa iránt a természet törvényei nem voltak oly elnézők, mint az esztétika szabályai, a melyről elegikusan tanúskodnak a *Gráfenbergi dalaim* ez. czyklus és a *Látogatás* ez. költemény.¹ Általában megjegyzésre méltó, hogy míg Petőfi bordalaiban a mámor, a bor által pezsgésbe hozott vér forrongása és a felizgatott képzelőtehetség merészebb képei, szóval — ha szabad így kifejeznem — a boros állapot igazi poézise érvényesülnek: Lisznyay megelégszik egy-egy nagy mondással és egyik-másik tivornyanak »fesztelenül« részletező leírásával.

Elméletök sarkpontja azonban, mint láttuk, a *népesség* továbbfejlesztése és -ezáltal költészetünknek igazi nemzetiessé tétele volt E cél elérése érdekében, mindent jónak tartottak, a miről csak sejteni is lehetett, hogy valamely tősgyökeres magyar vidék tájnyelvéből vagy népszokásaiból igazolható. Egy-egy tájszóban vagy

¹ *Dalzungora*,. 131, 232. 1.

a nép ajkáról ellesett szokatlanabb kifejezésben inkább gyönyörködtek, mint Shakespeare legtömörebben kifejezett költői gondolataiban, úgyannyira, hogy pl. Lisznyay így nyilatkozik Gyulairól, a ki egy kritikájában a tájszólások használatát is kifogásolta:

Világirodalmi szempont
 Ami ötét vezeti:
 Mint minálunk világtalant,
 Aki észre nem veszi
 Hogy mi másutt kivan küzdve,
 Az még itt csak törekvés
 S kard helyett bunkóval vívni,
 Eszeveszett cselekvés.
 S ha szerinte alakúina
 Nemzeti irodalmunk,
 Minden volna, csak nem magyar,
 Félig meg kéne halnunk.
 Nemzeti sajtóságait
 Egy pár évtized alatt
 Elveszteni, s költészetünk
 Így esnék szörnyen hanyatt.¹

Ez elfogultságból következik, hogy a költői tanulmányokat szükségfelettieknek tartották s hogy a »népies« és »nemzeties« alatt egészen egyebet értenek, mint a megelőző korszak nagy költői, a kik óriási küzdelmek árán a nép nyelvének fölhasználásával egy *mindenki által érthető* irodalmi nyelvet alkottak. Ennek következtében lőn költészetünk nyelve *népszerűvé* és szelleme — miután már nemcsak egy tudós kör, hanem az egész nemzet előtt érthető nyelven tolmácsoltatott — valóban *nemzeties*. Mert szerintem a »népies« alatt költészetünkben inkább a »népszerű«-! kell érteni — és e szó tulajdonképen annak a nagy haladásnak kifejezője, a mely a Kazinczy-Berzsenyi-féle klasszicizmustól a Petőfi és Arany költészetéig történt irodalmunkban. A míg t. i. az előbbiek nyelvét és fogalom-körét csak egy nagyon szűk

¹ *Dalzungora*. 316.

kör nevezhető a magáénak s a nemzet a hatást csak közvetve érezé: addig Petőfi és Arany már nyelvökre és tárgyaikra nézve is az egész nemzetéi s hatásuk is az egész nemzetre közvetlenül kiterjedő. Ezért költészetüket méltán nevezhetjük ndpjesnek és *nemzetiesnek* is.

Oly nagy ámbíciók és tervszerűen keresztül vitt fáradságos munka után már most, mint a milyenekkel Lisznyay megírta a *Palócz dalok-at*, hogy mintegy irányt adjon velök a magyar költészet igazi népiessé és nemzetiessé tételére: igazán rosszéi esik kimondani, hogy költészete egyik ágában sem tapasztalható Petőfihez képest akkora sülyedés, mint éppen az ú. n. népdalokban. Gyulai szépen, tömören és kimerítően jellemezte ez irányt az 1854-iki Uj magyar múzeum 122-ik lapján.¹ Valóban, már-már attól lehetett félni, hogy »írni fogunk hatféle tájszóláson, s lassan-lassan elérünk oda, hol költői nyelvünk az irodalom keletkezte előtt állott«. Csak azt nem értem, hogy e tévedések oly szabatos felsorolása után, a melyhez hozzáadni valamit már szinte lehetetlen: miként juthat a nagynevű kritikus azon következtetésre, hogy az ilyenekben is: ». . . a Petőfi gyöngéit látjuk utánoztatok?

Kétségtelen, hogy ennek az iránynak, a melyet Gyulai ostoroz, Lisznyay a legmárkásabb képviselője, vezére. Az ott felhozott hiányok és tévedések szintén reá, vagyis inkább a *Palócz dalokra* illenek leginkább. Részemről azonban Petőfi-utáncást ezekben a költeményekben sem tudok fölfedezni; sőt még csak ezekben látom igazán megerősítve azon korábbi föltevésemet, hogy t. i. ők, és első sorban Lisznyay: tovább *fejleszteni* és *nem utánozni* akarták Petőfit. ^Ezen, a népiesség terén okvetlenül újabbal teremteni-akarás legelső következménye az lön, hogy a *Palócz dalokból* hiányzik az a keresetlen egyszerűség, a mely Petőfi dalait oly kedvesekké teszi s a mely a dalnak általában egyik föltétien kelléke. A

¹ *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk.*

második következmény a tájszavak és furcsábbnál furcsább szóösszetételek excentrikus hajhászata, csak azért, hogy a modor új legyen és valamikép *ne emlékeztessen* a népies dalok nagy mesterére: Petőfire. A harmadik már ismét a Szelestey-féle elmélet azon tételének alkalmazásával kapcsolatos, hogy a nemzeties költészet ethnográfiája is legyen a nemzetnek s ezen kívül általánosítsa a »jól gondolt* tájszavakat és »életet adjon« a nép jellemző kifejezéseinek. E közösen vallott elvekért csinál Lisznyay a *Palócz dalokhoz* egy versbeszedett tájszótárt és népszokások gyűjteményét. Sőt a minden áron újat írni akarás vágya nem egyszer saját elveinek túlhajtására is kényszeríti, a mire nézve elégnék tartom fölhozni a CXXIII-ik palóczdal következő pár sorát:

Tetetete-tereskei tulipán!
 Pipipipi-piros piczi kis leány,
 Paradéros páros de sáros piros cziczi-czipellő van a lábán,
 Tarkabarka csecsebecse szoknya szotyog ripireperüüpöpo-ropogó
 [derekán,
 S hiblihubli himplihumpli legény lóg oldalán
 — Lipilepelüüpölöpó-lopott csók, gyötirelem!
 Libilebelübülobo-lobogó szerelem
 Lobog a szívemen stb.

IV.

Előbb már láttuk, hogy Lisznyaynak a leghívebb fegyvertársa és az általa képviselt irány esztétikusa *Szelestey* László volt. Esztétikai nézetei azonban nem mindig olyanok valának, mint a minőkkel az új költői irány mellett lándzsát tör. A 40-es években például alig vehető észre költeményein a népiesség iránt valami hajlam; sőt eszményi tárgyú, túlságosan csiszolt és erőtelen nyelven megírt ekkori dalai sokkal inkább Hiadorra, a Honderű Petőfivel szemben protegált »Magyar Byron«-jára emlékeztetnek. De a szabadságharcz után bekövetkezett nagy politikai rázkódás s a társadalmi viszonyoknak részben

a 48 iki demokratikus törvények szellemében való átalakulása az ő irányát is gyökeresen megváltoztatták. Kétségtelen, hogy az átváltozáshoz a Petőfi ragyogó sikerei is nagyban hozzájárultak; jóllehet Szelestey — a fönebb már kifejtett okokból — erről nem nyilatkozik. Tény azonban, hogy ez az irányváltoztatás minden mesterkedés és erőszakolás dacára sem talál egyéniségéhez. Egészen más Lisznyay a maga veleszületett szilajságával és jurátusi hetykeségével! Neki jól állanak a nagy mondasok, hejje-hujják és a palóczos beszéd, mert az az excentrikus modor, a melylyel költeményeiben találkozunk — habár költői szempontból meg nem engedhető túlzások származnak is belőle — természetében rejtett és egyéniségéhez tartozott.

Szelestey ellenben alapjában véve túlérzékeny kedélylyel és czéltalan ábrándozásra hajló természettel bír, a ki kényesen válogat a szavakban és lágyan zengő, virágos nyelven szeret írni eszményi dolgokról. Egy-egy csillogó kép, színes kifejezés vagy zengzetes szó kedvéért készséggel föláldozza, ha kell, az értelmet is. A nyelv zenéje olykor valóságos démoni erővel uralkodik rajta és belebájolja a logikailag legképtelenebb mondasokba is. Különösen a *Tündérvilág* című költeményfüzet¹ gazdag az ilyenekben, a hol a többek közt ilyeneket olvashatunk:

Sugáros szellő, szép emlékezet.
Mehalt szív könnye rózsáig felett . . .

Az én gondolatom délibábos róna
Végigragyogja az emlékezet napja,
Virágok nyilának benne messzi-távol,
Csillagok esnek rá az éj homályából.
Szárnyra kelt tenger, mely gyöngyeit hullatja . . .

Az én gondolatom.

¹ *Tündérvilág*. Írta Szelestey László. Pest. 1856. Müller Gyula.

És . . . oh szerelem! *te ifjúságom lenge*
Álmainak piros rózsán kelt gyöngye!
 Mit szóljak rólad? *fájó meleg sugár,*
Szivem levegője . . . légy majd sírom felett
Kis éneklő madár . . .

Bárörömhöz.

Képzeljünk el most egy'ily keresetten finom stilitát, a ki egyszerre csak szakít az eszményi rajongással és megfordítván a pennát, egész élvezettel szövi versbe a vaskosabbnál-vaskosabb tájszavakat és népies kifejezéseket. Ez az állapot nem lehet természetes és bizonyára nem is az. Szelestey a *Fala pacsirtája* és *Kemenesi cimbalom* című versfűzeteivel erőszakot tett saját egyéniségén, hogy elméletekben kifejtett nézeteit gyakorlatilag is dokumentálja; e dalok közt azonban csak elvétve akad egy-kettő, a mely valóban egyéniségéből forrott volna ki. Az ő *komolyan* írt versei a már említett *Tündér világon* és a *Pásztorórák* című gyűjteményben¹ vannak, az előbbieknél ugyan jóval később kiadva; de részben már előbb, vagy a népiesekkel egyidejűleg megírva

Íme tehát a Szelestey példája a legjobb bizonyíték azon óriási hatás mellett, melylyel Petőfi költészetének iránya a közszellemet befolyásolta. Mintha csak Orpheus kelt volna új életre benne; a ki egyszer hallotta énekét, megbűvöltetett általa és nem tudott szabadulni varázsa alól. Hogy kísérthette volna meg ezt Szelestey, teljesen ellenkező alaptermészete daczára is, mikor az egyes szebb költemények hatásának annyira nem képes ellentállam, hogy például a *Pásztorórák Ilda* című költeményében Hugó V. *Guitareja*, a *Kedves gyermekben* a híres *Heten vagyunk* — s az *Éji harcban* Tompa egyik népregéje vannak már nem is utánozva, hanem valósággal plágizálva? És csakugyan, eredetiség dolgában költőnk nagyon eltörpül Lisznyay mellett, a ki minden tévedései ellenére is mindig megőrzi individuálitását, míg Szelestey, a ma-

¹ *Pásztorórák*. Irta Szelestey László. Pest. Emich Gusztáv. 1859.

gyár költészet újjáteremtési elméletének büszke mestere, valóban szánalomra indítja az embert azon kínos vergődésével, a melylyel eredetiséget szenvedleg és mégis egymásik nagyobb költő befolyása alá kerül. É küzdelemben ő lesz a vesztes és bukását még csak rokonszenvünkkel sem kísérhetjük, mert lehetlenné teszik azon fennen hangzó szavak, a melyekkel esztétikai elméletében a »természetiesség alapján« tovább fejlődő és tökélesbülő költészetünkről beszél; hozzátevén, hogy a *Falu pacsirtája* című füzetét »ismét ily elvek nyomán« írta. Lásunk hát egy példát ezen »leginkább a *népköltészet alapján*« fejlődött > *tisztán eredeti* nemzeti költészet« termékeiből, a mely »bírván a magyar gondolkozásmód, jellem, szokások és nyelv eredeti kellékeivel — menten minden idegen zománczoktól, a magyar élet *hű kisugárzása és tüköré* leend«. Újból leírtam e szavakat a *Falu pacsirtája* előszavából, mert Apolló hívei között egyharmar nehezen lehet találni Szelesteynél önérzetesebben vizet prédikáló és annál leplezetlenebből bort ivó papot. A benyomások iránt ugyanis nagyon fogékony Szelestey, a mint már előbb volt szó róla, gyöngébb perczeiben nem igen olvashatott egy-egy szebb költeményt az anynyiszor hangoztatott *eredetiség* rovására eső komolyabb következmények nélkül Dicséretére legyen mondva, Petőfivel szemben is volt egy párszor ilyen gyöngesége és így nem lehet csodálni, ha éppen a *Falu végén kurta kocsmá* című gyönyörű költemény keltett viszhangot lelkében és támadt új életre a Falu pacsirtája *Kurta kocsmán* ... és *Félig-meddig* ez. darabjaiban íme a egyik vers:

Kurta kocsmán vidám ének:
Mulatoznak a legények —
Sarkantyúján Nyalka Feri
A nótát utánok veri.

Nyalka Feri híres gyerek
Ismeri őt erdő, berek:
Sötét csillag a vadonban
Ragyog; de csak alattomban.

„Bort ide a ki lelke van,
Csak azért is legyünk vígan:
A bubánat tövises ág,
Magam vagyok rajt a virág.

Hej korcsmáros öreg após,
Ne csudáid, hogy borod kapós!
Ma haragomban mulatok:
Híjában csak sok a mi sok!

Reggel óta lesem, várom
Gyöngyből fakadt virágszálom
S virágszálom a kis leány
Más ölébe került talán . .

„Feri öcsém — szólt az öreg —
Rósz hírt mondok igen neked:
Sárga csikód elszabadult
Most is szalad, Úgy megvadult“.

„Vigye ördög, tartsa pokol
Majd megtalálom valahol:
Hadd szaladjon, semmi gondom, —
Bort ide, ha egyszer mondom“!

S a korcsmáros bort hoz hamar,
Künn zúg, üvölt a zivatar,
Zúg Feri baloldala is,
„Hej, ha az a kis lány hamis“.

És újra szól a korcsmáros:
„Ki is tekinthetnél már most,
A tornácban Barna Peti
Galambodat ölelgeti“.

S a vad gyerek talpon terem,
Harag villámlik a szemem —
Haragja nagy, haragja mély!
De nem tör ki, de nem beszél.

Leteszi poharát legott
És kitarja az ablakot,
Egyet Rittyent s néz tétova,
S visszafordul *Betyár* lova.

Egy ugrással rajta terem
 „Örök átok rád szerelem“!
 Elrohan az éjszakába
 S csendesség lesz a kocsmába ...

Kiírtam az egészet, hogy a maga teljességében az olvasó előtt álljon költőnk szegénysége az invenczióban; szolgáltsága az utánzásban s tehetetlensége azon nagy czélokkal szemben, a melyeket zászlajára tűzött. Az utánzás legközönségesebb, hogy ne mondjam: legalacsonyabb módja az ilyen, midőn az író versalakot, kompozíciót, mesét — sőt egyes kifejezéseket is elsajátít; a nélkül azonban, hogy az eredeti szépségéből bár egy vonás is megmaradna. Mintha csak valami kezdő muzsikus kínozná Bethoven valamelyik hatalmas alkotását. Es mégis Szelestey talán ezzel a módszerrel is többre megy vala, mintha erején fölül merve, a költészet újjáalakításán fáradozik. Legalább nyomon követve Petőfi szebb költeményeit, akarva nem akarva belemélyedt volna azok szépségeibe és az alkotás titkaiból is föltárult volna előtte egy-egy. Az idézett példák azonban ebben a zsánerben magokra állanak és Szelestey, midőn a gyengeség erőt vett rajta — a mint láttuk — nem marad hű Petőfihez, hanem más költőket is mímel. Ismétlem azonban, hogy ez csak egyes gyöngé pillanatokban történik és akkor is önkénytelenül, mert Szelestey úgy a *Falu pacsirtájában*, mint a *Kemenesi czimbalomban*, tervszerűen és öntudatosan igyekszik már ösmert elméletét megvalósítani.

Mondjunk hát búcsút az idegen benyomások iránt fogékony lágyszavú költőnek s lássuk Szelesteyt, a reformert.

Mindenekelőtt azonban nézzünk egy kissé körüi és tájékozuk magunkat. A színhely: Kemenesalja; legtöbbször kemenesalji kocsmád. Személyek: a költő, mint szalonybetyár, különféle átváltozásokban. A czélt, a melyre törekszik, ösmerjük. De a míg Lisznyay tágabb körben működik ennek megvalósításán, költőnket kizárólag csak a Kemenesalja érdekli. A közös elméletből is a »jól gondolt táj-szavak« és »jellemző kifejezések« általánosításán kívül,

főként azon jelenetek »hű és népszerű leírása«-t tűzte ki céljául, a melyekben az érintett szavak »vagy a táj szokásaival kapcsolatban levő jellemző kifejezések« leginkább használatni szoktak.

Ezek szerint hamar tisztába jöhetünk, hogy Szelestey két okból írta e verseket; t. i. nyelvészeti és ethnográfiai okokból, a melyek mindenike tudvalevőleg nagy szerepet játszik elméletében. A tájszavak és jellemző kifejezések szerepeltetése azért szükséges, hogy a Petőfialkotta nyelvénél gazdagabbá tegyék költői nyelvünket; az ethnográfiának pedig mélyebben és jellemzőbben kell föltüntetnie a nép szokásait és házi életét annál, mint a hogy ez a leíró költeményekben Petőfinek sikerült. Ebből önként következik ugyan, hogy a kinek a meglévő szókinccs nem elég: annak több gondolattal is kell rendelkeznie; — s hogy a ki valamely nép ethnografiájával akarja gazdagítani a költészetet, az nem szorítkozhatik egy pár falucska szokásaira; — de hát ez véletlenül kimaradt az elméletből és mi se bolygassuk. A földolog meglapúlni csendesen, mint »a parti levél« és odafigyelni »a néptenger hullámzálára«, a mely, ha dalokban nyilvánul, rendszerint valami természeti képből indul ki, mint Petőfinél is, ilyenformán: Hull a levél a virágról, Elválok én a babámtól: vagy: Száll a felhő magasan, magasan, Az én rózsám messze van, messze van stb. Természetes, hogy egy ily feltűnő sajátosság, minden más céltól eltekintve is, nem kerülheti el költőnk figyelmét és e hangulatsínáló kezdő sorokból egy egész csokorral szolgál az utókor számára. íme egynéhány:

Szegezés bánt: fáj a keresztcsontom —
Menyő egy szer vagy te kis rubintom.

Levél színyes faluderék 1
Ej beh hamar rád ismerék.

Ez az utcza síkra fagyott . . .
A galambom beh elhagyott!

Csak egy az én sürgye szárom . .
 Van szeretőm kettő-három.

Karó mellett hajt a tőke!
 Ide veled, te kis szőke.

Kenyeremnek a karéját metszem . . .
 Ennek a kis barna lánynak tetszem!

Persze az eddig annyira szűk fogalomkörön okvetlenül tágítania kellett és innen van, hogy költészetünkben eddig nem szerepelt képek és megfigyelések is fordáinak elő köztök. Lehet, hogy talán nem szépek, de hát a »nyersebb eredeti kitételek «íránt kímélettel kell lennünk, — s mert Petőfi is kiszalasztá egyszer a száján, hogy »tánczolok mint veszett fene«: miért ne írhatná Szelestey is ezt a kis verset:

Szép a torony, ha fényes . . .
 Ez a kis lány beh kényes!
 ölelem
 Tüzelem:
 Verje meg a szerelem.

Hajolj idebb, ha lehet:
 Hadd nézzem a szemedet!
 Heje hó!
 Hadaró!
 Megesz babám a bagó!

Ne félj rózsám ne ne ne:
 Nem vagyok én a fene!
 Hipip happ!
 Be jó nap:
 Részeg vagyok, mint a csap!

Sehol azonban nem kínálkozik oly kedvező alkalom a költői nyelv gazdagítására, mint a népies fölkiáltásoknál, vagy kurjantásoknál. Petőfi ugyan egyetlen egyszer föl mer kiáltani, hogy: Kocsmárosné eb az ingét! —de hát mekkora szegénysége ez a költői nyelvnek!

Szelestey rögtön segít is rajta s *Lakodalom lesz* ez. költeményében a fölfedezetlen kincsek egész garmadáját önti élónkbe ilyenformán: Gyuha, gyuha, gyuhárom! Hej, sáláj-sáláj-dum! Hej, sánáj, sánáj, sánáj, czinczom-czinege! Dim-dom, de-ne-de! . . . Hej rintom, kanyarintom! Haj regürejtem!

Vannak költeményei az ethnográfikus fajtából, a melyek részben csak azért íratlak, hogy a *táj szokásaival kapcsolatban levő szavak« is szerepeltetve legyenek. Ilyen a többek közt a *Családképek* című a *Falu pacsirtájában*. Ez úgy kezdődik, hogy szerzőnk beszél a szomszédasszonyhoz és megkérdi, hogy mit *motoráz* és merre *tollászkodik* az az *inczempincz* kis lánya, a ki *kátyonfütyöt* hányt a legénynek? Vajon-e *fütyfürütyös* hamis oldalborda, a ki a szöszts csak *ezuezorkázni* vitte a fonóba, kapna-e most a legényen, ha haza vinnék *ó mobiliának*? Mert hát bizony olyan *hányibáji* s a bokáin nagy *telenkes* bocskor csoszog és kilencz batkát sem ér *agenyegúnyája* stb.

De elég a tréfából. Próbáljunk ebben a kemenesji poézisben valami komolyat is fölfedezni. Mikor a 80-as évek elején az ú. n. rajzok korát éltük, egy jó ismerősöm egész elmélettel vigasztalta meg azokat, a kik elbeszélő irodalmunkat a túlságos elaprózástól féltették. Szerinte irodalmunknak e rajzokra feltétlenül szüksége volt, mert eddigi regény-íróink csak nagy vonásokban dolgoztak s az apró, de annyival jelemzőbb megfigyelésekre nem igen jutott idejük. A rajzírók majd az ilyenekre is ráterelik a figyelmet s akkor a mi regényíróink is oly részletesen s annyi gonddal fogják kidolgozni a staifage-t is, mint a hogy Dickens, vagy az oroszok teszik. Hátha a kemenesi-, hegyháti-, palócz- és cserháti daloknak is meg van ez az értékök a költészet egyetemére nézve? ... Ne ámítsuk magunkat! Ez a kemenesi czimbalom bizony épp oly joggal lenne nevezhető Nyikóparti dudának is, mert egy bokor nyakafacsart tájszón kívül, mint a milyenek a *kákonpillés* ruha, *ekczemoncza* (podgyász), *sög* (süveg), *lakókerék* (bolygótűz), *zólás* (pityókos) stb. semmi sincs

jellegetes bennök a Kemenesaljára nézve. Szelestey is jól érzi ezt és a hol csak lehet, mindig beleszővi a versbe Kemenes nevét, hogy lelkesüljenek rajta az odavaló jó czimborák. És ezeknek, a milyen romlatlan szívok volt, eszökbe se is jutott, hogy *kemenesi-fűzes* berek helyett belényesi! is mondhatnának s a vers azért egy cseppel se lenne jobb, avagy rosszabb.

Íme, ilyené zsugorodik a gyakorlatban az a sok szép ábránd és büszke szó a költészet újjalakításáról. Ezekben a sivár, egyszínű versekben még csak hangulat sincs, a mely az embert egy-egy pillanatra elringatná. Fővel vannak csinálva minden ízlés nélkül s az ember, mikor a fűzet végére ér, valósággal megutálja azt a duhajkodó kemenesi szalon-parasztot, a ki az isten drága napját lopva, hol a kocsmában veri a mellét, hol a mezőn ólálkodik, hol meg a szomszédasszony konyhája körüi lebzsel és mindig dicsekedve, folyton magáról beszélve: szavaiban és tetteiben egyaránt ízetlenkedik és okvetetlenkedik. Lisznyayban legalább van kedély és egyéniség, a mely még túlzásaiban is le tudja bilincselni érdeklődésünket. Szelestey a kemenesi dalokban a saját agyrémszülle magyar parasztjának az álarczát veszi magára és az alól beszél, úgy, hogy egy természetes hangját, egy őszinte sóhaját vagy egy szívből jött kacaját se halljuk. Büszke elméletét, a melyhez a Gyulaiék és Erdélyiek komoly és kíméletlen kritikája után is görcsösen ragaszkodott: a saját praksziséval döntötte meg. Később ő maga is szakít ez iránynyal, a melynek egy néhány Spetykó Gáspár-féle kísérlettel végleg magva szakad, s lemondván a költészet terén való vezérekedés ábrándjairól, ismét elfoglalja helyét a Császár Ferencz, meg a Hiador iskolájában. Petőfit megpróbálta ugyan utánozni, mint a hogy Viktor Hugót, Wordsworthot és Tompát is, de láttuk, hogy szerencsétlenül. A többiekkel rögtön föl is hagyott, azonban Petőfi a *Kemenesi czimbalom* és a *Falu pacsirtája* mondván csinált dalai mögött is látatlanul mindig ott lebeg. De igazi hatása ép annyival volt kevesebb Szelesteyre mint

Lisznyayra, mint a mennyivel kisebb tehetségű költő volt Szelestey Lisznyaynál.

És most, miután esztétikailag pálczát kellett törnünk a Szelestey-féle elmélet és gyakorlat fölött: álljunk meg egy percre és kiindulásunkhoz híven mérlegeljük egy kissé a dolgot az akkori idők szerint társadalmi szempontból is. E tájköltők és a Petőfi irányának túlzásaiban nyilvánuló Lisznyay-Szelestey-féle elmélet hatása és jelentősége így fogva föl, sokkal nagyobb lesz. A vidéki dalidók könnyen lelkesülő naiv közönsége ugyanis, valamint a kemenesalji, palócz, vagy cserhádi jó czimborák e szomorú időkben nem sokat mérlegeltek az esztétikai becsét annak, a mit hallottak; hanem lelkesültek a Lisznyay leplezetlenül őszinte mondásain, krónikás stylusban írt hazafias költeményein, a melyeknek egyes részletei a prózával határosak ugyan, de tartalmuknál és könnyen érthetőségöknél fogva a szerző előadásában gyújtó hatással voltak a közönségre. A kemenesi, vagy a palócz dalokban is lényegnek vették azt, a mi tulajdonképpen külsőség épp úgy, mint mikor érzelmeik mellett a magyar ruha divatba hozásával demonstráltak. Bármily keveset érjenek is hát e versek a kritikus előtt: a nagy közönségnél meg volt az a hatásuk, hogy akkor, midőn nemzeti létünk kockán állott, ráirányították a közfigyelmet a népre; fölkellették az érdeklődést szokásai, viselete, nyelve, szólásformái természete, különösségei iránt s ez által folyton ébrentartották — sőt élesztették a nemzetben a csüggedés miatt már-már kiveszni kezdő öntudatot. És ennyiben tartozunk elösmerni szükségességöket és jogosultságokat.

V.

Meg kell vallanunk azonban, hogy az 50-es évek költészetében nyomára akadhatunk oly iránynak is, a melyben a Petőfi tanulmányozásának komolyabb jelei mutatkoznak. Ez irányhoz sorolhatók a *Székel*y József

költeményei, a melyek *Szeszélydalok* és *Kalárisok*¹ címmel 1853-ban jelentek meg, tehát a *Palócz-dalok* után és a *Kemenesi czimbalom*, meg a *Falu pacsirtája* előtt, a forrongás azon időszakában, midőn a Szelestey-féle elmélet még nem volt példákval illusztráltan a nagy közönség elé bocsátva. Mindemellett e körülmény nem tűnik föl lényegesnek a Székely József irányára nézve, mert ő meglehetősen a maga útján maradt és a mint rövid költői pályája bizonyítja: később sem csatlakozott a Lisznyay-Szelestey-féle elmülethez.

A benyomások mindenkinél az egyéniség szerint más és másféleképen nyilvánulván: érdekes megfigyelni, hogy egy oly sokoldalú költő, mint Petőfi, mily sokféle irányban tudja lebilincselni követőit, anélkül, hogy ezek e sokoldalúság elsajátítására, a melyben a mester nagyságának egyik főoka rejlik, hajlamot mutatnának. Jóformán mindenik csak egy-egy szakmában dolgozik s annak a nagy egésznek, a mely Petőfi költői egyéniségét alkotja, egy-egy részecskéjét kapja ki és a saját egyéni hajlamaihoz képest abból alkot magának egy külön költői világot.

Székely Józsefet a népies irány meglehetősen hidegen hagyja. Sem a *Palócz-dalok* túlzásainak, sem a *Kemenesi czimbalom* mesterkéltn betyár-romantikájának nincs nyoma verseiben és örvendetesen nélkülözzük azt a nagyhangú duhajkodást is belőlök, a mely kortársainál iltott annyira ízetlenül nyilatkozik. A nagy mindenségből első sorban őt is csak egy kis rész érdekli, t. i. önönmaga. Lyrikusnál ez éppen nem lenne baj, ha a költő egyénisége máskülönbén eléggé érdekes és eredeti. Az érdekességet Székelytől sem tagadhatjuk meg, de az eredetiségre nézve lehetetlen. meg nem jegyeznünk, hogy benyomásai — pszichologiai értelemben — gyakran kölcsönzőitek. Mert lássuk csak: milyennek mutatkozik Székely a *Szeszély dalokban*? A mint én ítélem: egy cziniz-

¹ *Szeszélydalok*. Irta Székely József. Pesten, Müller Gyula sajtója, 1853. 16°. 272 l. *Kalárisok*. Irta Székely József. Pesten, Müller Gyula. 1853. 16°. 64 l.

musra hajló tehetséges ifjú költőnek, a ki Petőfit és Heinét komolyan tanulmányozta s a kire Petőfinek leginkább pessimistikus költeményei voltak hatással és ébresztettek benne is rokon gondolatokat és érzéseket. Ezen hatásnak köszönheti a *Szeszélydalok* legnagyobb része származását s az eredetiségre való törekvés okozza, hogy költőjük a cinizmusban túl tesz Heinén s a pessimizmusban olykor a Felhők legsötétebb darabjain is. Íme tehát Székely is beleesik abba a hibába, a melyet Lisznyaynál és Szelesteynél tapasztaltunk s gyakorlatilag öntudatlanul is katonájává szegődik a Szelestey-féle elmélet egyik sarkalatos tételének, hogy t. i. Petőfit nemcsak tanulmányozni kell, hanem irányát tovább is fejleszteni. A különbség köztök — leszámítva az egyéni tehetség fokozatában rejlőket — csak az, hogy a míg Lisznyayék Petőfi népies irányát tartják szem előtt és erre alapítják működésüket: Székelyt pessimismusa érdekli s a csárda és fokos mindössze is csak 1—1 költeményében fordulnak elő

A Petőfi Felhőiről és ezekkel rokon hangulatú költeményeiről eddig háromféle vélemény nyilvánult irodalmunkban. Voltak különösen régebben, a kik Heine és Shelley-ulánzásnak tartván őket, nagyobb súlyt nem is helyeztek reájok. Voltak ismét olyanok, a kik az ezekben nyilvánuló hangulatot divatos világfájdalomnak minősítették, a melyet Petőfi magára erőszakolt. Tudtommal Meltzl Hugó a legelső, a ki mélyebb, a Petőfi egyéniségében, körülményeiben és tanulmányjaiban rejlő alapot tulajdonítván nekik: filozófiai költemények gyanánt tárgyalta őket s az ő nyomán az újabb Petőfi-irodalom is erre az álláspontra helyezkedett.

Székely József, a kiről már mondván volt, hogy Petőfi sokoldalú költészetéből éppen ezt az irányt szemelte ki magának, valószínűleg szintén nem látott és nem is keresett bennök egyebet futó hangulatnál, a mely az ifjúság hamar változó, szeszélyes idejében olykor megszállja lelünkét. A *Szeszélydalok* jellemző czímén kívül erre mu-

tat azon körülmény is, hogy a Felhők komor, sötét hangulatának nem enged kizárólagos uralmat lelkületén, hanem az ilyen érzelmeken könnyű szerrel átsiklik s egy-egy Heine-szerű cinikus pointe-tel rendszerint bevégzi a költeményt. A Heine cinizmusa és a Petőfi őszintesége azonban annyira fölbátorítják, hogy a szavakban és képekben minden válogatás nélkül dúskál s azt írja le, a melyik éppen tollára jön. A *Jutok-e vagy nem az égbe?* kezdetű költeményét (Szeszélydalok 99.) pl. így végzi ·

Itt maradok én a földön
Kardot veszek a kezembe,
Markolatig, tövig mártom,
Tövig mártom gaz szivekbe.

Vagy lemegyek a pokolba,
Oda is csak azért megyek,
Hogyha nem elég a fene,
Mely itt fenn rág, onnan vegyek.

Képei szertelenségére és zűrzavarosságára legyen elég a következő idézet a *Hullámot vet. . .* című költeményből, a melyben a Dunát bátorítja, hogy daczoljon a széllel és nappal, a melyek úgy verik, hogy »szinte vere-sedik«, mert:

A napnak, ha vizembe
Nézne, szemit kivájnám
S e lyukon fel az égbe
A szeleket üzném be
S boltozatát leráznám.

Az a sok égi lámpa,
Az a sok üveg csillag
Estében hogy ropogna
S hogy vérzenék a lába
Ki itt alant jár, annak!

Szeszélydalok. 103.

Ezekhez hasonló cinizmus és szertelenség fordul elé még a: *Kérdezem...* (Szeszély. 89), *Nagyon sötét...* (115), *Hogy szerettem . . .* (147), *Be bolond* az (193), *Úgy*

szeretnék: . (241) és a *Hogy szeretnél...* (213) című költeményekben, a hol egyhelyütt arról panaszkodik, hogy szerelme sok szent érzéséből egyéb nem maradt, mint »a fene«, hogy lelkét »rágja, egye!« — máshelyütt meg azzal fenyegeti a »zöld lombos« fát, hogy ha nem vet reá árnyat, a míg egy csók tart: felköti magát valamelyik ágára stb.

A *FelhökbőX* is inkább azon darabok lebegnek szemei előtt, a melyeknek sötét hangulatát nem ellensúlyozza egy-egy szelídebb kép, vagy a nyelv bája. Fődolog, hogy ilyszerű verseiben minél feltűnőbb legyen a fordulat és minél kevésbé megválogatott a szó. íme egy pár idézet:

Talán e . . .
 Talán e világot
 Nem is Isten teremtette,
 Ördög--- annyi
 A sok büdös virág benne.

Szeszéydalok 114.

Vájjon mi . . .
 Vájjon mi lenne majd abból
 Ha az ember meg nem halna,
 Sűrűn egymás mellett állnánk,
 Mint az erdőn a vadalma.

Sem napfény, sem idő szele
 Nem fogna segíteni rajtunk,
 Ha esőtől nem, egymástól
 Kellene majd megrohadnunk.

U. ott. 131.

Mіндеzen mesterkedések daczára is lehetetlen mindjárt észre nem venni, hogy Székely csak magára erőszakolja e túlságos pessimismust, noha sokkal több érzéke van a kissé pajzán, könnyed humor iránt, a melyre Petőfi költeményei közt szintén igen sok példa kínálkozott. És csakugyan a *A Szeszéydalok* legsikerültebbjei éppen azok, a melyek kevesebb igénynyel lépve föl: igazán csak egy-

egy szeszélyt, egy-egy átfutó hangulatot igyekeznek kifejezni s a melyeken éppen ezért nem látszik meg a minden áron újat- és nagyot-mondani akarás bizonyára sok verítékbe került törekvése. Ezek közül a szebbeken Petőfi-tanulmányok hatása érzik. így például a *Még mit nem mondanak?* . . . kezdetű költemény önérzetes hangja Petőfinek kritikusaival ellentétben erőteljes kifakadásait juttatja eszünkbe. A *Raktam én a lutriéba* . . . (Szeszélydalok 67) Petőfinek Ha kalapomnak szőre volna . . . , a *Félre nap* . . . (U. ott 78) pedig a Naphoz és A nap házas élete című költeményei könnyed humorára emlékeztetnek; míg a *Nagy bolond* címűben (Szeszélyd. 90) viszont a Javulási szándék és Merengés hangulatára vélünk ismerni

Megjegyzendő azonban, hogy az említett költeményeket nem sorolhatjuk a közönséges utánzások közé, mert megérik ugyan rajtuk, hogy szerzőjüket Petőfi inspirálta, de azért ura marad magának és a feldolgozásban megőrzi önállóságát. Azt ugyanis, hogy a forgószélet szilaj paripának s a Hortobágyot egyik versében zsványok országának nevezi, korántsem rovom föl hibájául, mert egészségesebb hatásnak találom, ha az író egy-egy szép és találó kifejezést — a mely a nemzetnek már amúgy is vérévé vált — átkölcsönöz, mintha eredetiséget hajhász és Lisznyay-módra képtelenségeket gyárt. Az ilyenektől eltekintve tehát: mily egyszerű közvetlenséget találunk például a *Nagy bolond*. . . ez., különben Petőfitől inspirált költemény végső strófájában:

Nagy bolond vagy te barátom!
 öcsém Jósi! nem bolond ez?
 Mi gondod van a világra??
 Danolj, szeress!

Az ilyes költemények mégis csak oly *Petőfi-tanulmányok* számba mennek Székely Józsefnél, a melyek egyes szépségeik daczára sem bizonyítanak többet, mint hogy szerzőjük sokat és szeretettel olvasgatta Petőfit.

Petőfinek *igazi hatása* ellenben csupán egy néhány oly versében nyilvánul, a melyek formailag és tartalmilag *eredetiek*, ugyan, de megérik rajtok, hogy költőjüknek sikerült ellesnie valamit tőle *az alkotás titkaiból*. Csakis az ilyen költőről mondható el, hogy Petőfi hatott reá, mert óriás szellemének hatása megnyilvánul abban, hogy a költemény egyszerű, mesterkéletlen, szívből szakad, szívhez szól, formára és tartalomra nézve hármonikus, szóval: szép, a nélkül, hogy keresett lenne és eredeti, a nélkül, hogy formailag vagy tartalmilag különösebb igényekkel lépne föl. Csupán egy néhány van ilyen a Székely József költeményei közt, de ezeken a nagy mester lehellelte érzik. íme egy pár mutatvány közülök:

Szállnak a . . .

Szállnak a madarak
Nyugatról keletre,
Szárnyok suhogása
Esik én lelkemre.
Velők nem szánhatok,
Az a fényes csillag,
Reménység csillaga
Engem szállni nem hagy . . .

Lakik egy fekete
Holló a szívemben,
Kiteríti szárnyát
Elsötétül minden.
Csak az égen látszik
Egy lemenő csillag,
Reménység csillaga
Mely engemet elhagy! . . .

Azok a madarak
A híg levegőben
Elvesztek — egy fehér
Pont látszik csak éppen . . .
Repülő hattyúk! ha
Szállhatnék veletek:
A tengerbe vetném
Nagy, nehéz lelkemet.

Szeszélyei. 103.

Ott a hol . . .
 Ott a hol a Duna habja
 Az én hazám földét futja,
 Ott sírtam én nagyon sokat —
 Ott sírtam én egész félnap!

Az a folyó vitt tégedet
 A mék'be a könnyem esett —
 Ezt adtam borraivalónak.
 Hogy szépen vigye hajódat!

Az a szellő vitt tégedet,
 Mely elsuhan arczom mellett,
 S levett arról minden rózsát,
 Hogy behintse hajód útját!

Az a hajó vitt tégedet,
 A melyik az én lelkemet —
 Még látom a lobogóját . . .
 Szőke kis lány, Isten hozzád!

U. ott. 251. 1.

Ha szerettél . . .
 Ha szerettél volna,
 Én semmit se bánnék,
 Szerelem mindent ad,
 Boldogságot, becsületet,
 Tisztességet, erényt!

U. ott. 158.

Annak szoktak . . .
 Annak szoktak a dolgába
 Ögyeledni,
 Ki maga azt se nem bírja,
 Se nem tudja jól vezetni.
 Jól is van az, hogy a gyengét
 Támogatják,
 Csak hogy aztán e rovásra
 E rovásra meg ne csalják.

A mi dolgom, azt én magam
 Elintézem,
 Istenen kül nincsen is más,
 Nem is kell más segítségem.

Ki. én dolgom nem nagy dolog
De szép dolog.
Nézem a csillagos eget
Nézem, s hazámra gondolok.

Tiszta folyam fenekére
Vetem szemem.
Azt keresem olyan mély-e
Olyan mély-e, mint érzésem.
Néha a felhővel szállók
A villámmal,
Repülő sebes madarak —
Gondolataim szárnyával.

Az a felhő, az a felhő
Meg-megcseppen,
Azt gondolom eső esik,
Eső esik, hát csak könnyem!
Az a villám meg-megvillan
A felhőben,
Azt gondolom menykő hull, hát
Haragom van kitörőben.

Néha elhagyom a földet
Égbe járok,
Mosolyognak szépen rám a
Szépen rám a csillaglángok.
Égbe járok, szép szemedbe
Szőke kis lány.
A telkemmél, a szívemmel
És még az eszemmel is tán!

Már ez az ég Isten kertje,
Isten földje,
Úgy illik, hogy a gondját is
A gondját is ő viselje.
Itt a dolgom másra bízom,
Másra bizony,
A mit ő végzett felőlem,
Felőlem, abban megnyugszom.

U. ott. 85.

Nem sajnáltam a helyet e néhány költeménytől, mert az egész Lisznyay-Szelestey-féle nagy igényű költészetben nem zendül meg ezekhez hasonló tiszta hang. Pedig

Székely József bizonyára maga is többet tartott pessimizmusára, és Heinéi czinizmusára, mint ezekre az igénytelen dalokra, a melyekben semmi rendkívüli sincs. Bizonyára azokban a banyagúl odavetett póriás kifejezésekben és szertelen nagy mondásokban találta büszkeségét ő is egykor — s talán lehettek pillanatai, midőn hízelgett magának, hogy a *Felhők* dicsőségéből egy sugár ő reá is esik. Valóban sajnálkoznunk kell a kortársak annyira helytelen ízlésén, hogy a kemenesi duda megvesztegethette jó érzéköket, mert Székelyben oly tehetség nyomai tűntek föl, a mely az 50 es évek költészetét kedvezőbb körülmények közt esetleg más és sokkal helyesebb irányba terelheti vala. De igen éleselmű s egyszersmind találó megjegyzés Erdélyi részéről éppen Székelyre vonatkozólag, hogy az ő szerencsétlensége és egyúttal mentsége mint költőnek az, hogy az 50-es évek elején lépett föl, midőn az íróknak nem volt egy nemesebb irányú köre, a melyben testületi szellem és jóakaraté, bizalmas kritika fejlődhetett volna ki. A »Komló« bizonyosan nem pótolhatta egy ilyen írói társaság hiányát, mert hiszen maga Székely is így nyilatkozik az ott dőzsölő czimborákról:

S a barátim? ... az egyiket
Majd a vízkárára küldöm,
A másiknak, harmadiknak,
Negyediknek itt a kölcson!

Szeszélyd. 68.

E körülmény okozta, hogy tehetsége nem fejlődhetett helyes irányban, mert hiányzott az a »négy szemközti bizalmasság«, a mely — Erdélyi szerint — megbecsülhetetlen a kezdő íróra nézve, s a mely túlzásait mérsékli, tanulmányait szabályozza; lelkesít és munkára ösztönöz. A *Szeszélydalokban* elhintett sok szép gondolat nagy része — a címnek megfelelően — csak úgy szeszélyből van oda dobva feldolgozás és a komolyabb kontempláció nyoma nélkül. A *Kalárisok* már egészen értéktelen versgyűjtemény, valamely időszerű alkalomból valószínűleg

csak úgy hamarosan összeírva. Aztán lassan-lassan költői ámbicziója is elvesz; míg végre a hivatal teljesen elfoglalja és véget vet egy oly szépen indult pályának, még mielőtt az irodalomra értékéhez méltó hatással lehetett volna.

VI.

A Szeszélydalokkal egyidejűleg jelentek meg *Zengő bokor* címmel a *Tóth* Endre költeményei is.¹

Tóth Endre az 50-es évek azon ritka fiatal költői közé tartozik, a kinek művein a züllöttség nyomai nem látszanak, s a ki ezen izgalmas idők közepette is meg tudta őrizni fejlődésében a nyugodt következetességet. Azt értem ez alatt, hogy hű maradván költői irodalmunk hagyományaihoz, nem csábult az ifjú zsenik mindent fölforgatni akaró táborába és mentes maradt úgy ízetlenségeiktől, mint szertelen túlzásaiktól. Kétségtelen, hogy erre befolyással volt az is, hogy Tóth Endre falun lakott, és csak olykor lehetett részese a komlókerti >dalidó<-knak. Ebből magyarázható ki kedélyének gyöngédsége és ízlésének romlatlan tisztasága, úgyszintén azon lélekkontság, a mely a természethez fűzi s ennek tünetényeivel érzéseit mintegy azonosítja.

Költeményeiből nem tűnik ki, hogy bármelyik nagy költőnek kizárólagos hatása alatt állott volna. Éppen oly »Isten kegyelméből poéta«, mint Lisznyay, csakhogy ő minden különösebb cél nélkül, pusztán saját gyönyörűségére dolgozik. Innen van, hogy sokoldalúság tekintetében túltesz a kortársakon és a lyra mellett műveli az elbeszélő- és leíróköltészetet is, a szerint, a mint valamely tárgy hangulatot gerjeszt lelkében. Az eddig tárgyalt költőktől különösen megkülönbözteti finom formaérzéke és azon tulajdonság, hogy nem elégszik meg valamely

¹ *Zengőbokor*. írta: Tóth Endre. Pest, Müller Gyula sajátja. 1853. I. és II. köt. 16». 160 és 178. 1.

gondolatnak ötletszerűleg való pusztá odavetésével, hanem kontemplálni szeret. Az a sajátos elegikus báj, a mely mintegy fátyolszerűleg vonja be kedélyét és lassanként ráborúl az olvasó lelkére is, Tompára emlékeztet. Nyelvezet tekintetében határozottan a Vörösmarty tanítványa. Ő is szereti a csillogó, színes kifejezéseket, pompázó képeket és a nyelv zenéjét. Viszont van olyan románcza is (*Csatakép* I. k. 38.), a mely Garayt juttatja eszünkbe.

Petőfi hatása leginkább leíró költeményein tapasztalható, de ezekben sem kizárólagosan, mert fordáinak elő bennök olyan részletek is, a melyek olvasása közben Aranyra gondolunk. A hatás ezekben is a kompozíció titkainak kifürkészésében és az ízlés fejlettségében nyilvánul, s a mellett bizonyít, hogy a Petőfi-tanulmányok nála uem veszttek kárba. Tóth Endrének van egy néhány olyan leíró költeménye, a melyeknél szebbeket, Petőfit és Aranyt leszámítva, hiába keresnénk az egykorú irodalomban. Azok közül, a melyekben a leírás elbeszélő részletekkel váltakozik, csak az *Országos-vásár* (I. 26.) és a *Téli reggel* (II. 151.) címűeket említem. Az elsőben a sikerűit képek egész sorozata tárul elénk annyi közvetlenséggel és oly törőlmetszett magyarsággal megírva, hogy Petőfi és Arany is magokéinak vallhatnák. A vásárra igyekvő szekeres, lóhátas és gyalog emberek s egy réten »mintha járó-kelő virágok lennének«, szintén oda iparkodó falusi lányok rajza igen jól sikerűit bevezető kép a vásár leírásához, a melyben legelőször is a sáfrányosok tarka-barka sátra tűnik elénk. Ezt az asszonyok fogják körűi s egyre foly az alkú: »Egy forintért jóba . . . hallja-e kigyelmed? No, ha le nem méri, itt is hagyom«. — Elmegy. — »Hallja-e az asszony? jöjjön vissza hát na! ... Viselj' egészséggel ...« és a kendőt vágja«. Eközben »Kajtat ide-oda s alkuszik vigyázva A nyúlboros zsidó máncseszter nadrágba.« A görög botos fénylő bádog-tárgyai körűi útczagyerköczök settenkednek s a csizmadiák sátorában fontolgtató atyafiak bírálgtatják a »béres csizmát«. Majd a lóvásár és a laczikonyha élénken rajzolt képei foglalnak

el, a melyekbe találóan szövődik be egy verbunkos jelenet. Lassanként azonban a vásár vége is elközeledik. Imitt amott apró csete-paték támadnak s a pandúroknak is dolguk akad. Nem sokat ügyel erre »az a két kapatos ember«, a kik szemközt az útfélen, botra könyökölve igazítják a világ dolgát.

Laposokat pillant mindenik a bortűi,
Szempillájuk csak úgy nagy elvértve mozdúl;
Egyik mondására nagyot int a másik,
S mutató újjával helyeselni látszik . . .

S mégis egyengeti rá a fejét fennen,
Hanem hát a feje csak levágy, lebillen . . .
Aztán neki esnek a jámbor pipának
S egymásnak vég nélkül tüzet adogálnak.

No, de alkonyodik s mindenki hazafelé indul. Itt egy csapat hallgat, a másik danol; szekerek vágatnak, gyalogosok szorúlnak s szapora szóval bírálgatják a vásárolt portékát. Egy öreg apjuk is ott ballag csendesen s a szeredásból ki-ki vesz egy nyalka bojtos pipát, a melyet »csak úgy titkon« vett serdülő fiának. De a sikerűit genrékép végződik is ezzel, mert:

Utánok az alkony félhomályossággal
Ereszkedik, terül álmhozó szárnynyal . . .
Tünedezik minden és eltűnik végre,
Egy-két távoli hang sikkad el a légtérbe . . .
Csillag van az égen, csendesség a rónán,
Hűvös szellő száll a vásártér avarján —
Ott maradt egyedül, szomorúan, árván . . .

A *Téli reggel-nek* formája is inkább emlékeztet a Puszta télen gyönyörű leírásaira, de a hang ebben is közvetlen s a képek a falusi gazda tapasztalatain alapulnak. A Petőfi gondos tanulmányozásából származó tisztult ízlés legszebb bizonyítékai azonban az *Oszszel* (II. 143) és *Csak ki . . .* (II. 145) című költemények, a melyekben a leírás lyrai részletekkel vegyül. Az utóbbinak fő-

májában is benne lüktet az *Itt van az ősz, itt van újra . . .* ritmusa.

Végül a Petőfi hatásának tulajdonítható még Tóth Endrénél a refrain iránti előszeretet is; de megjegyzendő, hogy ennek használatában sem megy a túlságig.

Íme tehát két költő az 50-es évek elejéről, a kiknek a Petőfi jótékony és így *valódi* hatása, bár Székelynél túlzásokkal vegyesen: de mégis érzeni kezd. Azonban az irodalmat más szellem tartja fogva s az ifjú írók kedélyét másnemű remények kecsegtetik. A *Palóczdalok* káprázatos sikerei fényes jövőt jósolnak szerzőjük irányának, a mely pár évvel később Szelesteyben esztétikusát is megtalálja. Lehet-e csodálni, ha a dalidóról-dalidóra vezető poézis megvesztegeti a kedélyeket s a nagy közönség is pártjára áll, mert képviselőik költő voltak mellett a fehér asztalnál sem megvetendő jó czimborák. Ilyen viszonyok közt Székely még csak költő-számba sem jön s ezért el is kedvetlenedik; a maga csöndes falujában szántogatva dalolgotó Tóth Endre pedig sem olvasókra, sem követőkre nem talál. Így következett be, hogy dalai elhangzottak a nagy zűrzavarban s Erdélyi János 1859-iki tanulmányáig tehetsége és komolyabb törekvései sem voltak megfelelően méltányolva; *kellő mértékben* pedig máig sincsennek. Tény azonban, hogy az akkori időben való föltűnést és maradandóbb hatást Székelynél kizárta a maró cinizmus, a mely nem egyszer satyrává erősödvén, némelyekre kellemetlenné is válhatott volna; Tóth Endrénél pedig az a bizonyos szilajság hiánya, a mely a dalidók költőit a genialitás színében tűntette föl. Már pedig Lisznyayék oly hatalmasok voltak, hogy a babéraikon osztozni szándékozó ifjú költőnek el kellett sajátítania valamit elveikből, túlzásaikból, sőt életmódjukból is a végre, hogy a saját tehetségeihez mérten érvényesülni tudjon. Ez a szerencsés temperamentummal bíró ifjú költő *Tóth Kálmán* volt.

VII.

Még eddig *Tóth Kálmán* az egyetlen költő irodalmunkban, a kiről elmondható, hogy *Petőfi* nagy és jótékony hatással volt reá, noha egyéniségökben kevés a rokon vonás s az irodalmi környezet, a melylyel érintkeznie és a mely közt élnie kellett, szintén inkább akadályozta, mint elősegítette írói egyéniségének a *Petőfi* nyomán való egészséges irányú kifejlődését.

Ez állítás egyelőre paradoxszonnak látszik, mert *Petőfi* alaptermészete aktív; a *Tóth Kálmáné* határozottan passív. *Petőfi* merész, szókimondó, szilaj; *Tóth Kálmán* merengő, meláncholikus, olykor olvadékony. *Petőfi* úgy a tárgyban, mint a formában sokoldalú és minden műfaj terén, a melylyel csak megpróbálkozott, valami geniálisat tudott teremteni; *Tóth Kálmán* ellenben csak mint lyrikus jelentékeny és nagyobb jelentősége mint ilyenek is majdnem kizárólag szerelmi dalokra szorítkozik. Egy pár dologra nézve azonban hasonlítanak egym áshoz és főként ebből magyarázható ki a *Tóth Kálmán* fogékonysága *Petőfi* iránt. *Tóth Kálmán* is azt írta meg t. i. költeményeiben, a mit átélt és átérezett s ilyenformán az ő költeményei is lelkének visszhangjai, — habár e visszhang korántsem oly sokszoros nála, mint *Petőfinél*. Másfelől magasabb iskolája, a hová tanúim járt, neki is az *élet* volt, a melynek kíméletlen árja őt is belesodorta még mint gyermek íjjat a pannonhalmi kolostor csöndjéből előbb a katonaságba, azután a komlókerti dalidók mámorába. Igazán csodálatos, hogy e szilaj, excentrikus körben, a melynek vezére *Lisznyay* volt, meg tudta őrizni lelkületének gyöngédségét és eszményeit. Igaz, hogyfia ily módon nem alkalmazkodik az akkori ifjú írói körök szelleméhez, nehezen tudott volna az irodalomban érvényesülni.

Tóth Kálmán költői pályájának kezdetétől többé-kevésbé mindvégig a *Petőfi* hatása alatt állott, anélkül azonban, hogy eredeti és sok tekintetben sajátos egyénisége ezáltal szenvedett volna. De a különbség közte és

kortársai között erre nézve is igen nagy. Tóth Kálmán ugyanis nem tovább fejleszteni akarta Petőfi irányát és nem *túltenni* akart Petőfin, hanem *tanúit* tőle. Petőfi sokoldalú költészetéből kiérzi a rokonhangokat, megnevesíti velők saját érzéseit és olykor fokozza hangulatát; de nem kísérti meg utána mímelni a Petőfi oly irányú költeményeit, a melyek egyéniségétől idegenek. Innen van, hogy műveiben aránylag kevesebb a szertelenség, a nagyot mondani-akarás és a cinizmus, mint kortársai bármelyikének munkái közt, s nyelve keresetlen, anélkül, hogy affektált; egyszerű, anélkül, hogy pongyola- és népies, anélkül, hogy alszerű lenne.

Ha figyelmünkre méltatjuk fejlődését, nyomról-nyomra kitűnik, hogy a Petőfi jótékony befolyása alatt mint finomul formaérzéke; lesz erőteljesebbé és kifejezőbbé nyelve és izmosodik meg kompozíciója.

Legelső költeményeiből, a melyek a Ráth Mór-féle teljes kiadás 2-ik kötetében foglaltatnak¹ az tűnik ki, hogy kezdő korában főként a Petőfi költeményeinek változatos *formái* voltak reá befolyással. Mintha csak ezek kedvéért írná verseit, oly gyönyörűséggel alkalmazza őket minden változatban. De a versek tartalmán még ekkor inkább a komlókerti czimborák hatása észlelhető, mint a Petőfié. Költőjük olykor tetszeleg magának a túlzásokban és aifektál, akár csak Lisznyay vagy Szelestey. Egyik versében {*Furán néz ki. . .*} arról panaszol, hogy sarkantyújának kél taréja letörött »s az ebinge, ha kőre mék se csörög« s még hozzá dolmányának is »vagy hat gombja leszakadt«, — sőt ez a *Hervadt bokréta* címűben már oly szánalmas állapotba került, hogy rongya »pántlikákat ereszt«.

A tartalom tehát ilyes ^költeményeiben keveset ér, de a forma és néhol a gondolat is Petőfi szorgalmas forгатásáról tanúskodik. A *Ne bántsatok . . .* című kezdő korszakbeli vers például a *Rózsabokor a domboldalon . .*

¹ *Tóth K&lmAn összes költeményei.* Bpest, 1888. Kiadja Ráth Mór. I-ső és II-ik kötet.

gondolatát dolgozza fel más alakban; a *Szól a lélek-harang . . .* kezdetű pedig a *Temetésre szól az énekét*. Még az idegen költők között is úgy látszik a Petőfi kedvencét, Berangert olvasgatta ez időkben különösebb előszere-ttel; legalábbaz *Egy szivaráros leánykához* ez. költeménye egészen az ő modorában van írva. Természetesen a *Felhők* hatását ő sem kerülhette el, mint a hogy nem szabadúlhattak alóla kortársai és hatásuk alatt van az első csalódások és fejlődő skepticizmus korszakában ma is többé-kevésbé minden ifjú költő.

Tóth Kálmánt ilyen hangulatú költeményeiben inkább megőrizte jó ízlése a szertelenségektől, mint Székely Józsefet és habár az affektációtól ő sem egészen mentes (*Nem szeretem . . . Most szenvedek . . .*): pessimizmusa olykor szép költői formában és gondolatban nyer kifejezést, íme egy példa:

Én a létekről furcsát gondolok,
Szerintem a testből az égbe száll;
Úgy látszik legalább, hogy ott
Mindenik test a mi lelkünkéből áll.
Égő telkeknek hiszem a napot,
Hideg telkeknek a sok csillagot,
És így tovább, tovább . . .
Élő epedés az a holdvilág;
A zengő felhőt *költőnek* hiszem:
Rongyos, tépett ruhát visel.

A Tóth Kálmán gyöngéd, álmadozó kedélyét azonban nem sokáig befolyásolhatta a *Felhők* hangulata s mindössze is csak két költeménye van ebből a zsánerből. Annyival inkább hatott reá az a hangulat, a mely Petőfi leíró és családi színezetű költeményeit jellemzi. Az elmúlt idők emlékeit mindegyre visszabájoszni szerető lelke gyöngédségének és szeretetének egész fényével ragyogja körül az édes otthon tájait; a feledhetetlen drága édes anyát; a jó barátokat és játszótársakat. Megénekeli a szomorúfüzet, a mely neki épp oly kedves fája, mint Petőfinek kedvenc madara a gólya; szülőföldjének táját,

mint Petőfi a Kis-Kunságot; formában és hangulatban híven a mesterhez, de egyebekben elmaradván mögötte.

A Petőfi leírásaiban megelevenedik a természet és él és cselekszik minden körülöttünk. A *Salgó* bevezető soraiban »a komor kovács, a dörgedelmes égi háború« szemeink előtt készíti a villámokat és szinte látjuk, hogy a vár mint nyújtja óriásként vakmerő kezét az egekre, hogy onnan »csillagot raboljon«. A *csárda romjai* vissza nyerek régi alakjukat; az ivó újból megnépesül s a jelen képei közé egy tündérkéz észrevétlenül szövi be a régeltűnt múltat. A mosolygó rónák, a delelő nyáj kolompja s a komoly gólyamadár néha őt is visszabájlják ugyan abba az »átálmodott szebb korba«, a melyből még visszacseng a halk altatódal: *Cserebogár, sárga cserebogár* ... de lelke nem időzik soká ez emlékeken, hanem a gyöngéd visszaemlékezés sugarával egy pillanatra beragyogja őket s a czéltalan merengés helyett újból alkot és teremt. Es éppen ebben rejlik a főök, a miért Tóth Kálmán meg nem közelítheti leírásaiban Petőfit. Ő t. i. annyira csak érzéseiben és érzéseinek él, hogy e miatt sem megfigyelő képessége, sem fántáziája nem érvényesülhet. Sokkal szubjektivebb, hogyszem szemlélődő lehetne és ezért leíró költeményei is inkább elégiáknak nevezhetők.

Egyetlen kivétel van ily tárgyú művei között: a *Ború*, a melyben már ő maga is mesternek mutatkozik. Erdélyi azt jegyezte meg e költeményről, hogy »nagynemű szép« és Gyulai sem vádolhatná »tespedtség«-gel, mint a Tóth Kálmán többi leíró-költeményeit egykorú kritikáiban. Irodalmunk ez egyik legszebb és úgy a tárgyra, mint a fölfogásra nézve teljesen eredeti leíró-költeményében a vihar előtti hangulat van oly sajátos színekkel megörökítve, mint egy Rembrándt-képben. Egy sor, egy szó sincs benne fölösleges — s az a »nagy bánat«, a mely miatt »egymásra borul mind a bokor«, lebűvöli az olvasót is, mintha csak »egy szív volna« a költőével, a mit elfo-

gott valami gyászos sejtelen ... A befejező kép mintegy megrögzíti bennük e hangulatot:

És nagy sötétség van mindenfelé,
 Oly félelmes és mégis emelő,
 Gyászszal bevont szentegyház, vagy talán
 Egy nagy koporsó mostan a mező.
 a ki ráfigyel
 Mintha szögezését is hallaná:
 Kopogni kezd a sötét ravatal,
 Az eső nagy cseppekben hull alá . . .

A leíró-költőkre nézve hátrányos tulajdonságok azonban előnyeivé válnak a lyrikusnak. Ez különösen kitűnik családias színezetű költeményeiben, a hol ismét tág tér nyílik a Petőfivel való összehasonlításra. Ismeretes, hogy a lyrának e fajtát legelőször Petőfi művelte irodalmunkban, a melybe ezáltal egy egészen új hangot szóltatott meg. A megelőző idők költői bizonyos fenségben szerettek lebegni a mindennapi élet fölött és azt hitték, hogy csorbát ejtenek a költői hivatás nymbusán, ha az eszmények magaslatáról a világ zajgó tengerébe szállanak. Szinte féltek embereknek föltűnni, nehogy mint költők közönségeseknek látszassanak. Innen van bizonyos feszeség a nyelvben és tartózkodás az érzelmek kifejezésében még egy Vörösmartynál is; úgyszintén erre vezethető vissza azon elvontság és szűkkörűség a tárgyakra nézve régibb költőinknél. Az élet és költészet annyira különbözöknek tartattak, hogy az elvont eszmények körében élő Virág méltán botránkozhatott meg Kisfaludy Károlyon, a miért oly »derék, szálás ember létére« szerelmes verseket ír.

Nem csoda, ha ilyen előzmények után Petőfi oly sok irodalmi ellenségre és kárhóztatóra talált az ily szellemben felnőtt írók és esztétikusok között, s hogy azon költeményeit, a melyek magán viszonyaira és családi életére vonatkoznak, még a fölvilágosodottabbak is egy kissé profánoknak ítélték. Az olvasó közönség ellenben,

a mely ösztönszerűleg érezte, hogy az élet és költészet között szorosabb kapcsolatnak kell lennie, s a mely vágyott egy kis közvetlenségre és melegségre s mintegy elvárta a költőtől, hogy örömeiben, bánatában a saját érzéseinek is kifejezője legyen: Petőfiben megtalálta a maga költőjét és szívében — az utókor ítéletét be sem várva — már akkor minden eddigi fölébe helyezte.

A Petőfi szüleinek és öcscsének alakjai mindörökre halhatatlanok lettek költeményei által. Édes anyja egy szent eszmény, a kinek szerető, önfeláldozó, jóságos lényéről mindig a szeretettel- és gyöngédséggel teljes tisztelet hangján emlékezik. Atyjáról és öcscséről irt költeményeiben a szeretet a humoron csillámlik át és folyja körül melegével a *Jó öreg korcsmáros*, a *Vén zászló-tartó* és *Pistuka* rokonszenves alakjait. A leplezetlen őszinteség, a mely anélkül, hogy indiskrét lenne, föltárja viszonyaikat, megösmerteti jellemök egyik-másik kimagaslóbb vonását — sőt olykor apróbb hibáit is: valami jóleső bizalmasságot hoz létre közte és az olvasó között, a melynek szálai láthatatlaní befonják a szívet és meg-hittünké avatják a költőt.

Míg Lisznyayéknál az őszinteség nem egyszer bántó kíméletlenséggé fajul: Tóth Kálmán fölfogja ebben is Petőfi szellemét. Nagy számú családias színezetű költeményei¹ többnyire édes anyjára vonatkoznak, a kihez való szeretete imádattá erősödik. Az élet bárminő körülményei között ő az, a kinek legelőször elmondja örömet, vagy fájalmát. Ha az élet küzdelmeiben elfárad: hozzá fordul vigasztalásért és boldogan írja:

Édes anyám ölében van fejem,
Nem szégyenlem?h most se magam itt,
Elhallgatjuk így szépen kettesen
Az istenfecskék kedves dalait.

* *Szülőim komája, Karácson, Levéltöredék, Hazatérés, Édes anyám ölében van fejem, Szüleim arany lakodalmára, Találgatás, Követválasztáskor, Oh nem halt meg az én anyám, Anyám temetése után, stb.*

A fülemile az én madaram,
 De most ne halljam én őt zengeni,
 Most csak az istenfecskét szeretem,
 Mert anyám ezt legjobban szereti.

Midőn szülővárosában képviselővé választják s a nép forrong az utczákon és látni akarja: ő akkor is beteg édes anyjánál ül és nem tudják eltávolítani ágyától. Erre vonatkozik *Követválasztáskor* című költeménye:

Az utczákon nevement éltetik,
 Én itt benn, a szobában hallgatom,
 Őrizve a te beteg ágyadat
 Én jó anyám, szenvedő angyalom.

De bár százak harsogják künn nevem,
 És harsognák még ezer annyian:
 Nem lenne olyan édes, mint midőn
 Te annyit súgysz csak: *édes jó fiam!*

Mikor majdnem egy évtizedig tartó betegség után meghalt, szelleme azért vissza-vissza jár és inspirálja a költőt. »Nem volt ösztön . . . nemesség volt szeretetének gyökere« írja róla halála után.

Ugyanez a gyöngéd, szeretetteljes hang szól hozzánk azon költeményekből is, a melyekben »húgocskái« szerepelnek s csak akkor csap át a humorba, midőn atyjáról és öcscséről emlékezik.

Íme így fejlődik Tóth Kálmán fokról-fokra a Petőfi nyomdokain, miközben megerősödve, a maga teljes eredetiségében domborodik ki a saját rokonszenves költői egyénisége, mint *szerelmi* és *hazafias* költőé.

Megpróbálkozott ugyan az elbeszelő műfajjal is, de *Kinizsi Pálja* az Arany; *Kun László*, *Bebek György felesége* és *Szilágyi Mihály* című krónikás versei pedig a Petőfi-utánzás kétségbevonhatatlan nyomait viselik magukon.

Érdekes, hogy Tóth Kálmán minden lehető elkövetett a végre, hogy Petőfi hatásától szabaduljon, a kinek

költeményei a bennök rejlő elementáris erőnél fogva fogékony lelkét önkénytelenül befolyásolták. Egyik ismeretetője írja róla, hogy 1878-ban felére apasztva bocsátotta költeményei kötetét a világ elé s ebben épp az a szempont vezette, hogy mindazon költeményeit, melyek Petőfi utánzásának nyomait viselik, elkülönítse, kitagadja — és kitagadott kérlelhetetlenül még a jobbak közül is egynéhányat, hogy csupán magát, önálló egyéniségét tükrözze»¹ Pedig ismétlem, hogy ez a hatás természetes és jótékony volt, a mely a Tóth Kálmán költői egyéniségét nem nyomta el, sőt jobban kifejlesztette

Mert vizsgáljuk csak közelebbről, hogy miben nyilvánul a Petőfi jótékony befolyása Tóth Kálmánra?

Mindenekelőtt egy néhány költeményéből úgy érzem, hogy — különösen a pálya kezdetén — Tóth Kálmánnak is a Petőfi példája adott annyi morális erőt és önbizalmat, hogy a magában érzett tehetséget elébe tegye minden elméletnek és tudásnak. Ösmeretes, hogy e példa utánzása által mily sok Petőfieskedő ál-tehetség lön nevetőségessé és volt kénytelen mindörökre búcsút venni a halhatatlanságtól; a Tóth Kálmán egyénisége azonban az önbizalomnak épp ily őszinte megnyilatkozásai alkalmával mutatkozik a legjellemzőbb formában. íme egy példa:

Ti nagyon tanúitok ... én nagyon szeretek.
Nem is tudok én mást, csak nagyon szeretni ...
Fáradozásból áll a ti érdemetek,
Az enyim?... én nekem nincs érdemem semmi.
Tinálatok az ész csinált fénye ragyog,
Nálam az Istentől teremtett szív lángja —
Én hozzátok képest oly tudatlan vagyok!
Szívemből foly az én dalaimnak árja.

S a ti tudománytok örökösen halad,
Mi ma jó volt, holnap ellökhetik tova -----
De a *szív világa, örökké egy* marad —
Ti mindig csalódtok ... az én szívem soha!!

¹ Dr. Zlinszky Aladár: *Petőfi és Tóth Kálmán. (Tóth Kálmán Emlékalbuma. Szerk. Dr. Horváth Cyrill. Baja. A Tóth Kálmán szoborbizottság kiadása. 194-ik lap.)*

És csakugyan a szív- és érzések világa az ő költészetének valódi eleme s a szerelmi dalok költeményei közt a legszebbek, legjellemzőbbek és a legeredetibbek. A Petőfi szerelmi költeményeit az égető naphoz hasonlíthatnák, annyi bennök a tűz és szenvedély; a Tóth Kálmánéit inkább a búcsúzni készülő napsugárhoz, a mely csak melegít, de nem éget. Petőfi hisz a szerelemben és azt az élet egyik céljának, elengedhetetlen feltételének tekinti; Tóth Kálmánt már az ébredő szerelemlél kísérti a csalódás fájdalma. A Petőfi szerelmi dalai ódák, himnuszok, dythirámbok; a Tóth Kálmánéi nagyrészen elegiák. Az összehasonlítás tehát a tartalomra, modorra és hangulatra nézve ellentéteket eredményez köztök; de a forma könnyedségében, a kifejezések keresetlenségében és világos érthetőségében mégis megnyilvánul a Petőfi jótékony befolyása. A burkolt, virágos kifejezéseket, a melyekben a keleties pompa és a ragyogó képek hajhászata Szelesteynél és sok társainál szépen csengő, de értelmetlen szavak használatát eredményezi: Tóth Kálmánál nem találhatjuk föl. Képletesen csak akkor beszél, ha a könnyebb megérthetés céljából a helyzetet, vagy háttért szükségesnek látja egy kissé színezni, de akkor is csak mértékkel. Innen van, hogy dalai oly hamar népszerűekké váltak országszerte s a *Mátia hegye vadvirágos tövében . . . Befűtta az utat a hó . . . Temetésen láttalak meg először. . . Fűtyül a szél, az idő már őszre jár . . . Jaj Istenem, jaj Istenem de félek . . . Búza közé száll a dalos pacsirta . . . Hegedülnek, vígan muzsikálnak* stb. kunyhóban és palotában egyaránt zenének. Nem túlzás az a jellemzés, a mit pályája vége felé önmagáról nyújt:

Minden dalom igazság volt,
Soh'se mondtam hazugságot,
Elmeséltem a mi történt,
A mik hitem összetörték.

Soh'sem írtam olyan verset,
A mely nem a szívből serkedt,
Melynek minden kis betűje
Érzésekből nem lett gyűjtve.

És dalai szerelmemnek
A falukban elterjedtek,
Ablakokból kihallani:

Fütyül a szél — Lemondani.

Életének egyes fázisai, őszintesége és igazsága dacára sem tűnnek ki költeményeiből oly márkánsúl, mint Petőfinél; még szerelmeinek története sem, pedig költészete főként ezekből táplálkozott. Szintúgy fél a boldogságtól és bizonyosságtól; jobban szereti, ha a sejtelem és az epedés továbbra is megmaradnak szívében.

Maradjon ez sejtelemnek,
Fél igaznak, fél álomnak,
E szót, mely már ajkadon van,
Nekem soha ki ne mondjad.

Csüggjön az ott, mint a rózsán
Csügg a napvilágos harmat,
Én meg mint a beteg lepke,
Hadd várjak rá, hadd szomjazzak.

E határozatlanság teszi boldogtalanokká szerelmeit, mert föllépni merészen, leküzdeni az előítéleteket és boldognak lenni a szerelem által nincs elég hite és bátorsága. Ezért, a mint Szelestey mondaná, valami »fájó sugár« vonul át az ő szerelmi dalain, a mely akkor is ott rezeg, midőn a nőben, a kit feleségűi vesz, ideálját véli fölhalálni; mintegy előre jelezvén az ezen viszonyból származó boldogtalanság útját. Elkezdve gyermekkori szerelmén, a »búza-virágszemű« kis lányon, a ki »menyasszonykoszorús fejét« más keblére hajtja, hogy »sáppadt asszony« legyen belőle és kora sírban találjon nyugalmat: legutolsó szerelméig úgy tűnnek föl szerelme tárgyai, mint valami tündéralakok egy boldogabb, jobb hazából, a kik megjelentek

egy-egy percze az üdvnek egy sugáraként e világban, de aztán csak elsuhantak megint nyomtalanul, nem hagyván egyebet magok után költőjüknek az epedésnél, búnál és sejtelemnél. . . De azért a Petőfi elhullatott gyöngyei, a melyeket egy 50-es évek korabeli kritikus szerint Tóth Kálmán szedett föl: valódi gyöngyök voltak. A már fölhozott dalokon kívül a *Hogyha, titkolt*. . . *Teli vagyok dallal*. . . *Benyújtottam a kalapom* . . . *Sírjon, ríjjon a hegedű* . . . *Minek is van a szív* .. . *Lemondani, lemondani* ... címűek a szerelem igaz gyöngyei és nemcsak költőjüknek, hanem irodalmunknak is díszére válnak.

Filozófiai költeményei szintén nem mozognak oly széles, általános téren, mint a Petőfi hasonló színezetű művei. Nagy problémákkal nem foglalkozik és előbb már említve volt, hogy fántáziája sem annyira magasröptű, hogy oly tárgyakat, mint a *Bányában*, *Utolsó ember*, *Örült* és a *Felhők* egy-egy darabja megbirjon. Vörösmarty szép szavai, hogy: »a mit a szív fölfoghat magába, magunkénak csak annyit mondhatunk« egy költőre sem illenek jobban, mint reá. Innen van, hogy általánosabb eszmékre is nem a világot és az emberiséget, hanem csak a saját szívét és érzésvilágát vizsgálva emelkedik föl. A mi ezeken kívül esik: már »van is, nincs is« ránézve. Ily irányú költeményei közötti különösen szépek a *Nem az a fájdalom* ... és a *Halál* címűek. Az előbbiben gyönyörűen van megírva az a gondolat, hogy az igazi fájdalom ott kezdődik, a hol kifejezésére már nem találunk szavakat.

Nem az a fájdalom nehéz,
Mit a dalokból hallotok,
Az el nem mondott fájdalom
Ez kínozza a dalnokot.

A költőbúban az nehéz,
Azok az elfojtott dalok,
A mikről senki mitse tud —
A miktől én majd meghalok . . .

A *Halált* Eötvös a világirodalom remekei közé sorolta és méltán, mert az igazság megrendítően nyilatkozik e szép sorokban:

Nem, nem az a halál, a hogy itt nevezik,
 Ha koporsónknak a födelét szegezük;
 Nem, nem az a halál, a mit a léha hisz,
 Midőn a gyászszekér a temetőbe visz;
     És az sem a halál, midőn már más sirat:
     Öröm, vagy fájdalom, bíi vagy érdek miatt —
 Ah az! az a halál: midőn még itt vagyunk,
 De halva, és magunk siratjuk — önmagunk.

Tóth Kálmánnak mint embernek és költőnek egyaránt jellemző vonása a haza, szabadság- és fajszeretet.

Említve volt már, hogy a szabadságharcban mint alig 17 éves gyermek-ifjú vett részt; küzdve olyan eszmékért, a melyeket még ekkor inkább csak sejtett, mintsem fölfogott. De az a mámor, a mely a gyermek-ifjat a halál mezejére vezette: erős és öntudatos érzéssé vált az elnyomatás szomorú idejében. A máskor oly gyöngéd, álmadázó költő szilajjá és szenvedélyessé lesz, midőn nemzetéről és annak jogairól van szó — s a *Ki volt nagyobb?* utolsó versszakában a fajbüszkeség teljes érzetével mondja:

Nem tudom, hogy ki volt nagyobb,
 Csak áldom az istenemet.
 A mért én is magyar vagyok.

Az *Előre!* csaknem a Petőfi harczy riadóját juttatja eszünkbe, oly energikus. A *Lengyel anya* című általánosan ismert románczban a költőnek a zsarnokság és elnyomatás iránti mély gyűlölete nyer kifejezést, a mely hogy nem affektáció: bizonyítja a *Költészetem* című valóságos alapuló költemény.

És ezek után úgy hiszem nem tűnik fel többé paradokszonnak, hogy Petőfi nagy és jótékony befolyással volt Tóth Kálmánra, jöllehet egyéniségök és természetök alap-

jában véve ellentétes. Mert a befolyás nem szolgai utánzásban, vagy egyes föltűnőbb sajátosságainak túlhajtásában állott, azon czélzattal, hogy az eredetiség látszata mesterségesen megőrizve legyen, hanem abban, hogy a Petőfi példájára Tóth Kálmán is megtanulta a költészetet föltalálni az életben; tárgyait megkapni annak legegyszerűbb, de éppen ezért hozzánk legközelebb álló körülményei között; — s a költői hatást nem a mesterséges formákba kényszerített nyelv szabályszerint váltakozó hosszú és rövid szótagaiban, vagy az ezzel ellentétes szabadosságban, hanem a nyelvnek jó ízléssel párosult érthetőségében és a tartalom igazságában kereste. így aztán méltó joggal írhatta magáról:

Sok pusztult az idő alatt,
Egy pár dalom mégis maradt;
Ifjú költő, tudod mi az? . . .
Az marad meg, a mi igaz.

V.

Petőfi vallásos- és erkölcsi nézetei.

Embent szerettünk és istent imádtunk,
Akármikor jött a szegény, minálunk
Vigasztalást és kenyeret kapott.

Karácsonykor.

I.

Nem emlékezem oly életrajzi adatra, a mely Petőfi vallásosságára, vagy általában a vallásról nyilvánított nézeteire vonatkoznék. Igaz, hogy a vallásosság oly benső és sajátos érzése az egyénnek, a melyről különösebb alkalom nélkül nyilatkozni, vagy azt külsőségekben föltűnően kimutatni épp úgy a jóízlés rovására történnék, mint arról kérdezősködni. Ez okozhatta, hogy erről a hozzá legközelebb álló kortársak sem hagytak följegyzéseket.

Mindemellett úgy találom, hogy e kérdés fejtegetése szorosan hozzátartozik a Petőfi egyéniségének megismeréséhez, mert valamint az emberiség korszakainak megítélésénél lehetetlen a korszak etikáját, morálját figyelmen kívül hagyni: úgy azok egyes kiváló individumairól alkotott fogalmaink és ítéletünk is hiányosak lesznek ezen, életökre és ténykedésökre döntő befolyással lévő ideák ösmerete nélkül. Petőfinél, a kinek költészete tükör, melyből ránéz egész élete:¹ nincs is szükségünk külső életének adataira a végből, hogy egyéniségének ezen lényeges és jellemző attribútumára nézve tájékozva lehessünk. Lelkének darabjai ott vannak műveiben, csupán össze kell őket illesz-

¹ *Az év végén.*

lenünk és összhangzásba hoznunk külső élete némely körülményeivel, hogy vallás-erkölcsi világnézetehamisíthatatlanul és a maga teljességében álljon előttünk, mint életének irányzója; érzéseinek és gondolkodásának alapja s egyéniségének legjellemzőbb vonása.

Kortársai ebben a tekintetben nem ösmerték, sőt félreösmerték. Ellenfelei önmagával eltelt, istent és embert megvető szilaj ficzkónak szerették föltüntetni, a mely fölfogásból valami a köztudatba is átment és itt-ott máig is fönmaradt. Az *üti levelek* azon tréfás fölkiáltásán, hogy »Rósz kritikusaimnak úgy bocsásson meg az isten, a mint én megbocsátok; de a rósz poétának sem én, sem az isten meg nem bocsátunk«: a *Honderű* kapva-kap és roszakaratúan jegyzi meg reá: »Sem én — sem az Isten. Csak minden gög nélkül. Előbb jő P. úr, aztán az Ur Isten«?¹

Az igaz, hogy — talán az erkölcsöt és jó modort untig prédikáló kritikusai boszantására — olykor Petőfi is elkövette a lehető a végre, hogy költő-ideáljaiktól minél elütőbb hangot és modort használjon, mintha csak a Goethe tanácsával akart volna élni: »A kritika ellen sem nem védekezhetünk, sem nem harcolhatunk. Csak azért is ellenére kell cselekedni és így lassanként elné-mül«.^a Játszi pajkosságból mulatozó korhelynek rajzolja magát bordalaiban s *Imádságom* című költeményében megkapó keresetlenséggel vallja be, hogy:

Elkárhózástól félt szegény anyám,
S talán féltése nem alaptalan.
Tart tőle — s ebben igaza van —
Hogy mér régóta nem imádkozám.

A felekezetiesség túlkapásait gyűlöli s midőn 1846-ban a Várady Antal esküvőjére ment, mint tanú, s az esketést — mivel Várady református, jegyese pedig katolikus volt — az ügyeket vezető kanonok meg-

¹ *Pet. Múz.* I. évf. 93.

² *Sprüche in Prosa.*

akadályozta: »Petőfi oly hevesen fakadt ki az eljárás ellen, hogy csak nehezen lehetett lecsillapítani.«¹ Magyar-ellenes nemzetiségi irányzata miatt a saját felekezetére sem sokat adott s a Várady kérdezősködésére kurtán vetette oda egy ízben: »Kis-Kőrösön születtem, csak azt röstelltem, hogy lutheránusnak.«²

Többször ostorozza a hivatalból való vallásosságot is, a mely a nép hiszékenységére és együgyűségére támaszkodva: csálhatatlanságot és hatalmat igényel magának. A papság, mint osztály elleni ingerültségének különben politikai háttere is van, a mennyiben az emberiség történelméből úgy tapasztalta, hogy a népek leigázásához az uralkodók mindig a papok segítségét vették igénybe, és megfordítva. Ezért a zsarnokság fogalmától a papságot nehezen tudja elválasztani s az *Apostolban* szenvedélyesen mondja róluk: »A hol pap emelt szót, Ott az igazság megfeszítették ... A pap minden szavára Egy ördög áll elé, S az ördög nem hatalmasabb, De ékeőbb szólásu, mint az isten, S ha tettel győzni nem tud, Tud elcsábítani.«. Vagy:

.....ősidőktől óta
Azon valának papok és királyok,
E földi istenek,
Hogy vakságban tartsák a népet,
Mert ők uralkodni akarnak,
S uralkodni csak vakokon lehet.

Sőt azon sem botránkozik meg a *Csárda, romjaiban*, hogy az isten házából csárda lett, mivel:

Itt és ott élhetünk az isten kedvére;
S láttam én csárdában tisztább sziveket már,
Mint kit naponként lát térdelni az oltár.

Ilyen és hasonló nyilatkozatok után mindazok, a kik a fogalmak közt különbséget nem téve, felületesen ítélnék: könnyen rásüthetik Petőfire a vallástalanság bélye-

¹ Ferenczi Z. Petőfi életrajza II. 278.

² U. o. I, 32.

gét. Úgy lehet, hogy itt-ott suttogtak is erről s innen van a *Rózsabokor a domboldalon* méltatlankodó fölkiáltása: Mit nem fognak rám a gonoszok, Hogy én istentagadó vagyok! Mert e fölkiáltás korántsem féltréfásan van odavetve. Petőfi a *Felhőkben* és rokon hangulatú költeményeiben, a melyeket Meltzl Hugó, igen találóan, »meta-phisikai lyrá«-nak nevez,¹ sokat töprengett és kételyeinek sokszor keserű szavakban adott kifejezést. Életéből is tudjuk, hogy a későbbi kritikától annyiszor kárhoztatott ilyennemű »világfájdalmas« költeményei huzamosabb ideig tartó visszavonultságban születtek éppen akkor, midőn külső élete folyásában és benső fejlődésében egyaránt lényeges fordulópont észlelhető. Ekkor már megküzdötte volt harcát az étellel és a körülményekkel s helyet vívott ki magának irodalomban és társadalomban egyaránt. Ideje jut a kontemplációra s tisztába jön céljával, irányával és saját értékével. Egy nagy szerelmi bánatot és nem sokkal azután egy csalódást él át, a mely háborgó lelkét kételyekkel tölti el; de éppen ezek tisztító hatása alatt bontakozik ki világnézlete; erősödik meg önismérete és törekszik magasabb eszmények felé. így válik az első korszak »népies« költőjéből világgöltő nagy lelki küzdelmek árán, de a fejlődésnek és haladásnak oly rohamos processusát tüntetve föl, hogy nem lehet bámolni rajta, ha kortársai meg nem érthették és föl nem foghatták. Nem múló, vagy idegen írótól kölcsönzött érzésből származtak tehát e művek, hanem sok szenvedés, csalódás és töprengés gyümölcseiként, teljesen a költő egyéniségéből forrtak ki, épp úgy, mint összes költeményei 1847-iki kiadásának híres jeligéje.² így méltán eshetett zokon Petőfinek, hogy forrongásban lévő lelke kételyeit és hany-

¹ *Wolken (Felhők)* von Alexander Petőfi. Ins Deutsche übersetzt nebst einer Biographie des Dichters von Hugó Meltzl v. Lomnitz. Lübeck, Schmidt et Erdtmann. 1882.

² Ennek motiválását l. *Petőfi jelszava, hat sorról hét cikikk* stb. Bpest. Révai testvérek kiad. etc. 1885, 16° 53 1. Név nélkül. (Meltzl H.).

kodásait, a melyeknek kifejezésére csak 1847-ben, a *Világosságot* című költeményben találjuk meg a valódi hangot — félreértették, sőt szándékosan félremagyarázták. Ezért undorodik meg a Byronképeket vágó »világfalók«-tól és sújt közéjük:

Szrettetek-e ficzkók, valaha,
 Hogy most gyűlöltök? s imádkoztatok
 Az emberiség boldogságáért
 Hogy most lehessen átkozódnotok?

Íme, legsötétebb kételyein is hogy átcsillan hitének és az emberiség iránt érzett szereidének fénye. És ha mélyebben behatolunk kedélyvilágába: lelkének kincses házából a vallásosságnak, emberszeretnek és tiszta erkölcsi érzésnek oly gyöngyei csillognak felénk, a melyek ragyogása nem csupán szemünket gyönyörködtető hideg fény, hanem egész bensőnket jóleső meleggel átható és megtermékenyítő sugár.

II.

Petőfit rövid élete folyamán a leginkább vonzotta a természet és a családi élet. A természet végtelensége, soha ki nem apadó szépségei és változatossága állandó bámulattal töltik el és egyszersmind isten és a szabadság fogalmára eszméltetik; a családi élet kölcsönös szeretettel alapuló meghittsége, nyugalma, melege pedig oly ideálként lebegnek előtte, a melynek megvalósulásában az élet legnagyobb erkölcsi elve nyer kifejezést. Az *Apostol* ifjút, midőn először szabadul ki a város falai közül s látja meg a »fellegekbe ágaskodó bérezek közt« a rengeteget, a hol »menydörgés a folyam zúgása s a menydörgés ítéletnap rivalma«; vagy a pusztát, a hol a »bogár döngése a legnagyobb zaj«, ihlet szállja meg s letérdepelve imádkozik:

Imádlak Isten, most tudom, ki vagy?
 Sokszor hallottam és sokszor kimondtam,
 De nem értettem nevedet.
 A nagy természet magyarázta meg
 Hatalmatat és jóságodat . . .

Isten keresésére is a természet szépségei ösztönzik. Midőn »gyermekévei szűk völgyéből az ifjúság hegyére« jut s meglátja maga körül a roppant világot, a mely »szépségekben olyan gazdag és Gazdagságában olyan szép, hogy a szem Egy élten át elgyönyörködhetik Csak egy parányi részén is . . . elragadtatásban fölkiált:

Dicső, dicső a munka! Hol keressen
 A nagy mestert, ki mindezt alkotá?
 Oh, hol vagy isten? hadd keresselek föl,
 Hadd térdeljek le, hadd imádjalak! ¹

Ha a szabad természetben lehet, templomra sincs szüksége; s egy ízben Tompánál lévén látogatóban, nem kíséri el házigazdáját, hanem e szavakkal küldi a »szent szolgálat« végzésére:

Én majd addig a kis kertben maradok
 És istenige gyanánt szívom az, illatot,
 Mert az én templomom a nyílt, nagy természet.

Arra, hogy a családi életet oly szentnek tekintette: nemcsak a szülői és testvére iránt érzett s annyiszor megénekelt szeretet volt befolyással, hanem a saját, sokat hányatott élete is. Éppen abban a korban volt megfosztva a családi élet melegétől, midőn leginkább szüksége lett volna reá. De az édes anya csókja ajkán égett és forró imái fölkeresték a kaszárnya rideg szobáiban éppúgy, mint a vándorszínpadok hordókra épített sikamlós deszkáin és megóvták az elbukástól. Erre vezethető vissza mély erkölcsi érzése, a melyet még Toldy is kiemel, s az az imádásig fokozódó szeretet a család iránt, a mely

¹ *Válasz kedvesem levelére.*

— jóllehet életének ama nagy forduló pontján eldöntötte, hogy »Szabadságért fölládozom szerelmemet«: a harcmezőről is vissza-vissza sír az elhagyott kedvesek után;¹ sőt egy ízben, midőn zászlóaljával Nagy-Becske-
rekre kéne mennie, a családi érzés győz és inkább övéit látogatja meg.² A természet csodáihoz hasonlóan a családi élet boldogsága is az isten gondolatára vezérlik s a *Téli esték* meghitt családi körének rajzolása közben hálatelt szívvel kiált föl: Áldja istenét, kit istene megáldott, Adván neki meleg hajlékot s családot. A *vándorlegény* is abban találja vigaszát, hogy:

Ád az isten egy kis műhelyt,
Ád az isten majd nekem,
Benne lesz meleg kandallóm,
Feleségem, gyermekem.

Természet és család; e két forrásból táplálkoznak és épülnek föl tehát valláserkölcsei nézetei, a melyeknek oly mély meggyőződésből származó szavakban ad kifejezést. Íme röviden összefoglalt lényegök:

Istenben vetett hite és bizalma rendíthetetlen. Ha néha elfogják is a kételyek, csakhamar ismét megnyugszik, mert az isten fogalmával az igazságosság és célszerűség fogalmát is egyesülve látja. A mit ő tesz: az föltétlenül jól van téve és bírálatunkon kívül esik.³ Azért a jóságra kell törekednünk, mert halandók előtt nyerhet ugyan kedvességet a rossz ember is, de isten szeretetére nem számíthat. Ő megadta az erőt mindnyájunknak a

¹ *Hideg idő, hős őszi éj, Hogy volna, kedvem . . . Pacsirta, szót hallok megint . . .*

² *Nekem nincsen vágyam, Nincsen akaratom, Mert a mit te akarsz Én is azt akarom, Nincs az az áldozat, Mely kicsiny ne lenne Éretted, hogy ha te Örömet lelsz benne . . . Szeretlek kedvesem . . .*

³ *Isten kötötte össze lelkeinket, Ember nem képes szétválasztani. Hol a leány, ki lelkem repülését... Az isten tudja mit cselekszik, Magas tervébe nem lát a vak ember S kérdőre vonnunk ötét nem szabad. Apostol II.*

végre, hogy jók lehessünk, csak *akarnunk* kell. Az ő kegyét megnyerni mindennel fölér.¹ Ámde azért nem szabad félnünk tőle, mert akkor nem szerethetnők, holott ő szeretetet kíván. Hamis próféták tehát azok, a kik azt hirdetik, hogy istentől félni kell. Ő ha olykor megharagszik is: haragja nem tartós és hamar kiengesztelődik. De a szeretetet át kell ruháznunk családunkra és főképp gyermekeinkre is, mert az olyan szülő, a ki elhagyja gyermekét, sohasem számíthat isten kegyelmére? Kétségbe esni nem szabad, mivel ez egyértékű az istentagadással, hanem hinni kell istenben, a kinek mindnyájunkra van gondja s előbb-utóbb megsegít, mert a mig boldog nem volt az ember, addig meg nem halhat.³ Isten a legna-

¹ ... a ki pedig nem jó ember, annak kár is volt születnie, mert némely halandó előtt nyerhet kedvességet, de az örökkévaló isten azt nem szereti. Ő mindenkit megajándékozott egy kincsesei: az erővel, hogy jók legyünk, csak akarnunk kell. El ne tékozzoljátok e kincset, mert a tékozló fiút kitagadja az atya és bezárja előtte az ajtót ... És jaj annak, a kiről a mennyei atya elfordítja kegyelmes szemeit. .. Annyit mondok nektek, hogy inkább az egy istennek, mint ezer embernek járjatok kedvében. *A nagyapa*. *Vegyes művek*. I. 26, 27.

² Legyetek jók, de ne félelemből isten iránt, hanem szeretetből. Ne higgyetek azoknak, kik azt mondják, hogy féljete az istentől, mert a kitől félünk, azt nem szeretjük voltaképen, s az isten szeretetet kíván tőlünk. *Vegyes művek*. I. 27.

... Az isten jó, ő nem soká haragszik;
A dorgáló felhők torkait bezárván.
Újólaj mosolyg ... a megengesztelődött
Isten mosolygása: tündöklő szivárvány.

Erdei lak.

De bár kívánjanak is
Neked minden jót, hasztalan;
Mert ki elhagyja csak
Egy pillanatra gyermekét,
Örökre elhagyj' azt az ég.

Egy apához.

³ ... Türd tehát a büntetést, Mely ha nagy, azért nagy, mert Bűnöd is nagy: a kétségbeesés. Ez a bűnök koronája, Minthogy ez nem más, Mint a legsötétebb Istentagadás. A kétségbeesés pokoli hang, A mely fölkiált az égre: Nincs tebenned isten, a kinek

gyobb igazság, a ki akaratát a költőkkel közli s földi tolmácsaiul őket rendelte.¹ Elbizakodni azonban nem kell; arra törekedjünk tehát, hogy céljait a saját munkánkkal is elősegítsük.³ A szabadság isten legszebb adománya s az embernek isten iránti kötelessége törekedni reá.³ Azzal, hogy a »másvilágnak fátyolén, a »szemfedőn« túl mi van, s a »lenni, vagy nem lenni« kérdésével hiába foglalkozunk. Nem azt kell tehát kutatni, hogy mivé lesz az ember? hanem azt, hogy: mi most és miért van? Az ember hivatása nem abban áll, hogy »önnön« örömeinek éljen, hanem hogy használjon az emberiségnek. Igaz, hogy az életben sokszor marad a bűn büntetlenül s az önfeláldozás jutalmazatlanul. De nem is ez a fődolog,

Gondja volna az emberiségre. S méltó rá bizonytalannal A ki ezt kimondja, Róla, hogy kezét a Jó isten levonja; Mert van a világnak atyja, Van egy hű gondviselője, Minden ember megláthatja A ki el nem főr dül tőle. Csak ne legyünk türelmetlenek! Néki sok a gyermeke, Ne kívánjuk, hogy minket tegyen Mindeneknek elibe. Itt a törvény: „várj sorodra“, És nem vársz hiába; Mint a nap a föld körül, úgy Vándorol jósága, S nincsen, a kit elkerülne Ha ma nem jött, eljön holnap . . . Mig az ember boldog nem volt, Addig meg nem halhat. *Bolond Istók.*

¹ A költő az istenség szent levele Melyet leküld magas kegyében Hozzátok gyarló emberek, A melybe örök igazságit Saját kezével írta meg .. *A magyar politikusokhoz.*

... Szent a költő lantja, A föld működését Csillagtáborából Őrszemekkel néző Isten adománya; ő beszél a rezgő Hurok énekében .. *Vahot Sándorhoz.*

... Újabb időkben időkben isten ilyen Lángoszlopoknak rendelé A költőket, hogy ők vezessék A népet Kánaán felé. *A XIX. század költői.*

. . Nem fáradunk mi jutalomreménnyel, Mint a hazugság aljas zsoldosi, De önzés nélkül, isten ihletésből, Mint hajdanában az apostolok. *Kazinczy Gáborhoz.*

¹ ... éltedet Mindig csak a jó sorsra bizod-e? Ne csak istenben bizzunk, mint bizánk; Emberségünkben álljon fönn hazánk! *Isten csodája.*

² ... s az embernek nem csak joga, Hanem teremőjéhez kötelessége is szabadnak lennie, Mert a ki isten legszebb adományát Meg nem becsüli, Magát az istent sem becsüli az. *Apostol XVI.*

mert a ki fölládozza életét: »nem díjért teszi, De hogy használjon társinak. S használ-e vagy sem? A kérdések kérdése ez, És nem a »lenni, vagy nem lenni?« Az »általános boldogság« kora azonban még nem jött el s lehet, hogy az a »milljom érdek«, a mit mi boldogságnak nevezünk: »mind egyes sugára csak Egy új napnak, mely még a láthatáron Túl van, de egykor feljövend«. Ha ez megtörténnék: lenne a világnak czélja, a mely felé folyton emelkednék, a mig előbb-utóbb eléri. De ott van a borzasztó sejtelem, a melyre az emberiség történelme nyújt alapot, hogy csak egy bizonyos pontig fejlődhetünk:

Mint a hullám, a mely dagad,
Aztán lesímul,
Mint a kő, a melyet fölhajítanak
Aztán lehull,
Mint a vándor, ki hegyre mászik,
S ha a tetőt elérte,
Ismét leballag,
S ez így tart mindörökké:
Föl és alá, föl és alá .. *

III.

Petőfiről, mint filozofról írni: még ma sem a legnépszerűbb dolog és tudomásom szerint mindezideig költészetének ez az ága talált a legkevesebb méltatóra. A kézi könyvek és a népszerű vállalatok ismertetései ebben a tekintetben alig különböznek a Pulszky Ferencz 1817-iki híres bírálatától s csak a kifejezésekben és nem a felfogásban észlelhető valami változás, a mennyiben nem mondják ki róla egyenesen, hogy »felületes sületlenséggel filozofál«, hanem működésének ezt az irányát válogatottabb kifejezésekkel ítélik el. Nemrég került kezembe egy népszerű életrajza, a melyben az író költészetének ezen ágáról csupán ennyit mond: »Bölcselmi kísérleteiben (azonban) nem oly szerencsés. Egyáltalán az elvontabb okoskodáshoz, a magába mélyedéshez, sőt a komolyabb vizsgáló-

¹ Világosságot.

dúshoz nem volt kedve.« Idézhetnék még több példát is, igen neves és irodalmunkban irányt adó írók műveiből, de az eredmény úgy sem változnék. Az alig 26 éves, diplomákkal nem bíró autodidakta költőről nehezen föltételezik azt az érettséget és tapasztalatot, a mely az élet föladatainak és problémáinak fejtegetéséhez szükséges, pedig Eötvös bölcsen megírta, hogy nem az idő és nem a kor, hanem »a mit átélünk és tapasztaltunk: az teszen aggá.«

Irodalmunkban a Petőfi bölcselmi irányával és ilyen költeményeivel Meltzl Hugó foglalkozott legelőször, részint egyetemi előadásában, részint Petőfire vonatkozó számos művében.¹ Azzal, hogy a Petőfi és a hasonrangú költők és gondolkodók világnézlete közt a benső kapcsolatot kereste: egyszersmind a Petőfi világirodalmi szempontból való tárgyalásának is kezdeményezője lön. És mivel az objektív ítélet a tények és körülmények egybevetésén, illetve az összehasonlításon alapul: természetes is, hogy csupán ezen módszer segítségével alkothatunk helyes fogalmat valamely író értékéről és jelölhetjük meg helyét a hazai-, vagy világirodalomban. A Petőfi egyéniségének közelebbről való megismerése, valamint műveinek értéke és fölfogásának megítélhetése okából lényegesnek találok tehát világnézetét kritikai szempontból is vizsgálat alá venni és megfigyelni, hogy a lelkéből, minden formális előtanulmány nélkül, ihletszerűen fölfakadó ethikai elvek, fiatal kora daczára, mennyire köze

¹ L. az *Acta Comparationis Litterarum Universarum* (összehasonlító Irodalmi Lapok) Szerk. Brassai S. és Meltzl H. Kolozsvár és London 1877—1890. évfolyamainak *Petőfiana* ez. rovatát. Tov. *Petőfi jelszava* etc. Bpest Révai Testv. kiadása 1885.; *Wolken (Felhők)* v. A. Petőfi stb. Lübeck, Schmidt el Erdtmann 1882; *Felhők*, írta Petőfi Sándor. Pest, Emich Gusztáv bizotnánya 1846. Az editio princeps diplomaticus hű lenyomata, szövegtérkésekkel, német commicntárral és francia interlineáris fordítással. (Kolozsv. az A. C. L. U. 1884-iki folyamában) A kolozsvári m. kir Ferencz József tud. egyetem tanrendjei 1873 óta. stb.

lednek azon szempontokhoz, a melyeket erre nézve a filozófia, mint tudomány megállapított?

Ismeretes, hogy a régiek ethikai fölfogása Kantig — Piaiont kivéve — általában véve eüdaimonisztikus volt és főczélja a boldogságra, mint a legfőbb jóra való törekvésben rejlett, a melynek elérésére az erényt csupán eszköznek tekintették. Kant imperatív-formában fogja föl és tárgyalja az ethikát, mint kötelességtant és fő ethikai elvül azt állítja föl, hogy csak azon elvek szerint cselekedjünk, a melyekre nézve egyszersmind óhajtanok, hogy általános törvényként minden értelmes lényre illők legyenek. A theologiai morál isten kijelentéseit és törekvéseit veszi alapul, a melyek megtartása a jók jutalmazását, megsértése pedig isten büntetését vonja maga után. Schopenhauer éles kritika alá fogja az összes ethikai elméleteket és fötételül azt mondja ki, miszerint az »ethika föladata nem abban áll, hogy megtudjuk mit *kell* cselekednünk, hanem abban, hogy az embereknek erkölcsi szempontból a legkülönbözőbb cselekvési módjait megvilágítani, megmagyarázni és végső eszközzeikre visszavezetni tudjuk.«¹

Ez alapon az eddigi ethikai elméletek főhibáiként azt rója meg, hogy vagy önzésen, vagy függésen alapúinak, a mely utóbbi végeredményében szintén az önzésre vezet. Kant is csak látszólagosan küszöbölte ki az eüdaimonismust az ethikából, mert a »legfőbb jóról« való tanában az erény és a boldogság közt ő is titkos összeköttetést sejtet. Az ethikának, mint kötelességtannak imperatív formában való fölfogása és az emberi gondolkodásnak és cselekedetnek méltó, vagy nem méltó volta, mint a kötelességnek betöltése, vagy megsértése a *kell el* (kategorikus imperativus) együtt: a theologiai morálra vezethetők vissza és az embernek egy őt büntethető és jutalmazható akarattól való függését föltételezik. Ez az akarat a theologiai morálban, a mely mint vallás a »nép meta-

¹ *Über die Grundinge dér Morál etc.* 13. §.

fizikája»: Isten, a kinek törvényei és kijelentései a morál alapját teszik. Úgyde a keresztény erkölcsstanban is önzés nyilvánul, mert hogy lehessen önzetlenségről szólni akkor, midőn az ember a rosszat azért nem teszi, mert Isten büntetésétől fél; a jót pedig azért gyakorolja, mert istentől jutalmat remél? (14. §.) Éppen ezért Schopenhauer a morál alapja gyanánt az *önzetlenséget* jelöli meg és vizsgálatai révén arra az eredményre jut, miszerint vannak önzetlenül cselekvő emberek, a kikkel *velők született* az, hogy a jót magáért a jóért; az igazságot pedig azért cselekedjék, nehogy valakivel méltatlanságot kövessenek el. Ilyen például a Winkelried Arnold önfeláldozása, a melyhez hasonló tetteknek morális értékek van. Morális értékkel bírnak továbbá az olyan tettek is, a melyeket azon indokból követünk el, hogy másokat megóvjunk a bajtól és másoknak javát előmozdítsuk, mert itt az önzés ki van zárva. Az ilyen tettek a *részvét* és az *emberszeretet* forrásai. Általánosan kifejezve: *A morális értékű cselekvés kritériuma, az önző motívumok hiányában rejlik.*¹ Ennélfogva az emberi cselekedetek három főrugója, u. m. az önzés, roszakarát és részvét közül morális szempontból csupán az utóbbi jöhet számba, mint a mely az önzést teljesen kizárja és végeredményében a nemesszívúségre, nagylelkúségre és emberszeretetre vezet. Abban, hogy a morál az emberrel vele születik s csupán az elmét lehet fölvilágosítani és ezáltal némiképp a cselekvést, de nem az akaratot befolyásolni: Schopenhauer megegyezik Platónnál (A morális tulajdonságok születnek az emberrel és belénevelni őket nem lehet. *Menőn*), Socratessel (In nostra potestate non est bonus aut malus esse. *Eth. magna L 9.*); Lukács evangélistával (A jó ember az ő szívének jó kincséből hoz elő jót, és a gonosz ember az ő szívének gonosz kincséből hoz elő gonoszt: mert a szívnek teljességéből szól az embernek szája VI. 45.); Kanttal stb.³

¹Über die Grundlage der Moral 16. §.

²V. ö. 20. §.

Vessük most össze a fönnebbiekkal a Petőfi nézeteit. Nála, a mint láttuk, az ember erkölcsi életének alapja: a hit és a családi élet; célja: akarni a jót és szabadságra törekedni; követelménye: feláldozni magát és küzdeni az emberiségért,¹ mert csak így érhető el az »általános boldogság«, a mely, minthogy az egyénre nézve a jó diadalra juttatásában és ez által a szabadságban áll: az emberiségre nézve sem lehet egyéb, mint a *világszabadság*. A küzdelem eszközei: az önzetlenség s az egész emberiségre kiterjedő szeretet. A jó akarásának céljában, úgy szintén abban, hogy a jó és az igazság forrását istenben; akaratának megnyilvánulását pedig a költői ihletben látja: részben a Platón, részben a biblia fölfogásával érintkezik; de azzal, hogy Isten mindennek kútfeje, kifejezi egyszersmind azon meggyőződését is, hogy a jónak épp úgy, mint a rosznak: csiráit születésünkör már magunkban hordjuk.² Különösen szépen és megkapó egyszerűséggel példázza ez eszmét a *Három fiú* című költeményében. De ethikai fölfogásának magaslatára akkor jut, midőn kimondja, hogy a jó gyakorlásának nem az istentől való félelemből, hanem éppen az iránta érzett *szeretetből* kell származnia, — s hogy jó tetteinkért jutalmat ne várjunk, hanem *cselekedjük a jót olyan szeretettel, a mely bármikor képessé tegyen az embertársainkért, az emberiségért való önfeláldozásra.*

E nyilatkozat nemcsak hogy teljesen fölszabadítja a cselekvést a függéstől és önzéstől, hanem nemesebbé is teszi, mert a szeretet fogalma, a melyet a magyar nyelv oly finoman különböztet meg a szerelemétől, a mellett hogy önzetlenebb, szélesebb körű is a részvéténél és magában foglalja ezt is. Ezenkívül a míg a részvét színlelhető és önző célokból külső tényekkel is (nyilvános adako-

¹ *Sors, nyiss nekem tért.*

² önkénytelen az ember
Mindenre születik.
Mint a magasb hatalmak
Ott fönn elvégezzék.

zás, vagy adományok valamely jogcím megszerzésére) dokumentálható; a szeretettel hivatkozni nem lehet, mert ez egy minden salaktól megtisztult oly benső érzés, a melynek fénye nincs, csak melege s nem egyes tettekben nyilvánul, hanem egész életünket és minden cselekedeteinket áthatja és irányítja.

Íme tehát a Petőfi ethikai fölfogása végeredményében nemcsak hogy érintkezik a nagy fidozofuséval, hanem annak szigorú kritikáját is kiállja; sőt szívének egész világnézetén elömlő melegségével; az emberiséget átölelő szeretetével és elveinek életével való megpecsélése által: a költő helyet követel magának az életünket és cselekedeteinket irányzó eszmék hivatásos magyarázói közt is.

Hogy gondolatait jobban ki nem fejthette, annak oka nem »rendszeres ismerete« és »elégge meghiggadt politikai és társadalmi nézetei« hiányában¹, hanem az utolsó évek rohamos eseményeiben rejlik, a melyek elvonták a szemlélődéstől. Mert igen jól jegyzi meg Palágyi Petőfiről írt sok figyelmet érdemlő tanulmányában, hogy: »Minden költőben, a ki a természet iránt mély érzéssel bír, előbb-utóbb feltámad a bölcselő.«¹

De így is megállapítható, hogy mély meggyőződésen alapuló világnézetle életére, költészetére és egyéniségére egyaránt elhatározó befolyással volt. Kétségtelenül ezzel kapcsolatos rendületlen önbizalma és bátorsága az élet minden körülményei közt. Ebből táplálkozik hajthatatlan büszkesége az emberekkel szemben, a kiknél nagy szívének és erkölcsi érzetének tudatában jobbnak, tisztábbnak és nemesebbnek érzi magát. A szótartás, kötelességérzet és a meg nem alkuvó szigor minden jellembe, vagy becsületbe vágó ügy mérlegelésénél szintén erre vezethető vissza. Hitének es erkölcsi erejének érzetében

¹ *Petőfi S. válogatott költeményei.* Magyarázta Dr. Badics Ferencz. Bpest az Athenaeum r. társ, kiadása 188. II. rész. *Elbeszélő költemények.* Bevezetés 16. 1.

² *Petőfi.* Irta Palágyi Menyhért a Petőfi-Társaság tagja. Bpest, 1889. Singer és Wolíher kiadása 18. 1.

őrzi meg nyugalját a legkritikusabb percekben is anynyira, hogy — a mint Vajda János fönnyhagyja róla: »oly nyugodtan állt izgató beszédei alatt, mint szobor, arcának egy izma sem rándult meg, mintha valóban bronzból lett volna; ő nagy izgató volt, de ő maga izgatott nem volt soha . . . Lelke tele volt tűzzel-lánggal, de lelkének háza tűzmentes volt. . .«¹

Ez ethikai háttér költészetének is oly sajátos báj, melegséget és erőt kölcsönöz, hogy ebben a tekintetben is felülmúlja Heinel, Shelleyt, s a többi költöket, a kikhez hasonltgatták. Noha távol áll attól, hogy a »vallásos költő« elnevezést igényelje, de lelkében érzi az istent és mint költő: prófétájának tartja magát. Ezért hisz oly rendületlenül; ezért tud oly gyermeki bizalommal megnyugodni isten rendelésében és köti az ő akaratához jövőjét.* Ez az oka, hogy látnoki erejű kijelentéseiben oly meggyőződéssel és közvetlenséggel nyilatkozik, mint a ki tudja, hogy a »rezgő húrok énekében« isten maga beszél. Innen van az is, hogy nem félelemmel, hanem szeretettel fordul hozzá, mint fiú az édes atyjához, s jóságával sem él vissza, hogy mindent tőle várjon, hanem ő maga is elköveti az emberileg lehető azon czélok elérésére, a melyeket erkölcsi érzéke jóknak és nemeseknek ítél.

Ez a józan világnézet, a mely annyira egyezik a magyar emberével, megőrzi őt a fátálizmusig menő optimismustól anélkül, hogy kedélyén olyfokú pessimismusnak engedne hatalmat, a mely végeredményében szintén a munka és a törekvés hiábavalóságára vezetne. Lelke-

¹ *Vajda János ifjabb munkái.* Bpest. Révai testvérek kiadása. 1887. 29, 30.

² Él az Isten, a ki anyyi bánatért
Tán megadja akkor a várt pályabért.

K. Vilmos barátomhoz.

Én a kertnek egy kis magja,
De az úr ha pártom fogja:
Benne gyom tán nem leszek.

Én.

sül az ideálokért, de józanságát soha sem veszi el anynyira, hogy rajongóvá lenne. Törekszik a felvilágosodásra és küzd a szabadságért, azonban a zárkózottság és önzés minden árnyalata nélkül, mert abban a pillanatban, a melyben valamit elér: törekvéseinek gyümölcsét szeretné az egész emberiségre kiterjeszteni és boldogságának mindenkit egyaránt részesévé tenni. De a meddő okoskodás és a körmönfont elméletek épp úgy nem kenyere, mint a kalandos vállalkozások a szellemi vagy a földi világban. Hitében a lényegre törekszik és a külsőségeket eldobja; kételyei pedig inkább megtermékenyítik lelkünket és gondolatokat ébresztenek bennünk, mintsem csüggesztenek. Kétségtelen, hogy a dolgok ezen fölfogásában van valami egészen sajátos, a mely a magyar nép génusából ered, mert olyannyira népünk gondolkodásmódját és a történelem által is igazolt természetét tükrözi vissza, hogy azoknak, a kikegykor a speciális magyar-filozófia oly sokszor emlegetett rendszerét akarják föl-építeni: Petőfit mellőzniök nem lesz szabad.

Petőfi a népregében.

Petőfi a népnél is annyira ösmeretes, mint egyik sem költőink közötti és így nem csoda, ha foglalkozik vele, életkörülményeit kutatja —sőt alakját itt-ott regéi tárgyává is teszi. Ez utóbbiról 1888. nyarán győződtem meg, midőn véletlenül tanúja voltam egy beszélgetésnek, a mely egy sajó-szentandrásai kavicsbányában dolgozó munkás és családja között folyt.

Vacsora után az asztal körüli ültek s a családfő egy kalendáriumot tartott a kezében, a melyben Petőfinek is volt közölve egy verse. Ezt szavalgatta nagy hévvel családjának és ebből az alkalomból jött szóba Petőfi.

Nagy korhely volt ő kelme — magyarázó a családfő bevezetésekképpen — de aztán olyan eszű ember is, hogy a világon nem volt párja. Az apja azonban már nem tűrhette tovább duhajkodásait és elkergette a háztól, pedig hát gazdag ember volt. Mikor kiadta neki az útát, azt kiáltotta utána: kéregető koldus lesz belőled meglásd, és a kertek alatt halsz meg, ha meg nem javulsz. Petőfi azonban nem hajtott a szép szóra, hanem világgá ment és tovább folytatta a lump-életet. Ezalatt telt-múlt az idő s az öreg Petőfi el is felejtette a fiát és minden gyönyörűségét szép leányában találta. De végre ennek is szerencséje akadt s az öreg egy heted hét országra szóló lakzít csapott, mikor a lakodalma volt. Ott vigadott az egész falu színe-jaVa a dúsán megtérített asztaloknál; az ajtók előtt s az ablakok alatt pedig a koldusok is össze voltak

gyűlve, hogy egy-egy morzsát kapjanak a gazdag lakomából.

Egyszer, mikor már a köszöntőkre került a sor, belopózkodik a koldusok közül a legrongyosabb és engedőimet kér, hogy ő is elmondhassa a maga jó kívánatait. — Hogy ne engedném meg — kiáltott fel az öreg Petőfi, mikor olyan magas kedvem van, hogy a koldusokat is vendégeimnek nézem!

A koldus erre a kezébe vett egy poharat és olyan szép verset mondott, hogy a vendégek szólni sem tudtak a bámulattól s az öreg Petőfinek könnyek gyűltek a szemébe.

— A fiam jutott eszembe— mondá a vendégeknek szemeit törülgetve, mert csak az én Sándoromtól hallottam még ilyen gyönyörű verseket.

Ekkor már a koldus sem állhatta tovább, hanem az öreg lábaihoz borult és azt mondta: Én vagyok az a te rász fiad, a kiről megjósoltad volt, hogy koldus lesz. Látod, azzá is lettem!

Az öreg Petőfi erre magához ölelte és összecsókolta a koldust, a ki csakugyan nem volt más, mint az ő fia, a híres Petőfi Sándor. Azután behívta és megvendégelte a többi koldusokat is; fiát pedig az asztalfőre ültette és el sem engedte többé a háztól soha.